INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

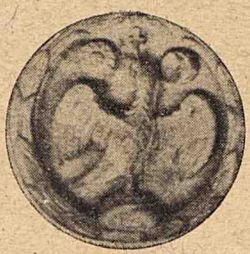

VOL. XXIV, N-le 10-12. OCTOMBRE-DECEMBRE 1938.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcţie: *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuţi.

Comitetul de redacţie: *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brătulescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. *Maria Holban*, profesoară la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Emil C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Şt. Meteş*, directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar, *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoţeanu*, profesor la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie.

Secretar de redacţie: *Virginia Sacerdoţeanu.*

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet d-lui N. Iorga, Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Str. Banu Mărăcine, 1, Bucureşti.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, preţul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole: Pag.

N. Iorga: Un ordin domnesc din 1797 de a se scrie istoria şi geografia ţării 289-292

Al. Grigorovici: Criza orientală din 1783 şi politica Franciei . . . 293-321

N. Iorga: Procedări de critică greşite ale unei „şcoli noi" . . 321-329

„ „ Despre Slătineni 329-332

Luisa Netolicska: Portul popular din Ţara Bîrsei din punct de vedere ştiinţific 333-340

George Florescu: Planul unui Institut de genealogie 340-350

V. Mihordea: Ştiri din presa franceză privitoare la Ţările noastre . 350-358

N. Iorga: Un cercetător al României în vremea războiului de independenţă 359-365

Dări de samă:

Teodor Bălan: *Documente Bucovinene* (N. Iorga) 365-367

Dr Ioan Mihu: *Spicuiri din gîndurile mele, publicate de prof. Silviu Dragomir* (N Iorga) 367-370

Ion Virtosu: *Corespondenţa literară între Nicolae şi Iancu Văcărescu (1814-1817)* (N. Iorga) 370-371

Ion Albescu: *Comuna Boiţa* (N. Iorga) 371-372

Locotenent-colonelul N. Pătrăşcoiu: *Bătălia de la Jiiu* (N. Iorga) . . 372

Friedrich Gundolf: *Anfänge deutscher Geschichtsschreibung* (N. Iorga) . 372-373

Preotul Dimitrie P. Micşunescu: *Visitînd mănăstiri basarabene şi bucovinene* (N. Iorga) 373-374

Cronică: 374-381

Notiţe: 381-384

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXIV-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1938.

Un ordin domnesc din 1797 de a se scrie istoria şi geografia ţării

Cea d'intăiu misiune oficială de a scrie istoria e în hotărîrea din 1797 a lui Alexandru Ipsilanti, Domn al Ţării-Româneşti, de a se crea Logofeţia obiceiurilor, cu Logofătul mare şi patru ajutoare, ca „să se scrie istoria, orînduiala politicească şi dregătoriile ţării noastre“ [1].

Se prevede că se va trata Istoria Domnilor „Valahiei“ : „adecă să se facă adunare de toate letopiseţele ce s'au scris după vremuri de oameni cu ştiinţă, pentru oblăduirea ţării, cu schimbările ei, împreună şi hronologhia Domnilor şi ocîrmuitorilor, pe scurt“. Apoi „gheografia ţării“,: cu grijă specială de hotare. În rîndul al treilea, „ceremoniile“ domneşti. În al patrulea rosturile clerului. În al cincilea, ale boierilor. Primul Logofăt fu Isac Ralet.

Reproducem după cartea, ajunsă rară, a lui V. A. Urechiă, însuşi, atît de interesantul text, care se pare tradus din greceşte:

Hrisovul Logofeţiei de obiceiuri.

„Zeml. Vlahscoe.

O rîvnă desăvîrşită avînd Domnia Mea de a pune în faptă cîte sînt de folosul, trebuinţa şi podoaba acestei de Dumnezeu păzite ţări a noastre, nu am lipsit şi acum, într'a doua Domnie, de cum am ajuns, cu ajutorul lui Dumnezeu, la Scaunul acesta, a chibzui şi cele ce sînt de lipsă spre buna orînduială şi podoaba ei; unde văzînd la orînduiala şi obiceiurile politiceşti o nestatornicie, pricinuind dintr'aceasta o defăimare ţării şi stăpînirii ei, şi socotind mijlocul cel cuviincios de a se pune şi aceasta la îndreptare, am găsit că este de mare trebuinţă şi de folos a avea ţara o Cancelarie, sau Cămară osebită, adunătoare de toate obiceiurile şi orînduielile politiceşti şi de privilegiile pămîntului acesluia, cîte mai jos le vom numi, în care să se scrie toate

[1] Urechiă, *Istoria Românilor*, VII, p. 55, nota.

www.dacoromanica.ro

după rânduiala lor, ca să fie cunoscute şi ca să se păzească de-a pururi şi în toată vremea, cu cuviinţă şi cu statornicie, ca un lucru ce neavîndu-l ţara până acum, cîte se făceau, une ori se făceau într'un chip, alte ori într'un alt chip, adecă fără nicio orânduială întocmită. De aceia dar socotit-am Domnia Mea, pentru îmbunătăţirea şi deplinirea ţării, şi acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, să întocmim acest bine într'insa, şi într'adins pentru aceasta am aşezat Logofăt Mare de obiceiuri sau urednic şi supt dînsul al doilea şi al treilea şi al patrulea logofeţei mici, ca, prin îngrijirea, nevoinţa şi strădania numiţilor, să se scrie istoria, orînduiala politicească şi dregătoriile ţării noastre cei de Dumnezeu păzite şi să se păstreze la această Cămară; una, ca să fie cunoscute pe deplin cele de cuviinţă, atît ale tuturor împreună, cît şi ale fieştecăruia orăşan în parte. Şi, alta, ca să se alcătuiască şi să fie de-apururi în ţară o întocmeală necurmată, fără greşală, care este vîrful bunătăţilor la toate lucrurile şi la toată însoţirea politicească a oamenilor. Şi urednicul, avînd rînd după Vel Logofăt de Ţara-de-jos şi ţiind toiagul, să şadă împreună cu ceilalţi boieri ai Domniei Mele la domnescul nostru Divan şi la celelalte adunări şi să judece împreună cu ceilalţi. Şi, cînd se face înălţare de dregătorii, sau se dau boierii şi se săvîrşesc alte obiceiuri şi ceremonii, atît politiceşti, cît şi bisericeşti, să se afle faţă pentru îndreptarea şi povaţa în ce chip se cuvine a se face după obişnuita lor orînduială. Să aibă această dregătorie a Logofeţiei de obiceiuri leafa aceia ce au şi dumnealor Veliţii Logofeţi ai Divanului Domniei Mele de la Vistierie, cum şi logofeţii al doilea, al treilea şi al patrulea ai Logofeţiei de obiceiuri să aibă asemenea leafă de la Vistierie după cum au şi ai Divanului. Şi împărţind trebile acestei Cămări în cinci capete:

1. În *Istoria Domnilor Valahiei*, adecă să se facă adunare de toate letopiseţele ce s'au scris, după vremuri, de oameni cu ştiinţă, pentru obladuirea ţării, cu schimbările şi prefacerile ei, împreună şi cu cronologia Domnilor şi ocirmuitorilor, pe scurt.

2. În *Geografia ţării*: cum se hotărăşte cu cele din afară ale ei, adecă: cu Prea-puternica Împărăţie şi cu pămînt străin, precum hotărnicia ţării de spre partea Banatului şi cu Transilvania, ce s'au făcut prin oameni împărăteşti la 1792, după pacea de la Sistov, şi sinetul ce s'a dat nemţeşte şi turceşte pentru cercetarea hotarelor de către comisarii Austriei la mîna lui efendilar-hududci al Prea-Înaltei Porţi, şi hotărnicia hasurilor a trei cetăţi, ce s'au făcut din poruncă împărătească, cu mumbaşir, în Domnia lui Ştefan Voevod [1], cum şi cercetările ce s'au făcut mai în urmă, şi privilegiile ţării şi hatişerifurile ce s'au dat după vremuri, pentru privilegiile ei, şi cîte se vor mai da, să se scrie în condicile acestei Cancelarii, iar cele adevărate să se păstreze la Mitropolie, de unde

[1] Racoviţă.

www.dacoromanica.ro

să se ia adeverință în scris, cum că s'au dat acolo, care adeverință să se treacă la condică.

3. În cele ce se cuvin la Domnie, de la începutul Domniei până la sfîrșit, adecă: venirea Domniei de la Țarigrad până se așază în Scaunul Domniei, ceremoniile ce se obișnuiesc a se face mai des sau mai rar, precum alaiuri, serbări, feluritele ieșiri ale Domnilor din Curtea Domnească afară, cununii și botezuri domnești, întîmpinări de soli și de alți musafiri.

4. În bisericeasca orînduială, și aceasta în două: în de obște cum se urmează parisiile bisericești, și în parte cum se urmează. Cele de cuviință ale fieștșcăruia din cinul bisericesc, și cum se face așezarea de Mitropoliți, de episcopi, de egumeni pe la mănăstiri mari și mici. Să fie scrise toate acestea la această Cancelarie, și la toate acestea, cînd se fac, să se afle, după trebuință vrednicul de față, spre a arăta orînduiala lor.

5. În orînduiala politicească, și aceasta în două: în de obște, pentru care se cuprinde în parisiile domnești, și, în parte, care sînt boieriile și veniturile lor de care cuvîntăm aici la acest cap, adecă, meseriile tuturor dregătorilor mari și mici, veniturile lor, și datoria ce are fieșcare a săvîrși. Toate acestea să fie trecute în condica de obiceiuri, și această Cancelarie, cînd se înalță cineva la vre-o boierie, să fie datoare să dea la cel ce ia boieria însemnare în scris, care să cuprindă orînduiala acelei boierimi și datoria ce are a urma, cum și havaieturile și bacșișurile ce este orînduită a da acea boierie la îmbrăcătura caftanului, oricui; iarăși de la Logofeție să se arate și să se dea foaie anume, și lefile acelora ce sînt în dregătorii și în orice slujbă sau boierie: cu toate că sînt scrise la Vistierie, fiindcă de dînsa se și dau, să fie însă și la condica acestei Logofeții scrise, și de la această Cancelarie să se facă arătare fieștecăruia dregător orînduita leafă, împreună cu cealaltă orînduială, de urmarea datoriei boieriei și a slujbei lui.

Iar altele ce vom mai chibzui Domnia Mea că sînt de cuviință a se da pe sama acestei dregătorii, pentru îndeplinire, le vom orîndui și le vom tocmi prin deosebita carte a Domniei Mele, în care se va arăta anume și ce alt venit are această Logofeție și din ce.

Deci întărim aceste capete, printr' acest domnesc al nostru testament și voim să se păzească cele ce se cuprind într'însul, precum le orînduim, și să se urmeze nestrămutat, spre întărirea și podoaba, cum am zis, a' țării acesteia de Dumnezeu păzită; și nu sîntem la îndoială că și la cei din urma noastră luminați frați Domni va fi plăcută aceasta și vor binevoi și Domniile Lor a întări aceste obiceiuri, care măcar de s'au și izbăvit după vremi, ori cum s'au întîmplat, iar acum și-au luat întărire pe deplin, cu cuvînt drept și cu sfat de obște.

Și am întărit hrisovul acesta cu însăși credința Domniei Mele, Io Al. Ioan Ipsilant Voevod, și cu credința prea-iubitului Domniei Mele fiu Constantin Voevod; martori fiind dumnealor

www.dacoromanica.ro

cinstiții și credincioșii veliți boieri ai Divanului Domniei Mele: pan Dumitrașco Racoviță Vel Ban, pan Gheorghe Mavrocordat Vel Spătar, pan Manolache Crețulescu Vel Vornic de Țara de-sus, pan Ion Damaris Vel Vornic de Țara-de-jos, pan Radu Golescu Vel Vornic al obștirilor, pan Scarlat Ghica Vel Vist., pan Constantin Filipescu Vel Logofăt de Țara-de-sus, pan Ștefan Vacărescu Vel Logofăt de Țara-de-jos, pan Isac Ralet Vel Logofăt al obiceiurilor, pan Constantin Suțu Vel Postelnic, pan Ion Roset Vel Hatman, pan Teodorache Iulianò Vel Clucer, pan Iordachi Slătineanu Vel Păharnic, pan Nicolae .Golescu Vel Stolnic, pan Iancu Negre Vel Comis., pan Constantin Viișoreanu Vel Sluger, pan Șerban Racoviceanu Vel Pitar, și ispravnic... Și s'a scris hrisovul acesta intru intiiul an dintr' a doua Domnie a Domniei Mele aici, in orașul Scaunului Domniei Mele, București, la anii de la Nașterea lui Hristos 1797, Iulie 20, de Constantin logofețelul de obiceiuri.

Dar această istorie, această geografie, această listă de boieri, cu atribuțiile lor, se află cu de-amănuntul în greceasca „Istorie a Daciei" pe care începe a o alcătui așa, pe bază de cronici ale Țării, Dionisie Fotinò.

Nu inseamnă oare că am găsit însăși originea acestei așa de însemnate scrieri?

De altfel, V. A. Urechiă a publicat, tot în *Ist. Rominilor*, X, pp. 207-8, dăruirea către Isac Ralet, în 1813, a „surpăturilor de ziduri ot Tîrgoviște, împreună cu locul lor", judecate că „nu sînt de nicio trebuință, nici Domniei, nici Țării", cu condiția de a îngriji de Biserica Domnească, vecină, unde administra un eclesiarh, Raportul, făcut de boierii Constantin Filipescu, Radu Golescu, Barbu Văcărescu și Grigore Băleanu, oameni de cultură, vorbește de „niște surpături de ziduri ce au fost odinioară Curte Domnească, făcută de răposații întru fericire Domni ai Țării". Azi ele „sînt cu totul netrebuincioase, rămîind a fi numai pentru încuibarea păsărilor sălbatice, iar locul curții poate să fie de oareșice trebuință, însă nu fără grea cheltuială, spre a se curăți întăiu și apoi să se facă vre o zidire din nou, care aceste surpături niciodinioară n'a fost de trebuință nici pentru prea-luminații Domni ce au stătut după vremi, ai Țării, nici pentru vre-o trebuință a locului, fiind de tot dărăpănate și de nicio treabă..., lucru netrebuincios, care nici a adus, nici poate aduce vre-un folos". Ralet ceruse, ca om sărac și cu famile grea, să i se cedeze locul pentru a-și face casă.

Din fericire ea nu s'a făcut.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Crisa orientală din 1783 şi politica Franciei

I.

Lumea creştină din Balcani s'a deprins de mult cu ideia să scape de supt jugul turcesc, mai ales cu ajutorul Puterii celei mari din Răsăritul Europei, Rusia. Aceasta nu numai începînd cu epoca păcii de la Pojarevać, cum o crede istoricul A. Beer [1], ci mai de vreme: mai ales de pe vremea războiului ruso-turc de la 1710-11, cînd creştinătatea ortodoxă din Balcani aştepta cu înfrigurare victoria armelor ruseşti.

Victoria acestora în timpul războiului de la 1768-74 n'a putut bucura pe Austrieci. Încă de la începutul acestui secol se manifestă rivalitatea austro-rusă în Balcani şi în partea de jos a Dunării. Aceasta rivalitate a fost însă spre norocul Imperiului turcesc, căci a împiedecat destul de serios politica imperialistă rusească şi tendinţa vădită a Ţarilor de a-şi croi un drum spre Constantinopol, trecînd peste ţările româneşti. Conflictul ce va izbucni între cele două familii domnitoare germane, între Habsburgi şi Hohenzollerni, va uşura foarte mult situaţia Rusiei faţă de tendinţile imperialiste în Balcani şi Polonia.

După tratatul austro-turc din 1771, care e o vădită încercare de a se opune planurilor ruseşti, urmează prima împărţire a Poloniei; iar acum Austria, nu numai că nu se mai opune aspiraţiilor ruseşti, ci, mai mult, face impresia că voieşte să colaboreze cu Rusia la un început de împărţire a Imperiului otoman. Ocuparea Bucovinei, desaprobată de Prusia foarte hotărît, iar de Franţa cu mai puţină tărie, n'a fost în întregime aprobată de Rusia.

Până atunci Austria arăta foarte mult interes pentru Principate. Încă în decursul primului război al Împărătesei Ecaterina, prinţul de Kaunitz, cancelariul austriac, n'a privit indiferent o eventuală anexare a Principatelor din partea Rusiei. După pacea de la Chiuciuc-Cainargi (1774) şi, mai ales, după tratatul de la Teschen (1779), aşa de defavorabil Austriei, ea se apropie din ce în ce mai mult de Rusia. Kaunitz ştia prea bine că Împărăteasa se poartă cu gîndul de a distruge Imperiul Sultanilor şi de a-i împărţi provinciile. Dacă Austria însă s'ar desinteresa de această chestiune,

[1] A. Beer, *Die orientalische Politik Osterreichs seit 1774*, Praga-Leipzig 1883, p. 20.

www.dacoromanica.ro

atunci ea riscă să piardă cele mai frumoase provincii turcești, care ar trece supt stăpînirea Rușilor. Amenințările din partea Prusiei, care nu mai încetau, eventuala desfacere a alianței austro-francese au fost destule motive serioase ca să facă pe Austrieci să se abțină de la o colaborare serioasă cu Rusia. Și, chiar dacă ar face-o și dacă ar ajunge să-și mărească teritoriile în Sud-Vestul Europei, ar fi fost obligată să dea Prusiei, drept compensație, alte teritorii, de o mai mare valoare decît a celor cucerite pe socoteala Turcilor [1].

Alianța încheiată între Franța și Austria la 1756 ajunge foarte des în situații critice, fiind gata să se desfacă, și aceasta nu așa de mult din causa Franciei, ci mai mult din pricina poftelor imperialiste ale Împăratului Iosif al II-lea, dispus mai degrabă, cum zice istoriograful lui, Mitrofanov [2], „für das Nehmen als für das Geben". Franța însă, se considera, încă din timpurile cele mai vechi, ca ocrotitoarea Statului turcesc, luptînd de dragul echilibrului european din răsputeri pentru menținerea lui, principiu pe care îl urmărește atunci și în Polonia.

Chiar fiind aliată cu Austria, Franța privia cu neîncredere și cu nemulțămire mare imperialismul austriac îndreptat contra Sultanului. Aceasta se poate vedea și în timpul discuțiilor în jurul cedării teritoriului bucovinean. Și, cu toate că politica francesăn'a putut să împiedece atunci răpirea Bucovinei, totuși a regretat foarte mult aceasta. În schimb, în decursul anilor 1776-7 a fost destul de hotărît glasul Franciei pentru a se menține status quo și integritatea teritoriului otoman. Ludovic al XVI-lea n'a putut vedea un cas mai nenorocit, în ordinea evenimentelor ce s'ar fi putut întîmpla în Europa, decît acela al unei eventuale împărțiri a Imperiului turcesc.

În Capitala austriacă era atunci ca ambasador al Franciei marchisul de Breteuil, om de caracter, spirit conservator, bun patriot și catolic pănă în adîncul sufletului său. Nu iubia Austria și nici pe Împăratul Iosif, din causa reformelor lui religioase. El rămîne la Curtea imperială din Viena pănă la 1784, fiind înlo-

[1] Beer, *o. c.*, pp. 30-1.

[2] Paul Mitrofanov, *Joseph der II.*, trad. s de Demelić, vol I, Viena-Leipzig 1910, p. 138.

www.dacoromanica.ro

cuit în timpul absenței sale de iscusitul însarcinat de afaceri, Barthélemy [1].

Încă din 1782 Franța numește consul pe lîngă persoana Domnului muntean, Nicolae Carageà, pe Carra. Această nu numai cu gîndul de a intensifica legăturile comerciale între Franța și Principatele românești, ci și cu acela de a supraveghia și de a afla intențiile Curții de la Petersburg în privința Imperiului turcesc. Carra [2], noul consul, credea că „Rușilor li va merge greu cu imperialismul lor, de cînd au ocupat provinciile turcești; mai ales de la ultimul război încoace victoriile ușor cîștigate contra Turcilor au deschis celorlalți Suverani ochii asupra ambiției unor monarhi". El mai credea că politica Austriei, în concurență cu acea a Rusiei, va împiedeca să se înțeleagă multă vreme aceste două Puteri.

Carra însă putea să se înșele, dacă socotia că rivalitatea între Rusia și Austria în Orient se va menține așa de mult timp. Kaunitz, e adevărat, declarase lui Frederic al II-lea, cu ocasia întîlnirii lor de la Neisse (1770), că Austria nu va admite niciodată ca Rusia să ocupe teritorii la gurile Dunării sau în apropierea Ungariei. Atitudinea cancelariului se va schimba însă a doua zi după tratatul de la Teschen. E drept că Rusia avu atunci o atitudine mai favorabilă Prusiei decît Austriei. Prin aceasta se răsbună pe Austrieci pentru atitudinea lor șovăielnică în decursul anului 1772. Frederic putea fi totuși mulțămit, de oare ce la 1777 a prelungit tratatul său cu Rusia pe încă opt ani [3].

Mai mult, regele Prusiei se purta chiar cu gîndul de a forma o alianță din regatul său, Rusia și Turcia, cu gîndul de a opri întinderea teritorială a Casei de Austria. Țarina Ecaterina refusă însă aceste suggestii. Motivul era că o astfel de alianță n'ar putea fi privită cu ochi buni de popoarele creștine din Balcani, care

---

[1] Ideile acestuia au fost la fel ca și acelea ale șefului său, Breteuil. Amîndoi erau devotați ministrului de Vergennes, deci dușmani ai alianței franco-austriece, pe care o considerau mai degrabă ca o piedecă decît ca un folos. Urmașul lui Breteuil, plecat cam în același timp cu însărcinatul său de afaceri, a fost marchisul de Noailles, fost ministru la Londra, om de viață, de societate și pe placul lui Iosif al II-lea.

[2] Memoriul lui Carra adresat lui Vergennes, Paris, 26 Maiu 1782, în Hurmuzaki, *Documente*, I [2], pp. 14–5, no. XXVII.

[3] Übersberger, *Russlands Orientpolitik*, Stuttgart 1913, pp. 354–5.

www.dacoromanica.ro

aşteaptă tocmai ajutorul contra Turciei. Părerile Ruşilor erau însă că forţele militare ale Prusiei şi Turciei ar fi suficiente ca să răspingă un eventual atac al Austriei. Nici Franţa n'ar fi fost dispusă să accepte planul prusian[1].

Cercurile diplomatice ale Austriei urmăriau tocmai acuma, a doua zi după tratatul de la Teschen, o apropiere de Rusia, nu aşa de mult pentru a fi simpli spectatori la o eventuală împărţire a Imperiului Otoman, ci, mai degrabă, pentru a despărţi Rusia de Prusia şi a isola astfel pe duşmanul lor ereditar. Adevărat că în fruntea treburilor ruseşti stătea încă Panin [2], cel mai aprig apărător al alianţei cu Prusia ; dar, pe altă parte, era un partid mai puternic care ţinea cu Austria. Aceasta din urmă a trimis ca ambasador nou pe energicul şi capabilul Ludovic de Kobenzl, ajutat de generalul Lascy. Până la moartea Împărătesei Maria-Teresa, nu se putea face mult, de oare ce ea era împotriva oricării măriri de teritoriu în Sud-Estul Monarhiei, susţinînd mereu că provinciile de acolo n'ar avea nicio valoare. Adevărată politică de apropiere între Austria şi Rusia s'a putut face abia pe timpul Împăratului Iosif al II-lea.

Un pas foarte important, care a adus pe Austrieci să se decidă de partea cui vor trece într'un eventual război în Orientul apropiat, a fost, fără îndoială, memoriul contelui Kobenzl. El era de părere că Austria ar greşi dacă ar privi chestiunea orientală într'un chip cu totul pasiv, de oare ce ea ar putea deslănţui un război general, dacă ar trece de partea Porţii. Prusia s'ar apropia atunci şi mai mult de Rusia, tocmai pentru a combate pe Împărat[3].

Împăratul Iosif al II-lea fu cîştigat pentru planurile Împărătesei Ecaterina încă din momentul întrevederii sale cu Ţarina la Mohilău (1780) şi, din conversaţia de acolo, Împăratul află că Rusia urmăreşte prietenia cu Austria de dragul proiectelor orientale, însă e mai puţin dispusă să-l ajute contra Prusiei. O eventuală alianţă între Austria şi Rusia, agresivă faţă de Poartă, nu putea să fie însă pe placul Prusiei. Görz, represintantul Prusiei în Rusia, raportează aceasta Curţii sale, şi el n'a omis să atragă atenţia şi a guvernului frances asupra „acestei primejdioase

[1] *Ibid.*, pp. 355-6.

[2] El a fost silit să se retragă la 1781 şi fu înlocuit cu Ostermann, mai docil şi mai supus Ţarinei.

[3] Beer, *o. c.*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

alianţe". Nici Franţa n'a putut să vadă cu ochi buni alianţa, îndreptată contra unei Puteri amice, şi, cu toate că era ocupată cu războiul contra Angliei, ea nu va rămînea impasibilă.

Rusia însă se arată, începînd cu anul 1776, tot mai nemulţămită cu Poarta în privinţa situaţiei politice din Crimeia. Nu-i convenia de loc regimul de acolo şi ar fi dorit să ocupe această peninsulă, aşa de importantă. Posesiunea ei închide Turcilor drumul şi deschide Rusiei ieşirea spre Marea Neagră [1]. Acela, însă, care agită aici în continuu fu, înainte de toate, Patiomchin, noul favorit al Ţarinei. Acesta a ştiut să cîştige pe vrednicul ucenic al lui Kaunitz, Kobenzl, pentru politica Rusiei.

Cercurile diplomatice ale Austriei au fost astfel convinse că politica rusească tinde să nimicească Turcia şi în cele din urmă s'a decis să iea partea Rusiei. În 1781 se încheie un tratat între Rusia şi Austria. Amîndouă părţile se obligă să respecte articolele tratatului de la 1772 referitoare la Polonia şi cele ale păcii de la Teschen, referitoare la Imperiul German. Se mai obligă să ducă împreună un război ofensiv şi defensiv, să trimeată în război solidar 12.000 de oameni; îşi promit ajutor reciproc financiar, militar şi diplomatic şi să nu se încheie nicio pace separată. Tratatul era valabil pe opt ani. Acestui tratat i s'au mai adaus scrisori separate cu articole secrete, prin care se îndatoresc amîndouă Puterile a-şi apăra în mod comun ţările şi în cas de nevoie a intreprinde o acţiune militară comună. Dacă ar fi atacate de a treia Putere, sînt datoare amîndouă să considere pe aceasta, ca duşmană comună [2].

II.

Turburările din peninsula Crimeia nu mai încetau [3]. Turcofilii doriau întoarcerea stăpînirii turceşti, iar rusofilii o alianţă cu Rusia. Patiomchin sfătuieşte pe Ţarină să ocupe peninsula. Ştiind că Turcii se vor opune acestei anexări, el redactează faimosul proiect grecesc; Turcii vor fi izgoniţi din Europa, şi al doilea nepot al Ecaterinei, Marele Duce Constantin Pavlovici, va deveni Împărat grec în Capitala noului Imperiu bizantin, de nuanţă slavă, Ţarigradul.

[1] Übersberger, *o. c.*, p. 354.

[2] Mitrofanov, *o. c.*, I, p. 161.

[3] V. N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1913, V, p. 9 şi urm.

www.dacoromanica.ro

În scrisoarea de la 10 Septembre 1782 își arată Împărăteasa adevăratele ei tendințe imperialiste: Rusia ocupă Crimeia, Cubaul, țermul Mării între Nipru și Bug și una sau două insule din Marea Egee. Din Principatele românești se va forma o țară independentă, supt conducerea unui monarh ortodox, fără indoială rus, și va fi numită: Dacia. Austria va ocupa Serbia, Bosnia-Herțegovina și va sili Veneția să-i cedeze Istria și Dalmația, primind în locul lor, drept compensație, Moreia, Ciprul și Creta. Aici descrie Împărăteasa starea deplorabilă a Imperiului Otoman[1]. Ea declară că intenționează prin formarea noii „Dacii" să facă un Stat-tampon între Rusia, Austria și Turcia și să înlăture astfel ciocnirile între aceste Imperii. Adevăratul sens al acestui proiect a fost formarea unui Stat vasal, supus protecției rusești, pentru a se opune unor eventuale pretenții austriece asupra Principatelor românești, pretenții ridicate acuma cu ocasia tratatului de la 1771 [2]. Iosif se gîndia atunci mai puțin la ocuparea lor, ci mai degrabă la anexarea teritoriilor care-l despărțiau de Marea Adriatică. El a vrut să-și mărească mai mult Monarhia spre Sud decît spre Sud-Est, pentru a nu veni în conflict cu Rusia. Mai tîrziu e mai modest: se mulțămește și cu posesiunea Olteniei, a celor două maluri ale rîului Sava și cu dărîmarea cetăților Belgrad și Orșova [3]. Împăratul german a făcut tot posibilul să-și înarmeze popoarele, și să pregătească războiul în care de sigur ar fi întrat, dacă s'ar fi ivit o ocasie prielnică. Se gîndia însă, dacă ar salva Imperiul Otoman, să-și mărească teritoriul în mod amical, adecă prin cumpărare. Kaunitz a primit ordin să angajeze în acest sens cele două Curți de la Petersburg și Paris [4].

Rusia era însă contra oricărui ajutor frances, știind că Franța va protesta contra politicii agresive a celor două Curți imperiale. Știrile ambasadorului imperial la Paris, Mercy d'Argenteau, sînt mai puțin optimiste în decursul anului 1782. Vergennes se exprimă că nu se va găsi nicio țară pe lume care să nu iea apă-

[1] V. scrisoarea reprodnsă la W. Oncken, *Das Zeitalter Friedrichs des Grossen*. Berlin 1880-2, vol. II, pp. 820-1.

[2] E. Reimann, *Neuere Geschichte des preussischen Staates*, II, Gotha 1888, pp. 327-328.

[3] Mitrofanov, *o. c.*, I, p. 187.

[4] Iosif către Kaunitz, Viena, 2 Ianuar 1783; A. Beer, *Joseph der II., Leopold der II. u. Kaunitz (ihr Briefwechsel)*, Viena, 1873, pp. 127-8.

www.dacoromanica.ro

rarea Turciei. După părerea lui Mercy, Franța, prin apropierea ei față de Anglia, urmărește, nu numai tranșarea conflictului dintre ele, care era pe cale să se lichideze, dar și păstrarea integrității Imperiului Otoman. Chiar dacă ni se arată părerea aceasta, la început, cam exagerată, nu putem pierde din vedere că Franța era interesată la resolvirea pașnică a conflictului ce se pregatia în Orientul apropiat. Vergennes ar fi declarat lui Mercy că va întrebuința ultimul ban pentru a se opune Puterilor imperialiste, dacă s'ar adeveri că tind spre distrugerea Imperiului Turcesc.

Franța nu s' arătat nici în anii din urmă prea favorabilă Austriei: aceasta se manifestă destul de bătător la ochi cu ocasia chestiei succesiunii la tronul Bavariei, cînd Franța a sprijinit mai degrabă Prusia decît pe aliata sa, Austria. Vergennes vede atunci în Prusia, cu tendințile ei de hegemonie în Germania și de influență în Turcia, un element de echilibru împotriva politicei expansioniste a Austriei [1].

La Paris s'a încercat atunci a se arăta că așa-zisele planuri ale Împărătesei Rusiei n'ar fi nimic decît numai „povești din una mie și una de nopți". Ministrul de Externe frances era însă convins că nimic n'ar putea resista ambiției excesive a contelui Patiomchin și că astfel de vaste proiecte au și întrat in capul lui [2].

Încă în Ianuar 1783 Vergennes ceti în Consiliul de miniștri un memoriu despre necesitatea de a împiedeca împărțirea Imperiului Otoman. Comerțul pe care-l face Franța acolo, e prea important. Franța se temea deci ca o victorie a armelor rusești sau austriece să nu facă a scădea negoțul ei levantin. Ministrul frances propune atunci ridicarea unei armate până la 180.000 de oameni, ceia ce s'ar putea face în trei ani, pe cînd Rușilor și Austriecilor li-ar trebui pentru aceasta cinci ani. Tot așa propune și concentrarea flotei francese de la Brest la Toulon, pentru a o avea mai ușor la dispoziție, atunci cînd ar fi fost vorba de o demonstrație navală.

Vergennes așteptă cu nerăbdare să afle impresia la Curțile din Viena și Petersburg produsă de știrea tratativelor care au început tocmai atunci între Anglia și Franța. El adresă Împăratului o scrisoare despre aceste tratative, probabil pentru a-l ține

[1] Übersberger, *o. c.*, pp. 346-7.

[2] Vergennes către Saint-Priest, Versailles, 17 Mart 1783; Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* I², p. 25, no. XLIV.

www.dacoromanica.ro

în şah şi a-i arăta ce influenţă pot avea acestea asupra acelor două Curţi imperiale. Astfel nu înţelege Vergennes cum poate Iosif al II-lea să accepte în imediata lui apropiere un principe, — e vorba de acela din principatul Daciei —, care n'ar fi decît o creatură rusească [1].

Curtea francesă era cît mai bine informată despre intenţiile Împăratului de către ambasadorul ei din Viena. Acesta avu la 1-iu Februar 1783 o întrevedere de aproape trei oare cu Împăratul, care i-a declarat că Austria ar intenţiona să ocupe, dacă ar izbucni războiul, Principatele romîne şi în acelaşi timp să pregătească în contra Prusiei o armată de 160.000 de oameni. Aceasta într'o vreme cînd încă nu s'a fost răspuns din Constantinopol la ultimatul rusesc referitor la libera trecere a vaselor Ţarinei prin Strîmtori şi la neamestecul Turciei în afacerile peninsulei Crimeia.

Saint-Priest, ambasadorul frances la Constantinopol, arăta însă, chiar la începutul crisei orientale. adecă la sfîrşitul anului 1782 şi la începutul celui următor, toată bunăvoinţa, oferindu-şi rolul de mediator. Iosif era de părere că acest ambasador ar fi sfătuit chiar Poarta să accepte nota remisă din partea Împărătesei: Poarta să fie mai conciliantă, acceptînd în parte ultimatul adresat, dar dînd un răspuns verbal, fără să se ocupe de fiecare punct în parte. Dacă însă cele două Curţi imperiale nu se vor mulţămi cu răspunsul verbal, atunci vor găsi Puterile prietene Porţii timp suficient ca să se opună fluviului gata să distrugă încă un stavilar [2]. Dar Poarta se arată destul de nerăbdătoare, cerînd Franciei să intervină mai energic. Ministeriul frances sfătuieşte totuşi mereu răbdare, de oare ce mai avea de lucru la el acasă şi, pe de altă parte, nu putea să rupă brusc cu aliata Austria, fără să aibă un motiv mai serios.

Franţa nu era dispusă să facă acelor două Curţi concesiuni prea mari. Era un lucru mai mult decît cunoscut că şi ea şi Prusia se opuneau poftelor imperialiste ale Rusiei şi ale Austriei. Astfel scrie arhiducele Leopold fratelui său: „Piedeca mai mare e Franţa şi Prusia... Niciodată nu vor admite ele împărţirea Imperiului Otoman, care ar mări puterea ambelor Curţi imperiale şi mai ales pe a ta, şi care ţi-ar da prilejul de a ajunge o Putere maritimă

[1] E. Reimann, *o. c*, II, p 338.
[2] Zinkeisen, *o. c.*, VI, p. 357.

www.dacoromanica.ro

și de a smulge Franciei comerțul levantin. Dacă însă Franța ar putea și ar voi, mai ales cînd ar încheia pacea cu Anglia, și s'ar opune, atunci cred, că e de renunțat[1]." Părerile arhiducelui corespund exact situației politice de atunci.

Plenipotențiarii ruși nu se mulțămiră cu un răspuns verbal, iar răspunsul scris de mai tîrziu îl consideră ca laconic, cu toate că era în general satisfăcător. Țarina era de părere că Tatarii n'ar fi capabili de independență și, prin ucazul de la 19 April 1783[2], anexează deci peninsula Crimeia, insula Taman și Ținutul Cubanului.

Gestul brutal a Rusiei produse în toată Europa emoție, chiar și Împăratului. Acesta nu recunoaște în ocuparea peninsulei o urmare a păcii de la Chiuciuc-Cainargi și nu se consideră obligat să între în război. Lui nu-i convenia, cum am spus, să ocupe Principatele românești din causa vecinătății rusești. Rusia ar sta liniștită, pe cînd o acțiune militară a Împăratului în Principate ar atrage tot grosul armatei turcești în părțile de acolo. Iosif era de părere deci că un război al Austriei contra Porții ar face să izbucnească războiul general. El se arată foarte precaut față de Prusia și de Franța, căutînd să afle impresia celor două Curți cu privire la ocuparea Crimeii[3]. Încă înainte de a fi dat Împărăteasa manifestul ei, Împăratul declară, astfel, că n'ar fi în stare să sprijine Rusia în politica ei contra Turcilor din causa atitudinii amenințătoare a Franciei, aliata sa. El roagă pe Ecaterina să amîie realisarea planului ei pe alte vremuri[4].

Odată faptul împlinit, Împăratul comunică însă Țarinei, la 9 Iunie 1783, că aprobă hotărîrea ei și, mai mult, se obligă, în casul cînd Poarta s'ar opune executării planului, să execute credincios obligațiile sale și împreună să silească prin puterea armelor Poarta să cedeze. Dar, chiar dacă Împăratul a permis Rușilor să ocupe Crimeia, n'a făcut-o așa de mult din dușmănie față de Poartă, ci mai ales cu intenția de a se despărți Rusia de Prusia. În capul lui proiectul bavares ocupă un loc mai important și mai urgent decît chestiunea orientală. Ségur zice despre ideile Împăratului: „Bien de fois les turbans ont mis l'Autriche en danger, repétait-il, mais la

[1] E. Reimann, *o. c.*, II, pp. 331-2.

[2] Vezi o traducere germană a manifestului la Martens, *Recueil de traités*, Göttingen 1818, III, pp. 581-8, și Zinkeisen, *o. c.*, VI, pp. 388-90.

[3] Iosif către Kaunitz, Petruvaradin, 19 Maiu 1783; Beer, *Joseph der II.*, pp. 130-3.

[4] Zinkeisen, *l. c.*, p. 363.

www.dacoromanica.ro

situation deviendrait bien autrement périlleuse si les chapeaux russes régnaient à Constantinople [1]...".

Toată corespondența Împăratului cu Țarina, din Maiu până în Octombre 1781, ni arată că Iosif sprijinia proiectele Ecaterinei și că-i da curagiu să le înfăptuiască. Se vede că mai tărziu numai bate în retragere, aceasta în măsură ce începeau să încolțească în mintea lui planurile acelea despre ocuparea Bavariei și în măsură ce vedea cum se opun Prusia și Franța imperialismului rusesc. El intervine chiar în iarna anului 1783, atît la Constantinopol, cît și la Petersburg, pentru acceptarea ultimatului rusesc și pentru o tranșare pașnică a conflictului oriental.

La 15 April vorbia Mercy lui Vergennes despre împărțirea Imperiului turcesc ca despre o tentație de care cineva nu se poate abține. El făcea cu această ocasie observația că ar fi loc pentru toată lumea să participe la împărțire. Dar Vergennes refusă categoric propunerea ambasadorului austriac de a ocupa Egiptul. Spunea că „ar dori mai degrabă să moară decît să se întîmple acest lucru" [2].

Știrile despre ocuparea Crimeii și a Cubanului ajunseră la Paris abia la sfîrșitul lui Maiu și avură drept urmare două ședințe de cabinet. Vergennes propuse „să se trimeată o escadră puternică în Arhipelag. Franța să se înțeleagă în prealabil cu Anglia și cu Rusia. Cea din urmă trebuie să fie avertisată că Franța nu poate să nu lucreze în favoarea Turciei" [3].

Mercy revine la 9 Iunie și declară lui Vergennes că Austria pretinde un teritoriu tot atît de mare ca și acela ocupat de Rusia. Vergennes îi atrage atenția că și Prusia va cere o compensație, iar el singur refusă să participe la împărțirea Turciei. Mai declară că are intenția să formeze un bloc compus din Franța, Prusia și Austria, îndreptat contra pretențiilor rusești. Ambasadorul austriac primise, de altfel, instrucții să calmeze Cabinetul frances. El insistă aici foarte mult asupra interesului ce-l are Austria la desfășurarea crisei orientale.

Aceste demersuri ale Austriei la Paris au fost primite cu satisfacție din partea lui Ludovic al XVI-lea, care le considera ca

---

[1] Citat la Paganel, *Histoire de Joseph II*, Paris 1843, p. 316, nota 1, jos.
[2] Lavisse, *Histoire de France*, IX, partea I-a, 1910, p. 118.
[3] E. Reimann, *o. c.*, II, p. 341.

www.dacoromanica.ro

semn vădit de prietenie cu ocasia unor împrejurări atît de critice. Aceste demersuri sînt conforme legăturilor de prietenie, de rudenie și de alianță, care leagă Curtea imperială de cea a Franciei [1].

De Vergennes înaintează la 14 Iunie contelui Mercy un memoriu, care e trimes și însărcinatului de Afaceri frances de la Viena, Barthélemy, la 18 ale lunii [2]: „Regele așteaptă din partea Împăratului multe, mai ales luînd în considerare bunăvoința cea mare a Austriei pe care a arătat-o la Constantinopol cu ocasia tratativelor în vederea încheierii unui tratat comercial între Rusia și Turcia. Demersurile au fost făcute în același timp cu cele ale Franciei și au izbutit să ducă la o ușurare a crisei orientale de atunci". Acest tratat s'a încheiat la 10 Iunie 1783 [3] și avea să ducă mai tărziu și la un acord politic. Așa se așteaptă regele Franciei ca și în partea aceia din Europa să se restabilească pacea.

Speranța aceasta însă a fost înșelată atunci cînd Împărăteasa Rusiei își arătă pe față dorința de a ocupa cele două provincii tătărești, Crimeia și Cubanul. Adevărat, regele concede că acest gest apare ca legitim; dar în același timp, e alarmat în privința consecinților. Luînd în considerație situația de atunci, el înțelege că Împăratul nu s'ar putea opune pe față invasiei rusești. Se așteaptă însă, înainte de a se ajunge la o măsură extremă, ca Iosif să arăte Petersburgului principiile de dreptate și să sfătuiască pe Împărăteasa a fi mai moderată. Ludovic declară că e gata să se alieze atît cu Împăratul, cît și cu celelalte Puteri bine intenționate, pentru restabilirea liniștii în Europa și e gata a sfătui pe Împărăteasa Rusiei să recurgă la expediente, fără să ocupe cele două provincii. El se obligă a oferi serviciile sale și a face pe Turci să fie mai dispuși pentru unele concesii, fără ca acestea să compromită interesele Imperiului și să satisfacă Rusia, înde-

---

[1] V. *Mémoire et lettres sur les affaires de la Russie et de la Porte Ottomane. Correspondance entre le roi, le roi de Prusse et l'empereur*; Archives Nationales, Paris, K 1348, n-le 50-3.

[2] *Ibid.*

[3] Tratat vast, compus din șaptezeci și unul de articole. Se fac, aici, Rușilor, concesii ca și celorlalte națiuni. Tot așa se obligă Turcii să acorde Rușilor protecție contra Barbaresilor, Rusia urmăria prin acest tratat să ajungă egală cu celelalte națiuni; N. Iorga, *Gesch. des Osmanischen Reiches*, V, pp. 27-8, și Martens, *o. c.*, III, p. 615-6.

www.dacoromanica.ro

părtîndu-se astfel orice prilej de ceartă şi de război. Regele propune Împăratului să se înţeleagă cu el atunci cînd Ţarina nu va fi dispusă să renunţe la cuceririle făcute şi ar persista în planul ei de a distruge Imperiul turcesc. Tot odată anunţă că se va pune în înţelegere şi cu regele Prusiei, care nu este nici el indiferent faţă de creşterea prea mare a puterii ruseşti. Franţa e dispusă să colaboreze cu represintanţii Împăratului la Constantinopol şi la Petersburg, tocmai în vederea unei lichidări paşnice a crisei orientale.

Din parte-i, Iosif al II-lea declară marchisului de Breteuil că n'a precucupeţit nimic ca să îndepărteze pe Ţarină de la un război cu Poarta. Femeia aceasta însă ar fi aşa de încăpăţinată, că nimic nu o poate opri de la planurile ei. Astfel, la obiecţiunea Împăratului că Puterile maritime, văzând că Rusia se întăreşte pe Mare, vor căuta să apere libertatea apelor, ea ar fi răspuns „că nu va întîrzia să aibă o flotă de o sută de vase de linie, care vor face ca toate naţiunile să respecte codul ei maritim“ [1].

Împăratul răspunde în 12 August la memoriul presintat de Franţa în cursul lui Iunie [2]. El susţine şi aici cît de mult a lucrat pentru menţinerea păcii în acea parte a Europei ce pare acum să fie ameninţată de război. El ar fi întrebuinţat, atît la Constantinopol, cît şi la Petersburg, cu zel, toate demersurile amicale. N'ar fi esitat să recurgă la măsurile cele mai costisitoare care i-au părut că ar putea să contribuie la menţinerea păcii. El va întrebuinţa aceiaşi metodă cît timp nu se va vedea imposibilitatea absolută de a persevera în acest sistem pacific.

Dar, dacă, apoi, cu toată grija, s'ar ajunge totuşi la un război între Rusia şi Turcia, atunci nu s'ar putea expune hasardului evenimentelor, care ar putea să-i devină funeste, sau cel puţin păgubitoare. Împăratul vrea să fie sincer şi declară prietenului şi aliatului său că în astfel de împrejurări s'ar putea întîmpla să fie nevoit să iea parte şi el la război pentru securitatea lui presentă, cît şi pentru cea din viitor.

Răspunsul Curţii din Viena a produs la Paris o mare şi îndreptăţită consternare. Cercurile politice francese se arătau foarte ne-

---

[1] M., Flassan, *Histoire générale et raisonnée de la diplomatie française ou de la politique de France*, Paris 1811, VII, p. 379.

[2] V. Archives Nationales, Paris, K 1348, n-le 50-3, copia 2.

www.dacoromanica.ro

mulţămite. Franţa a evitat să facă până atunci Porţii propuneri prin care aceasta să fie obligată a face unele concesii, chiar de ordin teritorial. Ea n'a făcut-o, pentru a nu-şi pierde simpatiile la Constantinopol. Regatul însă era sleit de puteri în urma războiului cu Anglia. Astfel, pentru a preîntîmpina complicaţii politice mai grele în Orientul apropiat, regele s'a hotărît să sfătuiască pe Turci să cedeze Crimeia de bună voie. Cum să procedeze însă acum, cînd şi Austria îşi ridică pretenţiile? Vergennes era convins că Împărăteasa exploatează chestia Crimeii numai pentru a-şi putea realisa tot planul ei, iar Iosif pentru a putea separa Rusia de Prusia [1].

Intervenţia în diferendul turco-rus putea să aibă consecinţe destul de grave, nu numai în privinţa securităţii Imperiului Otoman, la care Franţa era destul de interesată, dar şi a unor eventuale conflicte ce s'ar putea ivi în restul Europei; aşa de exemplu un diferend între Austria şi Prusia. Prusia ar fi cerut, de sigur, la izbucnirea unui război oriental, compensaţii, şi anume pe sama Statului polon. Dar Franţa era foarte departe de a veni în ajutorul Austriei, dacă aceasta ar fi fost atacată de Prusia.

Iosif al II-lea se foloseşte de slăbiciunea Franciei, atunci cînd îşi manifestă tendinţile imperialiste faţă de Imperiul turcesc. El consideră obiecţiunile Franciei ca fiind slabe şi crede că ea s'ar teme de un război. Împăratul austriac spera să obţină cu ajutoru Rusiei tot ce doria, tocmai atunci cînd aceasta ar fi obţinut Crimeia şi Ţinutul Cubanului. El credea că Franţa nu s'ar putea opune serios, în împrejurările de atunci, cînd pacea cu Anglia încă n'ar fi fost definitivă, cînd starea financiară a ţării ar fi rea, cînd armata pe uscat s'ar afla în decădere şi cavaleria fără cai. Iosif credea că Ludovic n'ar avea curajul să rupă cu el, făcîndu-l să treacă de partea Angliei, duşmana de moarte a Franciei. El nu se aştepta la mare lucru din partea Prusiei, dacă aceasta s'ar alia cu Franţa împotriva lui, de oare ce Prusia n'ar fi în stare să lupte în acelaşi timp contra Austriei şi a Rusiei. Crede însă că s'ar putea evita ciocnirea cu Franţa, făcînd ca opinia publică de acolo să creadă că Guvernul frances n'ar fi părăsit pe Turci. Aşa cum a oferit Curtea de la Versailles Rusiei rolul de mediatoare, aşa ar putea să intervină şi în favoarea Austriei, fiind ga-

[1] Reimnan, *o. c.*, II, p. 346.

www.dacoromanica.ro

rantă a păcii de la Belgrad, şi acolo, după părerea Împăratului, nu s'ar fi renunţat în mod formal la posesiunea Olteniei, ci numai slăbiciunea şi incapacitatea negociatorilor austrieci de mai tîrziu ar fi făcut pe Poartă să considere provincia aceasta ca definitiv pierdută pentru Austria[1].

Şi Ecaterina întreprinsese pasul ei hotărîtor basîndu-se tot pe slăbiciunea Franciei. Ea credea că Franţa nu va interveni decît numai atunci cînd Imperiul Otoman ar fi grav ameninţat. De altfel, după părerea ei, Ludovic al XVI-lea ar fi recunoscut plîngerile Rusiei ca fiind juste. Ea nu credea ca regele va interveni contra Austriei, atunci cînd aceasta ar da Rusiei ajutor. Cunoscînd legăturile intime ce există între Curţile de la Versailles şi Viena, Împărăteasa Rusiei crede că Împăratul german ar putea să facă pe regele Franciei a privi altfel crisa orientală. De s'ar întîmpla ca Ludovic să nu vadă cu ochi buni legătura cumnatului său cu Rusia, îndreptată contra inimicului comun al creştinătăţii, atunci riscă, sprijinind pe amicul cel vechiu, Imperiul Otoman, să piardă prietenia Împăratului[2]. Iată ce a făcut pe acei doi monarhi să fie aşa de îndrăzneţi în politica lor imperialistă!

Cabinetul de la Paris pregăteşte acum un al doilea memoriu[3], mult mai accentuat decît primul. Aici exprimă regele convingerea sa fermă, nu fără o mică îndoială, că Împăratul n'ar fi omis nimic, intervenind atît la Constantinopol, cît şi la Petersburg, pentru a tranşa conflictul în mod amical. Tot aşa crede că legăturile ce există între cele două Curţi ar avea absolut un caracter pur amical şi nevinovat, adecă refusă să creadă că ar exista un tratat între Austria şi Rusia care ar prevedea o împărţire a Imperiului Otoman. De altfel, i-ar fi dat Împăratul dovezi de bunăvoinţă cu ocasia intervenţiilor lui în decursul iernii anului 1783, cînd a întrebuinţat trecerea sa la Constantinopol, pentru a tranşa conflictul ruso-turc pe cale paşnică şi a con-

---

[1] Iosif către Kaunitz, Schmölnitz, 5 Iulie 1783; Beer, *Joseph, der II*, pp. 134-7.

[2] Ecaterina către Împărat, Petersburg, 7 April 1783; Arneth, *o. c.*, no. 82, pp. 197-8.

[3] Vezi memoriul la Arch. Nat. Paris, 1348, n-le. 50-3, copia 3. Reprodus, de altfel, şi la Flassan, *o. c.*, VII, pp. 380-3. Memoriul fu presintat Cabinetului de la Viena abia la 1-iu Septembre 1783.

www.dacoromanica.ro

tribuit la încheierea tratatului comercial amintit. Regele crede că Împăratul şi-ar fi făcut datoria faţă de Ţarină, de oare ce tratatul lor ar avea numai un caracter defensiv, cel puţin aşa cum l-au înfăţişat lumii. A merge mai departe, adecă a sprijini acţiunea Rusiei, înseamnă a da tratatului un caracter ofensiv şi a face să se răspîndească o alarmă generală.

Ludovic al XVI-lea nu vede necesitatea pentru Împărat de a lua parte la războiul din Orient. El crede că Iosif, jenat de legăturile sale cu Rusia, nu mai poate fi apărătorul Imperiului Otoman, ci, mai mult, vrea să colaboreze la distrugerea lui şi vrea să deie Porţii lovitura mortală, luînd parte la împărţirea Imperiului. Părerea Împăratului că ar trebui să acapareze atît cît ar fi luat Rusia e un exemplu funest, şi nicio sută de ani de război n'ar putea să ispăşească greşeala fatală. Tot aşa contestă regele părerea Împăratului că e nevoit să procedeze astfel, ca să nu treacă puterea rusă într'o bună zi asupra celei austriace. Aşa ar putea să se teamă şi alte Puteri de o prea mare forţă a Casei de Austria. Unde ar fi Europa dacă odată, Doamne fereşte, s'ar instala acest sistem monstruos ! Toate legăturile politice s'ar desface, siguranţa publică ar fi distrusă şi Europa ar oferi spectacolul unui teatru de tulburări şi neînţelegeri.

Regele Franciei speră totuşi că Împăratul va înţelege interesul lui. Dacă însă speranţa lui ar fi înşelată, atunci el nu poate cît de să observe interesul general şi grija lui proprie, ca regulă de conduită. De această dată, memoriul face alusii mai concrete asupra unor eventuale demersuri francese pe lîngă regele Prusiei, căruia i s'ar propune o acţiune comună pentru a preveni nenorocirile din Europa în cas cînd s'ar angaja războiul cu Turcia. Astfel s'a încercat din partea Cabinetului din Paris să se exercite asupra Împăratului o presiune, făcîndu-l să vadă spectrul unei intervenţii prusiene în favoarea Turciei, direct îndreptată contra Casei de Austria. Lucrul acesta s'a şi incercat din partea diplomaţiei francese, cum vom vedea mai tărziu. Nu şantaj, ci realitate şi necesitate politică.

Al doilea memoriu produsese la Viena indignare. Chiar şi Maria-Antoinetta considera acest act ca „malhonnête", sprijinind foarte mult politica fratelui ei[1]. Protestul frances fu considerat de Iosif ca „îndrăzneţ" şi scris într'un „ton insuportabil". Cabinetul de la

[1] Mitrofanov, *o. c.*, II, p. 144.

www.dacoromanica.ro

Viena răspunde, astfel, la începutul lui Septembre celui de al doilea memoriu frances. Tonul răspunsului nu e de loc afabil. În acelaşi timp se adresează Iosif printr'o scrisoare şi părechii regale, mai mult cumnatului regesc decît surorii sale, unde se plînge de atitudinea puţin binevoitoare a Franciei faţă de Austria, şi aceasta odată cu îndepărtarea lui Choiseul [1]. El vorbeşte aici despre atitudinea puţin loaială a Ministeriului frances în timpul alegerilor electorale şi episcopale de la Münster şi Colonia. Iosif exprimă aici nedumerirea lui de ce a întrebuinţat Franţa o politică aşa de aspră faţă de el, după ce îngăduise Rusiei să ocupe cele două provincii, iar el nu şi-ar fi luat nimic, de şi ar fi putut s'o facă. Îşi pune întrebarea dacă aceasta ar îmsemna renunţare şi pe viitor [2].

La al doilea răspuns dat marchisului de Breteuil n'a mai răspuns Franţa. Iosif se laudă cu aceasta: răspunsul lui er fi fost aşa de drastic, încît Guvernul frances n'a mai găsit cuvinte ca să deie o replică [3]. Dar de această replică n'a mai fost nevoie, de oare ce lucrurile şi-au luat cursul normal; pericolul unui războiu părea, cel puţin pentru moment, îndepărtat. Austria a dat Franciei numai un răspuns formal; a renunţat însă la orice pretenţie de mărire a teritoriului ei.

Şi Împărăteasa Ecaterina îşi exprimă satisfacţia că demersul frances n'a putut slăbi uniunea ce există între Austria şi Rusia şi că alianţa lor a rămas intactă: „Les Turcs et leurs amis chrétiens ou non-chrétiens, n'ayant pas réussi dans les tentatives faites auprès de V. M. I. pour obtenir d'Elle quelques expressions conformes à leurs désirs, doivent par là même être plus fortement convaincus de l'indissolubilité des liens de notre amitié et alliance" [4].

Franţa a intervenit şi la Petersburg, fără să poată izbuti, de oare ce se lovia acolo de intransigenţa şi caracterul încăpăţînat al Împărătesei. Marchisul de Vérac, ministrul plenipotenţiar al Franciei la Petersburg, adresează, la 6 iulie, o notă verbală. „Regele, stăpînul său, ar fi foarte mirat că Împărăteasa s'ar gîndi să anexeze Crimeia şi Cubanul, ceia ce ar fi pentru Poartă foarte

[1] Ministrul de Externe al regelui Ludovic al XV-lea, până la 1771 şi predecesorul ducelui de Aiguillon.

[2] E. Reimann, *o. c.*, II, pp. 351-2.

[3] Iosif către Ecaterina, 30 Octombre; Arneth. *o. c.*, no. 95, p. 211.

[4] Ecaterina către Iosif, Petersburg, 2 Novembre; *ibid.*, pp. 213-4.

www.dacoromanica.ro

dureros. El ar fi cu atît mai mirat că se dădea inpresia cum că lucrurile s'au terminat în mod amical odată cu pacea de la Chiuciuc-Cainargi, cînd Tatarii din Crimeia au primit independența lor[1]".

La cererea marchisului de Vérac de a se da Franciei un răspuns în scris, i s'a răspuns cu totul negativ. Ecaterina declară că persistă mai departe în hotărîrile sale și nu admite amestecul frances, așa cum nu s'a amestecat nici Rusia în chestiunile Franciei, cînd a fost vorba de ocuparea insulei Corsica și de intervenția în America. Răspunsul a fost cam aspru, și Vérac era, cît pe ce, să ceară rechemarea lui. Franța, incapabilă să iea o atitudine mai dîrză, nu numai că a primit răspunsul așa de dur a Rusiei, ci a mai repetat oferta de a mijloci o înțelegere între Rusia și Poartă, într'un mod cît mai favorabil pentru cea d'intîiu.

III.

În timpul încercărilor francese de a reținea pe Împărat de la o politică agresivă față de Poartă, am văzut că Franța a încercat să exercite o presiune asupra Împăratului, făcîndu-l să înțeleagă că ea s'ar putea alia cu Prusia pentru a salva Imperiul Otoman. Aceasta tentativă politică este pe larg tratată într'un memoriu pe care Vergennes l-a presintat regelui[2]. Legăturile între Prusia și Franța erau acuma mai de multă vreme, dacă nu chiar cordiale, atunci mai mult decît normale. Adversitatea din timpul Războiului de șapte ani era de mult uitată[3]. Încă la 1777 declara Curtea de la Versailles Prusiei că va opri tendințile imperialiste ale Austriei fața de Bavaria sau față de Turcia, iar Prusia i-a fost promis că va păstra neutralitatea binevoitoare în casul unui război anglo-frances.

Politica Franciei către Prusia trebuia să urmărească, față de problema orientală, două puncte de vedere: 1. O înțelegere între

---

[1] Zinkeisen, *o. c.*, VI, p. 417.

[2] V. memoriul la Arch. Nat. Paris K 1348, no. 50, reprodus în întregime și la Flassan, *o. c.*, VII, p. 384 și urm., parțial și la Zinkeisen, *o. c.*, VI, pp. 428-30.

[3] V. Tratschewsky, *La France et l'Allemagne sous Louis XVI.* Memoriul lui Vergennes din 1780, în *Revue Historique*, XIV ; R. Hammond, *Le rétablissement des relations diplomatiques entre la France et la Prusse après la guerre de Sept Ans ; ibid.*, XII (1884).

www.dacoromanica.ro

Franța și Prusia împreună cu Austria, pentru a opri imperialismul rusesc; 2. O înțelegere între Franța și Prusia, fără Austria, pentru a combate politica anexionistă a Împăratului. Cel de-al doilea punct părea mai probabil, de oare ce Austria era mai degrabă dispusă să ajute pe Ruși decît să combată politica lor expansionistă, acuma cînd interesele lor cereau o colaborare cu Imperiul moscovit. Planul frances urmăria probabil să silească pe Împărat sa declara legăturile lui cu Împărăteasa Rusiei, și aceasta în înțelegere cu regele Frederic. Dacă Împăratul n'ar avea legături cu Rusia, atunci ar trebui silit, nu numai să nu atace pe Turci, dar, mai mult, să intervină pe lîngă Țarină ca să evacueze Crimeia și Ținutul Cubanului și să lase pe Tatari a se bucura de independența lor. Dar, dacă Împăratul ar avea oarecare promisiuni făcute Rusiei, atunci s'ar putea lăsa Ecaterinei cele două provincii, cu condiția de nu face acolo nicio basă navală și de a garanta posesiunile noi cîștigate de către trei Puteri. Franciei nu i-ar fi convenit să se facă acolo un port mai important al Rusiei, care ar putea nu numai să devină Turciei primejdios, ci ar strica și negoțului frances în Marea Neagră.

Prusia însă avea tot interesul să împiedece creșterea puterii celor două Curți imperiale, mai ales pe cea a Împăratului. Fără îndoială, Frederic prefera să se opună achisițiilor Împăratului decît să-și căute compensații teritoriale în altă parte. Franța mai face, cu această ocasie, alusie la o dorință cunoscută a regelui prusian: de a vedea ruptă alianța între Franța și Casa de Austria, ceia ce s'ar putea ușor întîmpla, daca s'ar înțelege acum Franța cu Frederic. Pentru a-l face pe Frederic mai dispus să accepte propunerile francese, trebuie să fie ținut în curent cu mersul tratativelor franco-austriece în privința resolvirii pașnice a conflictului oriental. Dacă Împăratul s'ar scusa că nu poate da ajutor contra Rușilor și dacă s'ar declara că nu va ridica alte pretenții de compensație, atunci Franța și Prusia s'ar putea dispensa de demonstrații ostile împotriva Austriei. Dar, dacă Împăratul ar pretinde un echivalent pentru anexarea Crimeii, atunci ar avea Curțile din Berlin și Versailles tot interesul să împiedece acest schimb sau cel puțin să micșoreze efectele lui. Ele ar trebui să discute și mijloacele ce ar putea fi luate pentru a feri Turcia de o distrugere complectă și pentru a menținea liniștea în Europa.

Dacá Împăratul ar anexa și el una sau două provincii, atunci

www.dacoromanica.ro

s'ar strica echilibrul între Franţa, Prusia şi Austria. Primele două Puteri ar trebui să caute şi ele compensaţii teritoriale. Prusia le găseşte în vecinătatea ei, iar regele frances le are supt mînă. Aici se face negreşit alusie la Ţările-de-Jos şi la Polonia, dar, înainte de a se trece la executarea acestui plan, ar trebui cele două Curţi să-şi deie cea mai mare silinţă, nu numai ca să oprească pe Împărat de a anexa unele provincii turceşti, dar chiar să-l silească să exercite presiuni asupra Curţii de la Petersburg, pentru a o face să se abţină de la politica ei agresivă. Dar, dacă acele două Curţi s'ar gîndi cumva la distrugerea Imperiului Otoman, atunci n'ar trebui să se mulţămească Franţa şi Prusia cu echivalentul sus amintit, ci ar trebui să recurgă la războiu, posibilitate discutată acum la una din şedinţile Cabinetului de la Versailles.

La prima propunere, de a întrebuinţa influenţa la Petersburg, răspunde regele Frederic negativ, de oare ce consideră lucrurile ca prea înaintate [1]. El nu vroia să forţeze nota faţă de Rusia, aliata sa de pe vremuri. I-ar fi convenit mai degrabă o politică agresivă faţă de Austria. Tocmai atunci ajunse regele Prusiei într'o dilemă foarte mare, neştiind cu cine să meargă: cu Franţa sau cu Anglia. Aici păreau lucrurile să meargă în favoarea Prusiei, mai ales după căderea ministerului Fox. Cît de isolată fu atunci Prusia, putem vedea din cuvintele lui Frederic, rostite în toamna acestui an: „Wir werden nicht eine Macht finden, die uns auch nur den Schatten eines Bündnisses bietet, geschweige denn ein wirkliches Bündnis“ [2].

Frederic era convins că proiectul oriental al celor două Curţi Imperiale va duce la sfărîmarea alianţelor între Franţa cu Austria şi Prusia cu Rusia. Pe de altă parte, aştepta momentul prielnic ca să-şi rotunjească posesiunile pe socoteala Poloniei, fără ca Rusia, ocupată, să se poată interesa. Nici într'un cas n'ar fi admis el să se împărţească Imperiul Otoman fără să se înţeleagă în prealabil cele două Curţi cu el.

La 22 August 1783 se presintă contele Esterno, ambasadorul frances la Berlin, contelui Finkenstein, declarîndu-i că regele său s'ar arăta foarte neliniştit de intenţia Rusiei de a ocupa Crimeia

[1] Scrisoare adresată lui Görtz, 28 Iunie 1783; citată în Zinkeisen, *o. c.*, VI, p. 418.

[2] G. Winter, *Frederic der Grosse*, Berlin 1907, III, pp. 790-1.

www.dacoromanica.ro

şi că alianţa celor două Curţi Imperiale i-ar produce neplăcere. Esterno face expunerea sa probabil conform instrucţiilor şi memoriului contelui de Vergennes şi el asigură pe regele Prusiei că regina Maria-Antoinetta nu va mai sprijini aşa de mult pe fratele ei, mai ales de la moartea Împărătesei Maria-Teresa, ceia ce nu corespundea adevărului. Frederic primeşte cu plăcere demersul frances, rămînînd însă precaut. Contele Finkenstein, un partisan fervent al aprobării cu Franţa, spre deosebire de contele Hertzberg, care ar fi preferat alianţa cu Rusia, trebuia să lucreze astfel ca să lungească tratativele mereu, întîrziind mult cu răspunsul definitiv. Finkenstein se interesa, însă foarte mult cum priveşte Franţa, supt impresia noilor evenemente, tratatul de la Versailles, care o leagă de Casa de Austria. Esterno nu răspunde însă categoric la întrebarea pusă, declarînd că totul depinde de atitudinea Curţii de la Viena faţă de nota clară şi energică a Cabinetului frances. Ambasadorul Franeiei se bucură, auzind că regele Prusiei consideră alianţa sa cu Rusia ruptă.

Odată în posesiunea celui de-al doilea răspuns al Curţii de la Viena, în care s'a putut vedea, fără îndoială, politica imperialistă a Austriei, se presintă Esterno din nou la Finkenstein, întrebîndu-l dacă regele său n'ar fi dispus să accepte propunerile francese pentru a împiedeca răsturnarea sistemului european[1]. Frederic răspunse lui Finkenstein la 3 Septembre în chip favorabil, fiind convins că, odată ea e inexistentă alianţa sa cu Rusia, nu i-ar rămînea decît numai cea cu Franţa.

La Petersburg s'a răspîndit atunci zvonul că între Prusia şi Franţa s'ar fi încheiat un tratat de alianţă. Aşa se vorbia că Frederic s'ar fi obligat să sprijine pe regele Franciei în schimbul unei sume de subsidii ce s'ar ridica la 30.000 de livre anual. Lucrul acesta, pe de-a 'ntregul inventat, l-a făcut pe bătrînul rege să protesteze. Tot aşa se ridică şi contele de Vergennes contra părerii de a fi un aderent al Prusiei. Răspunsul lui a fost: „Nu sînt nici Austriac, nici Prusian; sînt Frances"[2].

Declaraţiile plenipotenţiarului frances, făcute în Novembre 1783, prin care Frunţa se retrage de la orice alianţă cu Prusia, îl face pe Frederic să regrete că s'a grăbit să accepte propunerile

[1] E. Reimann, *o. c.*, II, p. 348.
[2] Mitrofanov, *o. c*, I, p. 149.

www.dacoromanica.ro

din luna lui August. Esterno declara că regele său nu poate considera alianţa cu Împăratul ca ruptă, de oare ce acesta n'ar fi întreprins nimic ce ar fi împotriva stipulaţiilor acestui tratat [1]. Adevăratul motiv al retragerii a fost că Rusia renunţase la pretenţiile formulate în faimoasa scrisoare din 10 Septembre 1782, mulţămindu-se cu teritoriile ocupate în primăvara anului 1783 şi că Austria n'a mai pretins nicio compensaţie teritorială. Un alt motiv care ar fi făcut pe Francesi să fie mai precauţi cu propunerile făcute regelui prusian e şi faptul că acesta credea cum că va putea să profite, dacă ar izbucni războiul între Rusia şi Poartă, de socoteala Poloniei, agitînd mereu la Constantinopol contra Rusiei. Integritatea Poloniei şi a Turciei erau de o potrivă de scumpe Franţei.

Franţa nu s'a mulţămit numai cu intervenţiile la Curtea de la Berlin pentru a resolvi mai uşor crisa orientală, ci s'a adresat şi celor de la Torino, Londra şi Stockholm. Du Perron, ministrul Sardiniei, declară atunci că e gata să ajute a se ocupa Ţările-de-jos şi să iea ducatul de la Milano, dacă Austriecii ar ocupa Ţările-Româneşti [2].

Tot aşa s'ar fi putut Franţa folosi şi de Suedia în cas de nevoie, pentru a exercita presiuni asupra Rusiei. Astfel încheiase Franţa cu Suedia încă la 1778 un tratat de subsidii, care fu înoit la 3 Maiu 1783 pe încă şase ani, prin care se obliga Franţa să plătească Suediei un milion şi jumătate de livre. Tratativele de mai tărziu duse între Gustav al III-lea şi Ţarina duseră însă la legături normale, aproape prietenoase, între aceste două ţări. Se vorbia mult că regele Suediei ar fi fost cumpărat de Împărăteasa Rusiei, numai ca să rămînă neutral în casul unui război ruso-turc. Ea s'a folosit atunci de sărăcia şi lipsa de bani a Curţii din Stockholm. Tot aşa s'a bucurat ea foarte mult că banii cheltuiţi de Franţa în Suedia ar fi fost o cheltuială inutilă [3].

Şi Anglia răspunse negativ la intervenţiile francese. Acest răspuns a fost considerat ca o gravă înfrîngere a diplomaţiei francese. Îl făcu chiar pe bătrînul rege al Prusiei să se gîndească la aceia că

[1] R. Koser, *König Friedrich der Grosse*, ed. a 3-a, Stuttgart 1905, II, p. 611.

[2] Zinkeisen ; *o. c.*, VI, pp. 431-2.

[3] Ecaterina către Iosif al II-lea, Petersburg, 4 Februar 1784 ; Arneth, *o. c.*, p. 220, no. 100.

www.dacoromanica.ro

„Londra ar părea să fie mai favorabil dispusă pentru cele două Curți imperiale decît pentru cea de la Versailles, și gata să încheie cu Suedia și Danemarca o triplă alianță pentru a se opune măsurilor luate de Franța în vederea unei resolviri pașnice a crisei din Orientul apropiat[1]". Anglia, chiar dacă nu avea legături speciale cu Austria, păstra o prietenie veche cu Rusia.

IV.

Atunci cînd Franța se convinse că nu mai este nimic de făcut, a cedat și ea, zicîndu-și: „Ce s'ar face Europa, Doamne ferește, dacă ar cîștiga acest sistem monstruos?". Toate încercările francese de a mijloci pacea între Rusia și Poarta fură răspinse de Țarină. Toate tratativele duse de Franța cu cele două Curți, de la Torino și Stockholm, cu scopul de a lua Austriei posesiunile ei din Țările-de-jos și Italia, dacă acesta ar participa la o împărțire a Imperiului turcesc, au fost duse fără spor și fără resultat bun[2]. Dacă n'ar fi fost Franța extenuată în urma războiului cu Anglia și n'ar fi avut nevoie de liniște pentru a-și reorganisa finanțele, ea n'ar fi admis creșterea puterii rușești pe țermul Mării Negre.

Din scrisoarea reginei Maria-Antoinetta din 28 Septembre 1783, adresată fratelui ei, aflăm că Franța s'ar fi liniștit și că Vergennes s'ar fi convins că Împăratul a renunțat la planul său de a-și mări teritoriul. Se vede că atitudinea Franciei, Spaniei, Sardiniei și a Prusiei au avut oarecare efect asupra celor două Curți imperiale. Rusia, care, la începutul lui Iulie încă, refusase categoric mediația Franciei, o primește la sfîrșitul lui Septembre, în urma unei note predate lui Vergennes de către însărcinatul de afaceri al Rusiei la Paris. Franța s'a grăbit să comunice acest lucru cercurilor politice din Constantinopol, dar cesiunea celor două provincii tătărăști să se facă supt anumite condiții: Rusia să fie obligată să nu-și facă nicio basă navală în Crimeia și noile anexări să fie garantate de Marile Puteri[3].

Ambasadorul Franciei nu avea ordin, cel puțin la început, să sfătuiască pe Turci a ceda teritoriile ocupate de Ruși în primăvara anului 1783, ci să-i lase să vadă primejdia situației și să

[1] Zinkeisen, *o. c.*, VI, p. 434.
[2] Vezi N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, V, p. 33.
[3] E. Reimann, *o. c.*, II, pp. 352-3.

www.dacoromanica.ro

se gîndească dacă n'ar fi mai bine cîteva sacrificii, decît să rişte primejdiile unui războiu ale cărui urmări nimeni n'ar putea să le prevadă. Franța nu vrea să-și piardă simpatiile opiniei publice din Constantinopol, urmărind deci aceiași politică abilă pe care a urmărit-o și în decursul anilor 1774-75, cînd se discuta cedarea Bucovinei.

Mai tărziu sfătuiește și Franța pe Turci să cedeze, dar aceasta într'un mod mai lent, spre deosebire de Anglia, care pretinde impetuos acest lucru. Saint-Priest a isbutit să nu fie publicat un manifest Porții, și predat lui Bulgakov, ca răspuns la manifestul rusesc de la 8 April [1]. Acest manifest ar fi putut să tulbure fericitul început al unei clarificări a crisei orientale.

Poarta însă întîrzia cu încheierea tratatului definitiv și, pănă la sfîrșitul anului 1783, ajunseră la Divan cele două partide, sau, mai bine zis, curente, pentru și contra unei tranșări pașnice a conflictului aproape la aceiași putere. Așa cum a fost declarat dragomanul Porții, au așteptat Turcii pănă în ultimul moment să se încheie un acord între Franța, Prusia și Turcia, care să scutească Poarta de prea grele sacrificii. Așteptările au fost în zădar.

La 8 Ianuar 1784 se încheiè tratatul între Rusia și Turcia [2]. Prin acest tratat Poarta cedează Rusiei pentru totdeauna Crimeia, insula Taman și ținutul Cubanului. Tratatele de la 1774, 1775 și 1779 se confirmă, ca și tratatul comercial de la 1783. Rîul Cuban va servi de acum înainte ca frontieră între Rusia și Turcia. Rusia nu garantează aici menținerea religiei mohamedane în Crimeia și dependența Musulmanilor de-acolo de califatul turcesc.

Încheierea acestui tratat și tranșarea pașnică a conflictului oriental de la 1783 se datorește în mare parte Franciei. Dovada cea mai bună e că Saint-Priest a primit chiar și din partea Rusiei, poate cea mai în drept să se plîngă de atitudinea Ministeriului frances, pe lîngă cadouri scumpe de argint și diamante, Ordinul Sf. Andrei. Regele Ludovic i-a și permis să poarte această deosebită distincție.

Altul care a contribuit foarte mult aici a fost însuși ministrul rus la Constantinopol, Iacob Bulgacov [3]. Dar în cea mai mare parte

---

[1] Zinkeisen, *o. c.*, VI, p. 447.

[2] Vezi Martens *o. c.*, III, pp. 707-9.

[3] Este urmașul ministrului Stachiev la Constantinopol (1780). Era consi-

www.dacoromanica.ro

a lucrat pentru acest tratat Împăratul Iosif al II-lea, prin atitudinea lui ostilă Porții, în tot timpul crisei. De aici și mulțămirile adresate Împăratului din partea Țarinei: „...je m'empresse de Lui faire part, afin de Lui témoigner toute ma reconaissance sur le succès dû uniquement *(sic!)* aux bons offices que V. M. I. a bien voulu employer en faveur de son allié [1]..."

Toți puteau să fie mulțămiți de succesul lor. Rusia a anexat teritoriile cerute, care-i deschideau perspective largi pentru viitoarele proiecte orientale. Împăratul Iosif, chiar dacă n'a primit nicio compensație teritorială, se putea aștepta cu drept cuvînt la ajutorul Rusiei în viitoarele sale planuri; așa de pildă chestiunea lui favorită și anume: succesiunea la tronul Bavariei. Franța, dacă n'a putut să facă pe Austrieci să se abțină de la orice demers războinic și să mențină, cel puțin pentru moment, cele două aliate de la Răsărit, Turcia și Polonia, să le ferească de spectrul unei împărțiri totale, tot ea a făcut să renunțe Prusia la politica ei de compensație. Prusia singură a rămas isolată și numai o politică basată pe forțele sale proprii, putea s'o ridice, lucru care a și dus mai tîrziu la formarea așa-numitului „Fürstenbund".

Vergennes [2] ar fi spus, cu ocasia acestui tratat: „Au moins l'empereur n'a rien eu, et la satisfaction de la Cour de Pétersbourg, qui, à la verité, pèse éminemment sur les Turcs, n'est d'aucun préjudice pour la France". Iar Împăratul Iosif, a declarat cu această ocasie: „Ich werde Russland an mich fesseln und Frankreich behalten, ich werde mir wertvolle Handelsvorteile von Seiten der Türken verschaffen und dem ganzen Europa meine Uneigennützigkeit beweisen, während ich den König von Preussen für immer mit Russland entzweie" [3].

Dar Vergennes a avut dreptate cînd a susținut că Austria nu s'a ales cu nimic. Chiar dacă a încheiat în primăvara anului 1784 un tratat comercial, acesta a fost cu mult mai puțin avantagios

---

derat ca om energic și capabil, bun cunoscător al problemelor orientale. El a însoțit pe contele Repnin în 1774 la Constantinopol și la Teschen. Toată lumea îl considera ca omul lui Repnin și Panin, deci departe de a accepta planurile fantastice ale Împărătesei.

[1] Ecaterina către Iosif, Petersburg, 23 Ianuar (st. v.) 1784; Arneth, *o. c.*, no. 98, p. 218.

[2] Flassan, *o. c.*, VII, p. 399.

[3] E. Reimann, *o. c.*, II, p. 355.

www.dacoromanica.ro

decît acela al Rusiei, încheiat cu un an mai de vreme. Încercările Austriei de a ocupa Orşova, Oltenia şi Serbia până la Unna, după încheierea tratatului de la 1784, a dat greş. Dacă s'ar fi ridicat pretenţiile în timpul tratativelor, poate s'ar fi ales cu unele compensaţii teritoriale, dar acuma toată chestiunea trebuia privită ca tardivă.

Saint-Priest propusese mai întăiu Austriei să ocupe Orşova, dar diplomaţia austriacă nu s'au mulţămit cu atîta, declarînd „că oraşul ar fi deschis şi străjuit de posturile austriace care stau pe înălţimele împrejurimilor oraşului. Ei ar putea să între în orice moment în interiorul oraşului, izgonind de acolo numărul mic de Turci“[1]. El ar fi vrut să ocupe toată Oltenia, şi în cele din urmă n'a primit nimic, nici măcar Orşova, pentru cedarea căreia şi-a fost oferit Saint-Priest serviciile.

Şi nici mult lăudata „Uneigennützigkeit“ a Împăratului nu era sinceră. El a felicitat pe Ţarină cu ocasia succesului repurtat şi la 13 Maiu i-a destăinuit şi planul său: Renunţarea la Ţările-de-Jos pentru a le schimba cu Bavaria, cu Palatinatul de la Rin, cu Salzburg şi Berchtesgaden. Dar nici aici n'a izbutit. Pe de altă parte, atitudinea lui, puţin prietenoasă faţă de Franţa în timpul crisei din 1783, i-a atras resentimentul aliatei sale. Lucrul s'a putut vedea cînd Austria a fost nevoită să renunţe la pretenţiile asupra văii râului Escaut şi la Maastricht, în urma notei Cabinetului frances de la 20 Novembre 1784. Un alt moment cînd s'a putut vedea puţină prietenie a Franciei pentru Austria a fost atunci cînd Iosif al II-lea i-a adus cumnatului regesc grave reproşuri din causa atitudinii lui pasive faţă de „Fürstenbund“ al lui Frederic al II-lea. Şi acuma s'a putut vedea cît de şubredă şi artificială era alianţa franco-austriacă din 1756.

Al. Grigorovici.

ANEXĂ.

Memoire et Lettres sur les affaires de la Russie et de la Porte Ottomane. Correspondance entre le Roi, le roi de Prusse et l'Empereur.

(Mémoire du comte de Mercy pour arrêter l'Empereur Joseph II à faire la guerre aux Turcs,)

(Archives Nationales, Paris, K 1348 n-le 50-3.)

---

[1] Iosif al II-lea către Kaunitz, Trieste, 17 Mart 1784; Beer, *o. c.*, p. 166.

www.dacoromanica.ro

Copie No. 2.

L'Empereur a appris avec la plus grande satisfaction les assurances de la sensibilité de Sa Majesté Très Chrétienne sur la confiance qu'il lui avait marqué en l'informant amicalement de l'état présent des affaires entre la Cour Impériale de Russie et la Porte Ottomane, en s'expliquant en même tems confidemment vis-à-vis d' Elle sur cette critique circonstance et en lui demandant en échange, comme une suite des liens de l'amitié, de la parenté et de l'alliance, qui subsistent heureusement entre les deux Cours, la façon dont la France envisageait ce nouvel état des choses, et quelles étaient ses intentions dans le cas de tous les événements qu'il pourrait amener.

L'Empereur a donné jusqu'ici les preuves les plus incontestables de la sincérité de ses voeux pour le maintien de la tranquilité dans la partie de l'Europe dans laquelle elle parait être menacée actuellement. Il a emploié à cette fin avec zèle, tant à Pétersbourg qu'à Constantinople, toutes les representations amicales qu'il a pû se permettre d'y faire. Il n'a pas hésité même à se livrer aux mesures les plus coûteuses qui lui ont paru pouvoir contribuer au maintien de la paix, et au moien de tout cela il semble qu'il a prouvé ses intentions d'une façon qui n'admet aucun doute. Elles sont encore constamment les mêmes, et très certainement, tant et aussi longtems que Sa Majesté Imperiale ne se verra pas dans l'impossibilité absolûe de persévérer dans ce système pacifique, elle agira en conséquence de toutes les façons imaginables.

Mais, comme il pourroit arriver que, malgré tous ses soins et tous ses efforts, la guerre vint néamoins à s'allumer entre la Cour Impériale de Russie et la Porte Ottomane et qu'il ne pourroit se permettre, dans des cas possibles, d'en abandonner les suites aux hazards des évenements, qui pourraient, de façon ou d'autre, lui devenir funestes, ou au moins très préjudiciables, il croit ne pas devoir dissimuler au Roi T. C., son ami et son allié, qu'en pareil cas il pourra se trouver dans la nécessité de devoir se déterminer à y prendre part pour sa propre sûreté présente et future.

L'Empereur espère que Sa Majesté Très Chrétienne sentira qu'il ne pourra se dispenser d'en agir ainsi, si malheureusement des cas pareils venoient à exister ; que la necessité lui en fera une loi

www.dacoromanica.ro

et que, par conséquent, quoique bien malgré lui, il ne se prendra alors de sa part que le parti auquel tout autre à sa place se seroit obligé de se déterminer.

I.

Remis a M. le comte de Mercy le 14 juin 1783 et envoyé à M. Barthélemy, à Vienne, le 18.

C'est avec une parfaite sensibilité que le Roi a entendu le raport de la comunication amicale que M. le comte de Mercy a faite au comte de Vergennes de l'ordre exprès de l' Empereur, de l'état présent des affaires entre la Cour Impériale de Russie et la Porte Ottomane, de l'invasion dans cette [province] si menacée immédiatement et des conséquences qui peuvent en résulter pour les intérêts de la Maison d' Autriche. Sa Majesté sent le prix de la confiance que l'Empereur lui marque dans cette critique ctrconstance. Elle est analogue aux liens de l'amitié, de la parenté et de l'alliance, qui les unissent. Le Roi... se portera toujours avec empressement à y correspondre, en s' expliquant avec la franchise qui est dans son caractère.

Sa Majesté auroit dû se flatter après le succès que ses offices, combinés avec ceux de l'Empereur, avoient eû pour amener les Turcs à redresser les griefs dont la Cour imperiale de Russie s'étoit plainte, et la satisfaction que cette même Cour en avoit témoignée en decernant des remerciements au Roi. Enfin, après la negociation amicale qui s'étoit établie et qui se suit encore à Constantinople pour la formation d'un traité de commerce entre la Russie et la Porte Ottomane, sans qu'il se soit élevé aucune difficulté d'une certaine importance et sans qu'il ait été mention d'aucun nouveau grief, Sa Majesté, dis-je, avoit lieu de se flatter que toute semence de trouble étoit effacée de ce côté-là et que l'Europe alloit enfin jouir des bénédictions de la paix universelle, pour le rétablissement de laquelle Leurs Majestés l'Empereur et l'Impératrice de Russie avoient manifesté la plus généreuse sollicitude.

Cet aspect si consolant s'évanouit. Il n'est plus permis de douter que l'Impératrice de Russie est dans la ferme résolution, qui vraisemblablement a déjà eu son effet, de s'emparer de la Crimée et du Cuban pour les unir à ses vastes États, ces deux provinces

www.dacoromanica.ro

qu'elle avait séparées par la paix de Kunargi de la domination ottomane pour en faire un État libre et indépendant.

On s'abstient d'examiner les motifs sur lesquels la Russie a fondé une détermination aussi tranchante, on ne discutera pas d'avantage les faits sur lesquels elle en a établi la nécessité; sans doute qu'elle en a des preuves irréfragables, et qu'elle les administrera. Mais, en supposant cette entreprise légitimée dans son principe, elle n'en sera pas moins alarmante dans les conséquences.

Quoique celles-cy ne puissent pas peser immédiatement sur le Roi, néanmoins Sa Majesté n'en partage pas moins l'attention que l'Empereur donne au résultat possible du nouveau système de jurisprudence politique qu'on semble vouloir établir et qui ne pourroit que préparer la voye à des révolutions successives et à la plus étrange confusion.

Le roi comprend que bien des considérations, puisées dans la distance des lieux et dans les rapports existans entre les différentes Puissances ne peuvent permettre à l'Empereur de s'opposer à force ouverte à l'invasion de la Crimée et du Cuban. Mais, avant d'en venir à ce moyen extrême, Sa Majesté Impériale désesperoit-elle de faire partager à l'Impératrice de Russie les principes d'équité et de moderation qui lui sont une si grande recommandation? Sa voix seroit d'un poids autant plus grand qu'il est plus que probable que celle de l'Europe s'y joindroit pour détourner au calme un orage aussi effrayant. Le Roi en son particulier est très disposé à se joindre à l'Empereur et à toutes les Puissances bien intentionnées en faveur de la tranquilité publique, pour disposer l'Impératrice de Russie à se prêter aux expédiens qui, en constatant plus parfaitement qu'elle ne l'a peut-être été, l'indépendence des Tartares de la Crimée et du Cuban, préviendroient les inquiétudes que cette princesse pourroit avoir pour la tranquillité de ses frontières sans s'approprier deux provinces dont la position est si redoutable pour la sûreté de l'Empire, Ottoman. Sa Majesté se portera avec un égal empressement à rendre tous les avis nécessaires pour disposer les Turcs aux facilités qui, sans compromettre les intérêts essentiels de leur Empire, pourront satisfaire la Russie et écarter tout sujet de rixe et de guerre. Le plan sembleroit pouvoir d'autant mieux se concilier avec les vues générales et particulières que, suivant une lettre de la main

www.dacoromanica.ro

de l'Impératrice de Russie à l'Empereur, cette princesse a désavoué le dessein de vouloir conquérir l'Empire Ottoman. Ce projet n'existant pas, elle semble devoir être plus disposée à écarter tout ce qui pourroit en accréditer le soupçon, et rien ne lui donneroit plus de consistance que la conquête de la Crimée et du Cuban.

Si, malgré les représentations les plus solides et les plus sérieuses, et surtout si, malgré l'exemple de désintéressement que l'Empereur a manifesté au Roi, l'Impératrice de Russie perséveroit dans son dessein d'accaparement et déclareroit par là le projet de détruire, un jour ou l'autre, l'Empire Ottoman, le Roi, qui ne peut y être indifférent pour l'intérêt qu'il lui porte et qui sait combien la réussite pèseroit éminemment sur la Maison d'Autriche, propose de se concerter avec l'Empereur sur les moyens que Sa Majesté Impériale jugera les plus propres à arrêter l'un et prévenir l'autre. D'ailleurs, comme l'Empereur paraît combattu par la defiance qu'il se croit fondé à mettre dans les intentions du Roi de Prusse, quoiqu'il reconnaisse que ce prince ne peut pas être indifférent à un trop grand agrandissement de la Russie, le Roi offre de sonder les dispositions de ce prince et de faire ce qui dépendra de lui pour partager à Sa Majesté Prussienne ses principes et ses vues.

En attendant que le Roi puisse connaître les dernières intentions de l'Empereur, Sa Majesté va ordonner préliminairement à ses ministres à Constantinople et à Petersbourg d'agir d'après le système que Sa Majesté propose conjointement avec les ministres Imperiaux, Sa Majesté ne doutant point que l'Empereur ne fasse donner de son côté de pareils ordres.

Procedări de critică greşite ale unei „şcoli noi"

Dd. Constantin I. Andreescu şi Constantin A. Stoide s'au unit pentru a presinta, supt titlul, *Ştefăniţă Lupu, Domn al Moldovei* (1609-1661), ediţia „Fundaţia Regele Carol I", 1939, doi ani din istoria Moldovei. În această tovărăşie, se vede că d. Stoide, harnic cercetător, bun cunoscător al istoriei interne moldoveneşti în acest timp, a dat cea mai largă şi conştiincioasă înşirare, supt mai mult decît o rubrică, a documentelor din acest timp, aşa încît această parte se poate considera ca nişte folositoare regeste —

www.dacoromanica.ro

nu se zice „o regestă“, ci „un regest“ —, iar d. Andreescu, fost membru al Şcolii Romîne din Franţa şi de mai mult timp înlocuitorul d-lui Gh. Brătianu la Universitatea din Iaşi, a luat asupră-şi povestirea, într'un cadru de istorie universală, a acestei aşa de scurte şi în ea însăşi neînsemnate Domnii.

Sarcina celor doi istorici ieşeni era şi grea şi uşoară.

Grea, fiindcă subiectul e aşa de redus, un fragment smuls dintr'o desvoltare care ea însăşi, şi nu bucăţile ei, poate să aibă un sens. Pentru ca greutatea să fie învinsă, ar fi trebuit o concepţie organică a subiectului şi mijloacele de gîndire şi de formă pentru a o realisa, aşa cum cu succes a făcut-o d. Al. Ciorănescu, care e şi un om de talent literar, pentru contemporanul, nesfîrşit mai interesant, al lui „Ştefăniţă“, – acesta nu şi-a zis, firește, decît „Ştefan-Vodă“ —, Mihnea Radu de la Munteni. Dar aceste mijloace, capabile de a învia orice subiect, d. Andreescu, – căci numai de d-sa e vorba, d. Stoide neputînd avea, în margenile ce şi-a tras, această pretenţie, – nu le are, ori, după felul cum înţelege istoria, refusă să le manifeste.

Sarcina însă era şi uşoară. Sînt *vre-o treizeci şi cinci de ani*, de cînd, împreună cu un bogat material inedit, din corespondenţa olandesă de la Constantinopol, din Biblioteca Batthyányi din Alba-Iulia, din colecţii interne, am tratat relaţiile ţărilor noastre cu Ardealul, amănunţit, presintînd izvoarele săseşti, ungureşti, de care pănă atunci nu se atinsese nimeni. Era destul de luat din această informaţie pentru întăia oară adunată. Am adaus Documentele Ardelene din „Hurmuzaki“, XII, pe care d. Andreescu le citează fără numele mieu, care am închis atîta muncă în ele (tabla de nume singură mi-a cerut două luni... şi o boală). Informaţia a zăcut neîntrebuinţată pănă ce, acum de curînd, pe basa unor cercetări personale în Archivele din Veneţia, rîvna d-lui Ciorănescu a dat, în „Buletinul Comisiei Istorice a Romăniei“, o bogată şi plină de interes expunere a capriciilor şi aventurilor bizarului Mihnea-Vodă cel nou, căruia a voit să-i descopere o nouă fisionomie.

Fără nicio prefaţă lămuritoare asupra genesei lucrării ce se adauge acum, ni se înşiră tot ce se poate culege din izvoare, la care nu se adauge nimic neaşteptat, despre toate momentele acestei copilăreşti cîrmuiri, cu ajutorul credincioşilor boieri ai lui Vasile Lupu, cîtva timp încă în viaţă.

Întîlnim rare ori ceva nou. Astfel cînd se arată ceilalţi doi fii

www.dacoromanica.ro

ai lui Vasile cu Cercheza: un Alexandru şi un Ioan, cari n'au trăit. Cartea franceză, pe care n'am găsit-o, a d-lui Pavlescu despre Gheorghe Rákóczy al II-lea (Iaşi 1924) i-a putut fi de folos autorului.

Dar scrierea are pe alocurea, dată fiind editura, oferită de dd. Tzigara-Samurcaş şi C. C. Giurescu, foarte cunoscuţi istorici şi, în acelaşi timp, şi redutabili polemişti, unele scopuri războinice, care ating şi pe autorul acestei recensii, director al Şcolii din Franţa unde d. Andreescu şi-a desăvîrşit formaţiunea ştiinţifică. Ea se adauge astfel la o campanie căreia nu totdeauna, din causa relei credinţi şi trivialităţii injurioase a formei, i se poate răspunde. De aceia mă bucur cînd o presintare mai cuviincioasă îmi poate permite, nu numai să răspund descoperitorilor zeloşi ai pretinselor mele „greşeli“, dar şi să pun în lumină procedările comune tuturor acelora cari se unesc pentru a duce un război menit să atingă autoritatea ce mi-am putut cîştiga.

Iată exemple care vor putea lumina pe oricine.

Ca observaţii generale, mi se obiectează că am „publicat rău“ un document extern pentru că informaţia cuprinsă în el n'ar corespunde. Se poate să nu corespundă, dar de unde se poate şti de la Iaşi ce este în originalul de la Haga?

Altundeva, aş admite pentru aşezarea lui Ştefan Lupu în Scaun o dată greşită cu zece zile, primind aserţiunea unui raport olandes. Dar în Olanda stilul nou, deosebit cu zece zile în acel secol, nu era introdus atunci.

Tot aşa înainte de a tipări documentele ardelene din Hurmuzaki XV, care e din 1913, nu puteam interpreta altfel pasagiul din Nekesch-Schuller despre instalarea lui Constantin Şerban la Iaşi, în *Studii şi doc.*, IV, care e din 1902.

Pe cînd, la autorul însuşi, care, atît de sever vînător de „greşeli“, promite deci să nu le aibă el însuşi, în adausul la un memoriu al lui Sagredo nu e *nimic* (cf. p. 57, nota 2), după o pretinsă victorie a lui Constantin Şerban, în Hurmuzaki, IX[1], p. 199, no. CCLXXIII, şi, de fapt, e p. 179, no. CCXLI (care corespunde), criticul nu uită greşelile mele de tipar: VI[1] (care nu există măcar, şi cred că d. Andreescu presupune că ştiu ce se cuprinde în Hurmuzaki) şi 28, în loc de 27 Novembre, cas, cum se vede, grav, pentru istoricul de „şcoală nouă“. Atunci s'ar putea face o colecţie şi

www.dacoromanica.ro

din greşelile de tipar ale tînărului autor, dar nu-i voiu face nedreptatea de a crede că scrie „governo bene", transcriind din Hurmuzaki, IX[1], p. 182, no. CCXLVI.

Aiurea, cînd mi se spune că repet afirmaţia cu privire la naşterea lui Ştefan Lupu, care e greşită, avînd ca tovarăş, aş zice: complice, pe Xenopol, nu se arată un lucru care... ar putea să ni ia la amîndoi vina de pe umeri: că, acum vre-o patruzeci de ani pentru mine, acum vre-o şaizeci de ani pentru Xenopol, singurele mijloace de informaţie erau în rapoartele bailului veneţian şi residentului austriac. Şi aici nu puteam gîci ce se va tipări pe urmă.

Alt exemplu al aceleiaşi procedeu de a învinui pe cineva că întrebuinţează izvoare încă necunoscute. Documentul, pe care tot eu l-am publicat şi în care se vede că fiul lui Vasile Lupu s'a născut la 1641 şi nu la 1643, e *după războiu* şi acela de la Ghibănescu, în *Surete şi izvoade* mult mai tărziu decît cele două publicaţii ale mele în care se cuprinde o „greşeală". Cînd într'o lucrare mai nouă revin asupra unei date nu e niciun cuvînt să mi se semnaleze prima eroare.

Dar, trecînd peste această observaţie, dacă asupra unei alegeri ardelene (p. 8) se găsesc la mine două date, e poate pentru că e vorba de două stiluri cronologice.

Cînd citez pe Nekesch-Schuller în *St. şi doc.*, IV, p. CCCVII, dacă nu e acolo cifra ostaşilor, nu urmează că *tot* ce e în text vine din acest singur izvor. Caut locul unde „inversez" (*sic*) cifra contingentelor româneşti în *Ist. Bisericii*, II, p. 186, dar acolo e vorba de secolul al XVIII-lea! În ambele volume nu e nimic despre „inversarea" pentru care sînt acusat, eu, „N. Iorga" (din partea mea eu zic totdeauna: „domnul cutare", dar „şcoala nouă" nu admite).

Data bătăliei de lîngă Cluj, în care a învins Gheorghe Rákóczy e în adevăr la mine, în *Gesch. des Osm. Reiches*, IV, după un izvor firesţe, 24 Maiu. D. Andreescu are 22 şi nu uită a spune că „greşesc" din nou. Dar, cum d. Ciorănescu are 23 Maiu (p. 221; acolo şi definirea locului, pe care d. Andreescu nu-l poate afla, p. 50, nota 4), aceasta înseamnă că poate fi o discuţie.

Cînd afirm că la 11 Octombre 1659 Rákóczy era la Bran, d. Andreescu mă ia la răspundere că mă refer la Nekesch-Schuller care „nu dă însă această dată" (p. 21, nota 9). Dacă s'ar fi raportat la Ciorănescu, p. 197 şi urm., s'ar fi lămurit. Cînd spun

www.dacoromanica.ro

după ziarul, precis, al lui Nemes, că lupta lui contra lui Şerban în Moldova e de la 21 Novembre st. n., mi se opune („or...“) că... a început la 20 (p. 26, nota 2). E aceasta o îndreptare? Aceiaşi deosebire între stiluri mă face să aşez în Octombre, nu la începutul lui Novembre (st. n.), moartea lui Ioan Lupu (v. p. 28, nota 4: „nu la sfîrşitul lunii Octomvrie, cum crede N. Iorga“, acuzaţie doctorală, — d. Andreescu e doctor —, dar neîntemeiată). Data de 12 Decembre st. n. pentru aşezarea lui Ştefan Lupu (*Studii şi doc.*, IV, p. CCCIV), pe care o dă, de altfel, şi autorul, e presintată (p. 36, nota 4) aşa de s'ar crede că e falsă: ea îşi are explicaţia. Nu puteam să prevăd că voiu tipări mai tărziu *(în Studii şi doc.)* un act al lui Ştefan din 9 Decembre, dar înainte de această dată nu mai e niciunul. „Pornirea“ Turcilor la sfîrşitul lui Maiu, cînd aş confunda stilurile (*Studii şi doc.*, IV, p. CCCV ; cf. aici, p. 47, nota 6) îşi poate afla şi ea o explicaţie.

Se putea bănui că numărul de oaste dat de mine *(ibid.*, p. CCCVII; cf. aici, p. 48, nota 3), dacă nu e la Nekesch-Schuller, nu e luată doar, cum am spus, din aier.

Unele observaţii nu se înţeleg. Astfel la p. 46, nota 8: „N. Iorga îl pune (ospăţul lui Mihnea), la 23 April, „a doua zi de Paşti“. E vorba de Paştele după calendarul iulian, care cade la 22 April-3 Maiu 1660, ceia ce“ (care „ce?“) „constituie o eroare. Un eveniment petrecut la 3 Maiu st. n. nu putea fi descris la 24 April st. n. de Alois *(sic)* Molin“. Nu pricep nici Paştele de zecc zile, nici „Paştele de calendar iulian“ şi nici „eroarea“. D. Ciorănescu are 5 April, după izvorul unguresc al lui Şincai; se vede limpede că am avut un altul.

În lucrarea însăşi care urmăreşte greşelile predecesorilor nu e greu de a se găsi pe fiecare pagină, în partea care revine d-lui Andreescu, cîte ceva de observat. Dau cîteva exemple, culese aproape în fugă.

Ştefan Lupu e poreclit хрѣмет într'un act din April 1661. Dar el n'a murit decît în Septembre. Cum se poate deci să fie numit cu poreclă în chiar Domnia lui? Cuvîntul slavon e interpretat: „slăbănogul“. Nu, ci acest „hrumet“ ca şi Hromot, zis şi Hroiot, adversarul lui Ştefan-cel-Mare, era poreclit „Şchiopul“. Nicolae Cîrnul“ nu e numai „probabil“ Milescu (v. tabla). Mihnea al III-lea nu e adeverit musulman, şi titlul de „arhiduce“ nu e decît în locul

www.dacoromanica.ro

celui de „herțeg de Făgăraș și Amlaș“; el nu s'a ridicat cu gîndul până la „unirea celor trei țări românești“ și el a decretat într'un sinod al său anume măsuri, iar nu „a încercat să reunească sinoade economice“. Încoronarea lui nu e numai în raportul venețian (p. 15, nota 1), ci într'o serie de izvoare la Ciorănescu, *Mihnea III*, p. 106 și urm., care nici nu e citat. Hațișeriful cerut de Mihnea la Poartă nu privește titlul de arhiduce (p. 15, nota 1) și raportul venețian, cu cererea și pentru Moldova, pentru Ardeal și Silistra nu e de luat pe de-a'ntregul (cf. p. 19).

Și noțiunile generale sînt insuficiente. Nu se poate vorbi de „feldmareșali“ la 1657 (p. 6). Nu văd unde a putut afla d. Andreescu la 1658, pe lîngă seimeni, „roșii de țară“, cari erau pe vremea lui Mihai Viteazul, și „verzii“ (?) (p. 9). Ni se vorbește (p. 10, nota 7) de „musaip“ (favorit) ca de un nume propriu și de un Ismail care e „Aga Spahiilor Skimni Ceauș“ (Schemni-Ceauș e numai ceaușul însărcinat cu așezarea în *Scaun* a Domnilor). Ce poate însemna „episcopul mănăstirii din Tîrgoviște“ (catolic) (p. 21, nota 1)? Consultarea d-lui Ciorănescu ar fi putut lămuri lucrul. Nu se poate vorbi de un „Împărat al Austriei“ în secolul al XVII-lea (p. 36, nota 4). Se confundă Poarta de Fier de la întrarea în Ardeal, pe Mureș, cu Porțile-de-fier de la Vîrciorova (p. 49). Ajunge?

Și interpretări false sînt multe. Mănăstirea unde s'ar fi refugiat Mihnea nu apare în izvor ca fiind „în munți“ (sensul e al uneia din București) „Le loro case“ pentru Tatari (Hurmuzaki, *l. c.*, p. 182, no. CCXLVI) înseamnă Bugeacul, și nu „tabăra de iarnă“ (?) a Tatarilor (p. 61).

Adesea, mai ales pentru izvoarele ungurești, se citează un izvor alături cu o carte de referență, ca și cum și acela ar fi fost întrebuințat.

Și la trimeteri se constată lipsuri. Pentru soarta armatei lui Kemeny, pe lîngă ce am dat în *Studii și doc.*, IX, era de luat raportul lui din Hurmuzaki, XV. Dieta care înlocui pe Rákóczy cu Rhedei e presintată cu toate amănuntele în Ciorănescu, *Mihnea III* (p. 67 și urm. din *Buletin*), lucrare care se evită pe cît se poate de d. Andreescu. Mai puțin poate pentru așezarea lui Mihnea (p. 9. Cf. Ciorănescu, *l. c.*, p. 75 și urm.). Dar pentru „legăturile prietenești deja“ *(sic)* între Mihnea și Rákóczy (p. 10) lămuriri bogate erau la același predecesor. Ce frumos presintă acesta campania

www.dacoromanica.ro

din Ardeal la 1658 (p. 144 și urm.)! Tot așa pentru uciderea boierilor; p. 133 și urm. Tot la d. Ciorănescu, care întrebuințează opera, capitală, a lui Szilágyi, trebuia recurs pentru rosturile ardelene în 1659; v. mai ales p. 169 și urm. Nici măcar pentru negociațiile lui Mihnea cu Veneția, urmărite pas cu pas la d. Ciorănescu, acesta nu e întrebuințat. Tratatul între Mihnea și Rákóczy e cunoscut d-lui Andreescu doar după însemnări în treacăt ale mele, pe cînd bibliografia, cu toate condițiile, se află la același înaintaș, pp. 190-1. Pentru întîlnirea cu Mihnea, la *acesta* e toată înfățișarea; p. 196 și urm. Lucrarea d-lui Ciorănescu există abia, într'o notă, pentru chiar căderea eroului său (p. 44 și urm.).

Îndreptarea într'un text venețian de la p. 62, nota 2, am făcut-o de mult eu în *Ist. Romînilor*, V. „Documentul“ din revista *Ioan Neculce*, VI, p. 307, e cunoscuta descriere a nunții lui Timuș, care e, în nemțește, la Iorga, *Acte și fragm.*, I, în polonește, la I. Bogdan, Hurmuzaki, *Supl.*, II[2]. În *Ist. Romînilor*, V, care e necunoscută autorului, legăturile la Constantinopol ale Ruxandei Lupu cu fiul dragomanului venețian Grillo sînt amănunțit expuse. La capitularea Sucevei către Gheorghe Ștefan se trimete (p. 31) la Engel pentru condiții. Ele sînt date însă întregi de mine, în *Acte și fragmente*, I, pp. 236-7.

Redarea numelor istorice și geografice nu e curată. Găsim astfel formele: Hmielnicky, care nu e nici rusească, nici polonă. Nu există în Maramureș o „cetate Viscul“ (p. 5). Tot așa de puțin „generalul austriac Schprock“ (p. 6). Nu se poate scrie: Mikeș. Nu se poate Sébesy pentru Sebessy (p. 7). Nu e îngăduit a mai explica Gherla prin „Sámoș Ujvar“ (p. 8: de fapt Szamos-Ujvár). Nu Hasan Veghi, ci Vegihì (p. 9, nota 3; aiurea, p. 20, nota 4: „Vegi“). Ocna Sibiiului nu poate apărea ca „Vizocna“ (în ungurește: Vizakna) (p. 9). Szerka din izvorul săsesc, Sîrca, nu e identificată (p. 11 și nota 5), nici trecută în tablă. Acațiu Barcsai (Barcsai Akós) apare continuu ca „Acacius“. „Redei“ se scrie Rhedei. Nu se poate „Panait Nicusios“, ci Panaioti Nikusios (p. 16). Nu se ortografiază cu ș un Iacob Harsányi, personalitate cunoscută *(ibid.)*. La paginile 17-8 se strecoară chiar, în loc de Mihnea al III-lea, Radu Mihnea, care e numele *tatălui* lui. „David Czak“ (p. 18) e un Csáky și nu se poate ortografia „Bannfy“ în loc de Bánffy. Kaschau e ori Kosice, ori în forma ungurească, ori Cașovia; p. 18, nota 5. „Possonia“ (p. 23, nota 7) e Pojon.

www.dacoromanica.ro

Pressburg, Bratislava. „Capiugilar chehaiasi" (p. 25) e „capugiul chehaiei". Raşcov devine „Rîşcov" (p. 44). Greşeala se repetă la p. 48. Chiriţă Draco devine (p. 18) „Dracon", (la tablă: Draco, dar „Chiriţa). D. Andresescu admite o localitate, după Hurmuzaki, IX[1], p. 182, „Podena" (p. 57, nota 1). Dacă în tablă se dă buna formă pentru Bánffy, găsim şi forme ca „Bhim" (?), „Patellaru" (pentru Patellarios). Grigore Ghica e trecut la litera B, supt curioasa formă: „beisadea". Forma Bálog pentru Balogh e falsă. Găsim: „Brunschwieg" pentru Braunschweig, Cléves, Hómonnay, Redy, Uyvar Samoş.

Numele sînt date după cele de botez, nu cele de familie: Cristian von Waldorf la Cristian, Gottlieb de Windischgrätz la Gott, lieb, dar Greiffenklau la acest nume. Schwarzenhorn la „Rudolff", dar şi la Schwartzenhorn, Kinski la Matei Bárkóczy şi Báthory la Ştefan, ca şi Prăjescu; d. Popea („Popeea"), la Neagoe. Dăm de o rubrică: „daneso-suedo". Ducele de Modena e la „duce", „dogele Veneţiei" la „doge", „episcopul Bandinus" la „episcopul". Pentru Evlia Celebi, avem întăiu: „Evlia, vezi Celebi", apoi „Celebi Evlia", dar şi „Evli Effendi, istoric turc"!

Ca limbă latină, nu se poate cita „Diario dietae", în loc de „Diariu n"; p. 19, nota 3 (la Şincai, *în trimetere*, e dativul). Mai găsim „Mes. Appendice post absolutum obsid. Cibinii". La p. 61, nota 3: „iunctium" pentru „iunctum". Ca italieneşte, „assurer" la p. 26, nota 9, arată oarecare lipsuri (cf. textul de la mine, în *An. Ac. Rom.*, XXI). Unele titluri ruseşti sînt ciudat reproduse (p. 27, nota 1; p. 42, nota 6). (p. 38). „Impiccare" nu înseamnă „a trage în ţapă", ci „a spînzura". Nu se mai trăgea în ţapă pe atunci. La pagina 115, nota 1, cetim „estermino" pentru „esterminio". Ca limbă germană, „*Tuerkisches* Landstuertzer" şi „Graun" (pentru Gran).

Aceste observaţii trebuie să aibă o concluzie. În ea vreau să adaug la dreptate şi bunătatea. D. Andreescu e un om cu o nobilă ambiţie şi cu o deosebită putere de lucru. Contribuţia sa la *Mélanges* ale Şcolii Romîne în Franţa dovedeşte inteligenţă şi forma lucrării de faţă o deosebită îndemănare de scris. Cunoştinţile ce a putut căpăta în suplinirea îndelungată a unui profesor de Istorie universală aşa de mult absent l-au adus la multe cetiri care-i pot folosi.

Ce trebuie pentru ca aceste însuşiri să se desvolte e respectul

www.dacoromanica.ro

de munca, de opera altora, de unde vine apoi şi acel respect de sine care nu poate degenera într'o ambiţie vulgară. Putem greşi cu toţii şi mai ales putem fi înlocuiţi pe alocurea printr'o informaţie nouă; cînd e nevoie, lucrul se semnalează cu cuviinţă. Din nenorocire, şi nu numai la noi, atmosfera iritantă de după războiu îndeamnă pe unii tineri se se dea la om. Cînd vine maturitatea, un examen de conştiinţă poate să aducă însă regrete şi hotărîrea de a se îndrepta. Nimeni dintre noi n'a făcut el lumea.

Iar, cînd pornim la lucru, e bine să ni măsurăm forţele. Nu la orice vrîstă se pot scrie cărţi de sintesă. Din parte-mi, le-am zăbovit până foarte tărziu în viaţa mea, şi nu-mi pare rău.

Şi, cu aceasta, urez d-lui doctor şi profesor Andreescu alte lucrări, în care să nu se poată releva şi scăpătările din aceasta.

N. Iorga.

Despre Slătineni

D. Ioan C. Filitti publică *Regeste de documente, I, Familia Slătineanu (1712-1862)*, Bucureşti 1938. Se vede originea de la Arvanitochori a tatălui lui Radu Slătineanu, proprietar la Ploeştiori din 1764[1], Iane, întăiu negustor la Slatina (nu Biela Slatina din Bulgaria, ci Slatina olteană, ei fiind ctitori la schitul Strihareţ din Olt[2]), apoi Cămăraş. Se arată că la Ploeştiori era înainte de aceasta neamul Cîndeştilor[3]. Deci figurile de ctitor, din frumoasa frescă, la care a dispărut inscripţia, sînt ale lor. Radu, care cumpără şi Filipeştii-de-pădure, dar Mihai Cantacuzino face proces şi moşia ajunge la Mitropolitul Grigorie, care o restituie Slătinenilor, zicea la 1766 „văr" lui Pîrvu Cantacuzino (el însuşi priveşte ca strămoş pe Constantin Stolnicul), şi ca şi acesta, se înscrie între ostaşii romîni cari servesc pe Ruşi[4]. El rămîne în ţară şi apare Comis, Mare Clucer, cînd îl acusă Sulzer că l-a înşelat în afaceri[5]. în *Istoria industriei* am vorbit de fabrica lui de postav de la Pociovalişte. Toma Că-

[1] Iorga, *Studii şi doc.*, XI, pp. 290-1, no. 5.
[2] Filitti, *l. c.*, p. 8.
[3] *Ibid.*, pp. 5, 10, 15-6.
[4] Se citează *Rev. p. ist., arh. şi fil.*, XI, p. 29, nota.
[5] *Gesch. des Transalpinischen Daziens*, II, pp. 362-3.

www.dacoromanica.ro

linescu, care e în proces cu Iordachi, fiul lui Ioniță Slătineanu, e acela ai cărui fii fură aspru pedepsiți pentru că unul din ei, Mihai, elev al lui Iosif Moesiodax a vrut să meargă în Germania ca să învețe medicina. Se vede că se coborau din Luca Vistierul (sec. al XVII-lea) [1]. Tomița Călinescu cumpără de la Dumitrachi Slătineanu casele de pe Podul Mogoșoaii [2]. Iordachi, ca și frații Ioan și Dimitrie, fiii Serdarului Ioniță, sînt arătați la 1785 de Mitropolitul Grigore, care numește „unchiu" și pe generalul Mihai Cantacuzino, ca „veri" [3].

În *Istoria literaturii* în secolul al XVIII-lea, unde sânt și alte știri documentare despre această familie, am vorbit [4] pe larg de traducerea lui *Achile la Skyros*, a lui Metastasio, de Iordachi Slătineanu: aici se presintă adause [5]. Pare a fi fost fiul lui Radu (tiparul, în 1797) pomenit și în 1809 [6]. Fiii lui Dimitrachi de mai sus urmează la Gimnasiul grecesc al lui Carageà [7].

Foarte interesant testamentul lui Răducanu, foarte bătrînul Mare Vornic, în 1816. El mai avea și moșia Bătrînii, Tomșanii în Secuieni, Bălțații, Măgurenii (via), Valea Călugărească, Pietroasa, pe lîngă Pociovaliște, cu fabrica, moșii vlăștene și una în Muscel, moșii teleormănene și alte proprietăți în Olt; se pomenește o strălucită colecție de juvaiere, pe lîngă vechile săbii de ostaș [8].

Testamentul lui Iordachi, traducătorul, în 1822, îl arată separat de corp de soție, „depărtată de el", și înfiind trei copii crescuți în casa sa. Dar văduva, o Racoviță, și nepoții, fiii lui Scarlat, alături cu fratele Scarlat, mort, ridică proces: Despa, fiica Smarandei și sora lui Dimitrie și Mihai Racoviță, cîștigă [9].

Colecția d-lui Filitti, – descendent prin mamă al familiei –, cuprinde multe acte privitoare la Barbu Slătineanu, fiul unei Paladă,

---

[1] Filitti, p. 7.
[2] *Ibid.*, p. 9.
[3] *Ibid.*, p. 8.
[4] II, pp. 433-4. Acolo apare la 1805 în proces cu un Ferrarini pentru casa sa din București. Ca student e pomenit, cu versuri spre lauda lui Vodă-Mavrogheni, în cartea lui Manolachi Persiano despre acesta. El era abonat în 1802-4 la *Spectateur* și cerea *Almanach des dames* pentru soția sa.
[5] Filitti, *l. c.*, p. 11.
[6] *Ibid.*, p. 13.
[7] Iorga, în *Rev. Ist.*, IV, p. 111.
[8] Filitti, *l. c.*, pp. 13-4.
[9] *Ibid.*, pp. 14-5, 16.

www.dacoromanica.ro

care a fost și ofițer supt Ruși, în ocupația de la 1828-9, urmînd astfel pe înaintașul Radu[1]. Dar vorbește de „febleța“ sa, cerînd isprăvnicia de Ialomița[2]. Soția lui, Catinca, scria și franțuzește[3]. Văduvul iea la 1841 pe o Lehliu[4].

La aceste prețioase știri e de adaus clădirea bisericii de la Săftica, acum restaurată de Comisia Monumentelor Istorice.

Dar actele diplomatice dau o largă compleetare. Dumitrachi Slătineanu e la 1821 între boierii tineri cari, în refugiul de la Brașov, făceau planuri constituționale[5], pe cînd Iordachi, iscălind grecește[6], era în April încă la București. Catincăi Slătineanu îi aparținea unele din casele unde stătea Domnul[7]: era artistă la clavir, și ea participă la concertul dat în 1827 trimesului rus de Ribeaupierre[8].

În corespondența austriacă, Dumitrachi Slătineanu, acela contra căruia se plînge soția Balașa, născută Bărbătescu, care a locuit și în casa lui Răducanu, că o tratează rău[9] apare la 1794. E același ca și Dumitrachi Clucerul de arie[10]. Cu unchiul Răducanu, cel d'intăiu ar fi fost arătat de ciudatul baron Kirlian von Langenfeld, Grec de la noi, ca arestat la Viena, Răducanu intervenind pentru el. Casa Slătineanu, de mai sus, e pomenită și la 1804[11]. La 1802 Iordachi fusese între fugarii la Brașov ai panicei din 1802[12], Alături, și Răducanu, care, la 1807, după altă pribegie, la Sibiiu. declara, cu mulți alți boieri ai lui Constantin-Vodă Ipsilanti, că e gata să se întoarcă[13]. De sigur tot el e acel Slătineanu, care, împreună cu Vistierul Varlam, fu exilat, în 1808, la moșia sa[14]. Dar la 1811, făcea parte din nou din Divan[15].

---

[1] *Ibid.*, p. 16 și urm.
[2] *Ibid.*, p. 19.
[3] Iorga, *Studii și doc.*, VIII, pp. 76-7; Filitti, *l. o. c.*, pp. 22-3.
[4] *Ibid.*, p. 23.
[5] Iorga, Hurmuzaki, X, p. LXXIII.
[6] *Ibid.*, pp. 565, 567.
[7] *Ibid.*, pp. 181-2.
[8] *Ibid.*, p. 400.
[9] Filitti, *o. c.*, pp, 9-10.
[10] Nistor, Hurmuzaki, XIX[1]. p. 720.
[11] *Ibid.*, partea a 2-a, p. 213, no. CCCXXVI.
[12] *Ibid.*, p. 121, no. CXCVII.
[13] *Ibid.*, p. 445, no. DCI.
[14] *Ibid.*, p. 520, no. DCL.
[15] *Ibid.*, p. 703, no. CMIX.

www.dacoromanica.ro

Era vorba, în casul de la Viena, de o reclamaţie de bani a unui sudit, negustorul Grigore Sfrungarà [1].

În corespondenţa francesă, Vodă-Carageà califică la 1814 pe Răducanu, care, însărcinat cu o misiune domnească pe lîngă consulul frances Ledoulx, fusese insultat, ca „unul dintre primii boieri ai Ţării-Româneşti, magistrat însărcinat cu afacerile de acest fel“ (o moştenire a unor Ionieni) [2]. Două alte rapoarte consulare privesc pe acel Ioan Slătineanu care a creat noua Brăila [3] şi pe care, pentru marile lui merite, îl califica lumea de „Richelieu al Brăilei“ [4].

Adaug după *Condica de chezăşii şi soroace* din 1816 (ms. al Institutului de istorie universală) acest act privitor la Iordachi Slătineanu şi moşia Ploeşti: „Pentru tl. 1000, adică una miie, ce am mai rămas dator dumnealui Vornicului Iordache Slătineanul din arenda moşii Ploeşti, sud Prhv. din suma banilor ce mi-au făcut [bine], neavând mijloc de la închisoare a răspunde şi aceşti bani, am căzut cu rugăciune la dumnealui Vornicul de me-au dat soroc dă doaăsprezece zile, cu acest fel de sinfonie ca să mergu acasă înpreună cu Neagu logt. al dumisale şi să-i fac teslim în mănă aceşti tl. una miie, a căruia cheltuială cât va şădea acolo să am a-i răspunde ieu de la mine. Pentru care dau încredinţare la condica cinstitei Hătmănii, ca, de nu voiu fi următor după cum mai sus am zis, şi la sorocul dă 12 zile dă va da dumnealui Vornicu în ştire la cinstita Hătmănie că nu am răspuns aceşti bani în mănа omului dumisale pă deplin, să aibă cinstita Hătmănie să mă ridice cu mumbaşir cu treapăd tl. doaă sute, plătind şi orice cheltuială să va mai face din pricina mea, fără a mai avia vre un alt cuvînt dă îndreptare, fiindcă aşa m'am legat. Pentru credinţă m'am iscălit.

1813, Fevr. 12.

Tanase Vel Polc... adeverez.

N. Iorga.

---

[1] *Ibid.*, I [1], p. 649, no. DXLIV; e altul Dumitru Teodor Slătineanu, supus turc; *ibid.*, p. 689, no. DLXXXVI. La 1794, acesta e acusat de răpire şi seducere de negustori; N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, II, p. 434, nota 2.

[2] Nerva Hodoş. Hurmuzaki, XVI, p. 981.

[3] V. Iorga, *Cei d'intăiu ani în noua Brăilă românească, passim.*

[4] Nerva Hodoş, Hurmuzaki, XVII, pp. 376, 830.

www.dacoromanica.ro

Portul popular din Țara Bîrsei din punct de vedere științific[1]

de Luisa Netolicska.

Din zi în zi crește pretutindeni interesul pentru porturile populare. Involuntar ni se impune întrebarea: Oare de ce? Cred, că, în primul rînd, pentru că portul este unul dintre semnele cele mai caracteristice ale unui popor. Totuși observăm cu regret că țărănimea a început să-și părăsească portul. Mai ales în țările din Apus, uniformisarea internațională este aproape completă.

Țara noastră însă se află încă într'o situație destul de favorabilă, avînd multe regiuni unde portul s'a păstrat destul de bine în forma sa originală. Amintesc numai regiunea Pădurenilor, Țara Hațegului, Țara Oașului, județul Muscel, etc. Deci, numai în cîteva regiuni și abia numai în ultimul timp, mai ales după războiu, țăranii romîni umblă îmbrăcați „nemțește", adecă după moda din oraș.

Regiunile unde putem observa faptul acesta destul de trist sînt în genere –, subliniez: nu totdeauna –, cele mai bogate și cele mai înaintate. Se vede deci că bogăția și civilisația de obiceiu nu sînt avantagioase pantru păstrarea porturilor și a obiceiurilor vechi. Poporul, avînd bani, preferă să-și cumpere haine din oraș spre a se asimila cu orășenii în ceia ce privește întregul lor exterior. Și mai mult: țăranii își schimbă sufletul, lasă mult din credințe, din obiceiurile străvechi, ba chiar își schimbă limba după graiul din oraș. Cu alte cuvinte, țăranii civilisîndu-se nu mai vreau să trăiască așa cum au trăit moșii și strămoșii lor. În consecință nu vor să-și mai păstreze nici portul lor învechit.

Această transformare a portului merge treptat: începe la cîteva piese din port, în deosebi la hainele exterioare, sau la cele care servesc drept podoabă. De exemplu, mai întăiu se cumpără din oraș vre-o manta, înlocuind astfel cojocul și sarica, sau stofă pentru un șorț, cu care se înlocuiește catrința țesută în războiu, și așa mai departe. Celelalte haine se păstrează mai mult, în deosebi

[1] Partea introductivă a conferinței ținute în ziua de 25 Iulie a. c. la Universitatea populară „N. Iorga" din Vălenii-de-Munte. Prelegerea este basată pe cercetări proprii, făcute treptat, începînd cu anul 1932, cu scopul de a da un studiu mai mare despre subiectul sus amintit.

www.dacoromanica.ro

ia și cămașa, întru cît acestea sînt acoperite de cele cumpărate, așa încît nu se mai pot vedea.

O altă causă a acestei persistențe este, de multe ori, că unele haine sînt în strînsă legătură cu diferite obiceiuri, credinți și rituri străvechi, de care poporul nu voia să se despartă, cum sînt cele de nuntă și de înmormîntare. Deci, în aceste momente așa de importante în viața omenească, nimeni nu îndrăznește atît de ușor să schimbe ceva din cele moștenite, pentru că și-ar lua astfel o răspundere prea mare.

Prin urmare, lucru important de știut, trebuie să deosebim în principiu două feluri de haine:

Haine autohtone, lucrate acasă după cele străvechi, moștenite din bătrîni, care presintă în cea mai mare parte chiar în zilele noastre forme preistorice (de pildă: gluga, fota, catrința, sarica, opincile etc. [1]).

Sînt însă *haine care își trag originea din oraș*, după modèle burghese, arătînd deci forme mai noi.

Deosebirea fundamentală între aceste două feluri de haine se observă în primul rînd la *croială*. Deci, orice studiu asupra portului popular cere cunoștinți temeinice din istoria generală a costumelor burghese, precum și o oarecare pricepere în croitorie. În afară de aceasta, se înțelege de la sine că specialistul etnograf trebuie să fi aprofundat și etnografia generală a Europei întregi.

Pe lîngă croială mai există și o altă dovadă vie pentru stabilirea originii diferitelor piese de port, și anume: *denumirea, populară*. Iată cîteva exemple, chiar din Țara Bîrsei. Numele de „malotea", de „giubea" ni arată clar că avem a face aici cu o haină de origine turcească. Însă „spențălul", „androcul", „clicinul" sînt de origine germană, întrate în portul românesc fără îndoială prin intermediul Sașilor.

Cele două feluri de haine, cele autohtone și cele de origine străină, firește nu le găsim în portul popular în formele lor curate

[1] Despre acest subiect am vorbit mai pe larg în ziua de 17 Septembre a. c. la ședința festivă a Societății de antropologie din Cluj, ținută în onoarea celui de al XVII-lea Congres internațional de antropologie și preistorie. Timpul, regret, nu-mi permite să mai desvolt aici acest subiect extrem de interesant și important din punctul de vedere național, și care oferă un bogat material în ce privește chestiunea continuității Românilor pe acest pămînt.

www.dacoromanica.ro

ci, de cele mai multe ori, combinate. Sînt casuri cînd elementele autohtone predomină și alte casuri cînd elementele orășenești se găsesc într'un număr mai însemnat. Porturi curat autohtone se găsesc azi foarte rar, fiindcă evoluția se îndreaptă, după cum am spus, în spre asimilarea totală cu moda din oraș.

*

Țara Bîrsei este, din păcate, una din acele regiuni ale țării în care țărănimea și-a părăsit portul aproape cu totul. Făcînd această constatare, firește, nu mă gîndesc la regiunile muntoase, – la Bran și comuna Poiana Mărului –, ci la satele de pe șes. Acolo într'adevăr, în ce privește înfățișarea lor exterioară, nu-l mai poți deosebi pe Romîn de Sas și de Unguri, fiindcă toți umblă în haine cumpărate din oraș [1].

Fără îndoială, bogăția pămîntului și civilisația înaintată sînt și aici causa acestei transformări. Tocmai de aceia, în cele mai multe sate din Țara Bîrsei nu mai găsim azi decît unele *resturi* ale unui port care odinioară se afla într'o deplină înflorire.

Ca să nu se piardă și aceste resturi pentru totdeauna, fără să fi fost studiate amănunțit, m'am hotărît să cercetez în primul rînd tocmai această regiune, și vă asigur că a fost ultimul moment în care mi-a fost posibilă o oarecare reconstruire aportului. Căci cea mai mare parte a hainelor s'a pierdut, dacă nu mai de vreme, în timpul războiului mondial, iar, ce a mai rămas, a fost vîndut, în cele mai multe casuri, jidanilor.

O singură mîngîiere ni mai rămîne astăzi, și anume că mai trăiesc încă bătrîni cari ni pot descrie porturile, fie pentru că ei înșiși le-au mai purtat în tinerețe, ori le-au văzut cel puțin la părinți. Dintre acești bătrîni am ascultat peste două sute de inși, alcătuindu-mi astfel un stoc întreg de documente originale, care se referă, fie la portul însuși, fie la obiceiurile în legătură cu portul. Pe lîngă aceasta, am mai studiat și toate ocupațiile și meseriile care sînt în legătură cu portul: torsul și țesutul, piuărítul, cojocăria, etc. Mi-am făcut și o mulțime de tipare după piesele de port. Am strîns o întreagă colecție de motive naționale, copiindu-le după cele originale. Pe urmă am adunat o mulțime de haine care se află astăzi la Muzeul Etnografic din Cluj.

[1] Fac abstracție de acele încercări modeste care s'au făcut în ultimul timp spre a reintroduce portul.

www.dacoromanica.ro

Pe lîngă cercetările pe teren, am făcut şi studii de biblioteci. Între altele am cercetat un însemnat număr de documente inedite, mai ales pe acelea care se află în Arhiva oraşului Braşov, studind în mod deosebit documentele de moştenire, foile de zestre, podoabele, etc. Şi am ajuns pe basa acestor documente la resultate neaşteptate.

S'ar mai putea vorbi mult despre metoda de cercetare asupra portului popular şi despre atîtea alte probleme care sînt în legătură cu acest studiu, şi ar fi de mare importanţă, pentru că noi nu avem încă niciun studiu de port făcut pe basa unor metode mai exacte şi serioase. Cred că în ţara noastră, eu, în foasta mea calitate de şefă de lucrări a Museului Etnografic din Cluj, am încercat prima să studiez o anumită regiune pe basa cercetărilor mai noi, aplicate însă de mult în alte ţări, şi am de gînd să tratez într'un volum mai mare consacrat portului popular din Ţara Bîrsei, într'un capitol special, şi aceste metode, pe care acum nu le pot aminti decît în treacăt. Nici tratarea propriu-zisă a subiectului nu poate să fie decît o privire generală, întru cît timpul nu-mi permite a desvolta mai pe larg evoluţia şi întinderea acestui port [1].

*

Din punct de vedere al portului popular, Ţara Bîrsei este una dintre cele mai interesante şi importante regiuni şi numai din causă că portul este pe cale de a se pierde, este singura unde se găseşte încă *o serie întreagă de schimbări evolutive*, de la treapta cea mai veche până la starea cea mai desvoltată. Şi anume: portul Romînilor braşoveni este aproape singurul port românesc total urbanisat, pe cînd la Poiana Mărului, sat îndepărtat numai cu vre-o douăzeci de chilometri de Braşov, s'a păstrat un port autohton aproape fără nicio influenţă orăşenească, aşa cum rar se mai mai poate întîlni. Iar în celelalte sate găsim toate fasele mijocii ale acestei evoluţii. Dar să luăm aceste grupuri pe rînd, începînd cu Şcheii Braşovului.

*

[1] Cu această ocasie aduc vii mulţămiri direcţiunii Museului Etnografic din Cluj, care m'a îndemnat şi m'a ajutat să fac asemenea cercetări, dîndu-mi tot sprijinul ca să pot umbla şi lucra în toată Ţara Bîrsei şi în părţile mărginaşe.

www.dacoromanica.ro

Portul femeiesc din Șcheii este compus dintr'o iie făcută din „Spitzenstoff“ [1], adecă dintr'o țesătură de fabrică, fină și scumpă. Pumnișorii ei, lați cam de patru degete, sînt făcuți din catifea roșie și cusuți cu fir de aur curat. Această ie, cu tot materialul așa de urbanisat, are însă o croială din timpurile cele mai vechi și este probabil de origine slavă. Peste această ie se poartă leibărica de mătase „înflorată“, cu copci de argint, ea fiind făcută din același material ca și rochia. Pe urmă această haină se încinge cu brîul de argint. Pe cap se poartă ștergarul de borangic și dedesupt „ginbirul“. Odinioară portul femeiesc din Șcheiu a mai fost complectat cu cercei cu trei „chicioare“ și cu un inel cu trei „lumănări“.

Portul bărbaților este și el complect orășenisat, întru cît toate piesele sînt făcute din stofe cumpărate, și foarte rar se mai văd cioareci de dimie.

Acum să analisăm *portul din Poiana Mărului*, care presintă un contrast desăvîrșit cu cel din Șchei, căci în Poiana și astăzi femeile poartă pe cap, în loc de ștergar de borangic, un „brobodelnic“ de pînză groasă și cu flori, simplu de tot, dedesuptul căruia au, în loc de gimbir, o scufie.

Încă un port destul de arhaic, în ce privește formele lui fundamentale, este *portul din regiunea Branului*, însă frumusețea și finețea motivelor de cusături și țesături întrec cu mult simțul artistic din Poiana. Se observă la Bran influența venită din județul Muscel, unde găsim, — după cum se știe, — unul dintre porturile cele mai frumoase și pitorești ale țării. La acest port din Bran găsim însă și cîteva elemente de origine brașovenească, așa încît miresele-și îmbrăcau odinioară läibărica și scurteica din Șchei, despre care voiu vorbi mai tărziu.

Starea intermediară dintre portul din Brașov și portul din regiunile muntoase este represintată prin diferitele *grupări de port de pe șes*. Trebuie însă făcută deosebire între satele unde Romînii trăiesc împreună cu Sașii, cum este casul la Cristian, Ghimbav, Codlea, Prejmer, etc., si satele curat românești, cum sînt Zârnești, Vlădenii, Țințarii, etc. În satele cu populație mixtă, portul românesc s'a pierdut aproape în întregime; în celelalte sate evoluția către moda din oraș a rămas mai în urmă.

[1] Mă folosesc intenționat de toate numirile populare originale, făcînd astfel cunoscut și graiul regiunii studiate.

www.dacoromanica.ro

Un exemplu destul de mulţămitor îl presintă comuna *Vlădeni*, în care s'a desvoltat în ultimul timp un curent nou de artă populară. El se manifestă în deosebi la cămăşile bărbăteşti, care iarăşi se împodobesc cu motive naţionale. Din faptul acesta reiese că nu trebuie să pierdem definitiv speranţa că o să învie portul popular şi în Ţara Bîrsei. O educaţie bună, aplicată în această direcţie, poate să dea resultate foarte rodnice [1].

Un cas deosebit îl presintă comuna *Tohanul Vechiu*, singurul sat din Ţara Bîrsei unde găsim numai greco-catolici, fiind aici vorba de un fost sat de grăniceri. E ştiut că religia are de multe ori o influenţă hotărîtoare asupra portului. Dar în Tohanul Vechiu această influenţă religioasă nu se simte. Fără îndoială există însă o oarecare influenţă militară austro-ungară, mai ales la cioareci, cari sînt împodobiţi cu găitane negre. Şi la portul femeilor găsim ceva deosebit: ele poartă, ca şi femeile din Poiana Mărului, în loc de gimbir, „căiţe".

Portul căiţelor ni atrage atenţia asupra unui principiu metodic fundamental. Şi anume: la orice cercetare etnografică nu putem să ne mulţămim cu studiul cîtorva localităţi situate în centrul unei anumite regiuni, presupunînd că fenomenele găsite acolo trebuie să existe necondiţionat şi în localităţile mărginaşe. Chiar acest sat Tohanul Vechiu ni arată cît de greşită este această concepţie, căci nici în satele cele mai apropiate nu mai găsim căiţa, ci numai gimbirul. Deci fiecare comună trebuie cercetată aparte, şi în fiecare comună orice fenomen studiat deosebit. Numai aşa se pot obţinea resultate precise şi putem ajunge la conclusii adevărate.

În fine mai este de amintit o regiune importantă: *Săcelele*. Portul din Săcele s'a păstrat la bărbaţi destul de bine, ceia ce este un cas destul de rar, întru cât, de obiceiu, bărbaţii îşi lasă portul mai răpede decît femeile. Săcelencele însă poartă astăzi, din păcate, aproape numai haine făcute din stofe de fabrică în colori închise şi după moda noastră de ieri; fetele mari însă se îmbracă după moda cea mai nouă. Rar de tot este casul, cînd mai poţi vedea, la zile mari sau la o înmormîntare, vre-o femeie „împloşcată", adecă purtînd scurteică sau maloteaua pusă pe umeri, exact ca şi la Şchei.

[1] Lucrul acesta se poate constata, de ex., în Elveţia, Finlanda, Ţările nordice şi în ultimul timp şi în Germania.

www.dacoromanica.ro

De altfel, postul din Săcele samănă mult cu portul din Șchei. Dar nu numai atît. Și satele Covasna, Voinești, Bretcu, adecă *satele românești din Țara Secuilor*, așezate la poalele munților Carpați, au același port ca și Săcelele, însă în forme mai vechi: tocmai de aceia aceste comune ni oferă multe date referitoare la istoria portului din Țara Bîrsei, ai cării locuitori, trăind în apropierea fostei „cetăți" a Brașovului, și-au schimbat portul mai răpede. Casul acesta ne determină să trecem de multe ori peste hotarele terenului studiat, fiindcă regiunile etnografice sînt cîte odată mai mari decît unitățile geografice, administrative sau politice.

*

Dacă în expunerea mea de pînă acum am tratat intenționat deosebirile care există la portul din diferitele părți ale Țării Bîrsei, vă atrag acum atenția asupra faptului că totuși aceste grupuri sus-numite constituie o masă complectă caracteristică numai Țării Bîrsei și părților mărginașe ei. La toate aceste grupuri sînt o mulțime de asămănări, datorite faptului că portul din Șchei a avut o influență hotărîtoare asupra împrejurimilor. Nu se poate deci studia aici portul țărănesc din satele acestei regiuni fără cunoștințe exacte asupra evoluției portului din Șchei. Căci, știm că nici Șcheii de altă dată n'au fost altceva decît un simplu sat cu case mici, cu bisericuță de lemn, și ai cărui locuitori trăiau într'o colectivitate destul de arhaică și primitivă, purtînd și ei numai haine lucrate de mână.

În cursul vremurilor însă Șcheii s'au desvoltat atît de mult, încît li s'au pierdut aproape toate trăsăturile arhaice. Prin urmare, s'a schimbat și portul. Tocmai pentru aceia el cere o cercetare temeinică și a portului din împrejurime, fiindcă acest port din sate ni dă prețioase indicații cum era altă dată portul din Șchei chiar.

Iată cîteva exemple pentru amîndouă casurile: lăibărica de mătasă, purtată mai înainte numai în Șchei, s'a întins cu timpul peste întreaga Țară a Bîrsei, pînă la satele de pe munți De asemenea a fost înlocuită cu timpul săricuța de lînă groasă cu scurteica de mătase din Șchei.

Și, invers, în Șchei nu mai există nici urmă din fota purtată odinioară. Dar nici babele cele mai bătrîne nu mai au știre despre aceasta. Dacă însă răsfoim documentele vechi, găsim datele cele mai exacte că s'a purtat și aici altă dată „fota vînătă". Dar

www.dacoromanica.ro

această denumire se întîlneşte şi azi la Bran. Un alt exemplu: nu mai găseşti nici măcar un singur om din Şchei care să mai umble cu oplnci, glugă şi sarică. Urmele acestora însă le găsim în documente. De sigur aceste piese de port din Şchei nu s'au deosebit mult de cele actuale din părţile muntoase. Avem prin urmare, în aceste comune de pe munţi, exemple vii ale unui port dispărut din Şchei.

Aş putea să mai înşir încă multe dovezi spre a arăta cît de strîns sînt legate toate aceste grupări de port. S'ar mai putea vorbi mult şi despre faptul că portul cel vechiu din Şchei şi Săcele a trecut chiar şi munţii Carpaţi, influenţînd portul judeţelor Prahova, Buzău, etc., fapt pe care l-am studiat şi pe acesta la faţa locului, însă, din lipsă de timp nu mă pot ocupa aici cu acest capitol interesant [1].

Planul unui Institut de genealogie

MEMORIU

de George Florescu.

Luînd cunoştiinţă din mai multe ziare de fericita ideie de a înfiinţa un *Institut de studii genealogice* în ţara noastră, îmi îngăduiu a face cîte-va suggestii, ca unul care, în decurs de mai bine de un şfert de veac, m'am îndeletnicit cu studiile genealogice ale familiilor boiereşti, mai ales ale acelora din Ţara-Românească şi din Oltenia.

Vechea noastră boierime.

Cele două Principate romîne, avînd în decursul a mai bine de cinci veacuri aceiaşi organisare socială, ni înfăţişează o clasă conducătoare de care este legată, atît întreţinerea credinţii strămoşeşti prin ridicări de lăcaşuri sfinte, cît şi înfiinţarea de institute de cultură pentru propăşirea neamului. Şi s'au perindat în decursul acestor cinci secole multe neamuri boiereşti, unele ajungînd pănă a fi arbitrii situaţiilor politice, altele purtînd cu semeţie spada pentru apărarea gliei strămoşeşti în vremuri de grea cumpănă pentru Tron şi Ţară. Şi nu sînt puţine acelea care, vitregite de

[1] A urmat o serie de fotografii luate toate la faţa locului, complectînd astfel cele spuse mai sus.

www.dacoromanica.ro

soartă, căzînd supt urgia veacurilor, s'au stins ori s'au amestecat în pusderia de mici proprietari uitaţi de ai lor, uitînd ei înşişi, în restriştea lor, de nobila lor obîrşie.

O veche zicală românească ni aminteşte că: *Ai carte, ai parte.* De ea este legată întreaga istorie a proprietăţii şi deci a întregii boierimii, căci la strămoşii noştri, fie boieri, fie răzeşi, trebuinţă era de carte de moşie pentru a avea parte şi în moşie. În aceasta se resumă mai întreaga diplomatică a ţărilor noastre.

Şi această boierime românească se poate mîndri că şi-a păstrat, raţiunea în Stat, cu toate că era fără ereditatea de titluri care în Occident aducea privilegii şi onoruri din generaţie în generaţie. La noi sînt neamuri boiereşti, atît în Muntenia, cît şi în Moldova, ai căror membri în decurs de veacuri, din tată în fiu, au fost dregători mari şi sfetnici de încredere ai Voevozilor ţărilor, ceia ce ni înfăţişează o vitalitate puţin obişnuită în ţările apusene, şi care nu trebuie trecută cu vederea.

Represintanţii acestei boierimi, conştienţi de rolul şi situaţia lor în micile State dunărene, unde îşi aveau obîrşia, moşiile de baştină, ctitoriile strămoşilor şi mormintele lor din veac în veac, nu au găsit necesar a se îndeletnici cu istoria familiilor lor şi a-şi face spiţele de neam, stăpînirea pămîntului rămas lor din moşi, strămoşi prin întăriri succesive din tată în fiu, de la Domn la Domn, fiind pentru ei chezăşia continuităţii neamurilor lor.

Este greşit, cred, a se afirma că boierimea noastră nu a avut un spirit de corp, de tradiţionalism sau de cult al strămoşilor. Nu sînt evenimente mari în trecutul ţărilor noastre de care boierimea să nu fie legată ca un corp aparte. Însăşi vitalitatea de care pomeniam mai sus nu este oare o pildă a tradiţionalismului ei? Oare nu sînt sumedenii de zapise, de hrisoave şi de cărţi domneşti, care la întăririle de moşii înseamnă numele a unui strămoş îndepărtat ca raţiune a posesiunei moşiei de baştină? Oare nu sînt destule umile ctitorii pe întinsul amînduror ţări care ni pomenesc de evlavioşi ctitori, cu pomelnice lungi amintind numele celor pristăviţi? Oare toate acestea nu sînt o dovadă de netăgăduit că la noi a dăinuit prin veacuri cultul înaintaşilor?

Studiile genealogice de la noi.

Primele încercări genealogice le întîlnim la noi la amurgul veacului al XVIII-lea în opera lui Dimitrie Cantemir, Domnul căr-

www.dacoromanica.ro

turar al Moldovei, iar în Țara-Românească spre sfîrșitul aceluiași secol în lucrarea Banului Mihai Cantacuzino la 1775, lucrare care datorește din nou lumina tiparului aceluia care în decurs de mai bine de patruzeci de ani a dat istoriei Romînilor și istoriografiei românești mii și mii de informații de care nu se poate lipsi studiul genealogiilor în țară. Opera lui Mihai Cantacuzino a fost editată și comentată de d. profesor Iorga, la 1902, după un manuscript contemporan autorului ei, și aflat în archiva familiei Cantacuzino.

Istoricul științii genealogiei în veacul trecut are foarte puțini represintanți. Moldova numără pe C. Sion și pe C. Tufescu, iar Muntenia pe Ștefan D. Grecianu. Opera primului, „Arhondologia Moldovei" (ed. Iași, 1892), scrisă pe la mijlocul veacului trecut, este o lucrare foarte pătimașă și fără niciun spirit rațional genealogic. Al doilea s'a îndeletnicit cu spițe de neam în Moldova fără a le fi publicat. Ștefan D. Grecianu, care studiase încă din tinerețe, — pe la 1850, — documentele aflătoare astăzi la Arhivele Statului și Academia Romînă, și aceasta numai din punct de vedere al genealogiilor boierilor din Țara-Românească, nu a apucat a da tiparului fructul cercetărilor sale de o viață întreagă. Lucrarea rămasă în manuscript a fost începută a se tipări de către fiul său, răposatul Paul St. Grecianu la 1913. N'au apărut decît trei volume, și încă și acest al treilea neîncheiat. Restul manuscriptului, scris mai tot de altă mînă decît a lui Grecianu, se mai află și astăzi în păstrarea coborîtorilor săi, ca un sfînt patrimoniu de familie.

Din șirul acelora, — astăzi plecați dintre noi, — cari s'au îndeletnicit incidental și cu studii genealogice, voiu aminti doar numele celor mai însemnați :

G. Ionnescu-Gion, istoriograful Bucureștilor ; bine intenționat, însă insuficient documentat în puținele lucrări tipărite, unde poesia a întunecat realitatea. Restul manuscriptelor sale de genealogie, rămase fără îngrijire după moartea lui, sînt azi pierdute pe vecie.

I. Tanoviceanu: informații în manuscript, aflătoare în formă de fișe foarte succincte la Arhivele Statului din București și referindu-se numai la neamurile boierești dln Moldova.

Gneralul Petre Vasiliu Năsturel, cu un enorm material de fișe, depășind ca informații chiar imensul material rămas de la Ștefan D. Grecianu, căci conține regeste întregi de acte de la Arhivele Statului, de la Academia Romînă și din colecții personale ale sale. Acest material, strîns în decurs de o viață

www.dacoromanica.ro

întreagă, a servit culegătorului lui pentru studierea unor familii muntene, din care numai cea a boierilor Năsturel-Herescu a văzut lumina tiparului, celelalte rămînînd în posesia scoborîtorilor săi.

Constantin C. Sărăţianu, fost regent al ţării, pasionat cercetător al trecutului boierimii muntene, în special al aceleia trăitoare în judeţul Buzău, de unde îşi trăgea el obîrşia. Materialul, orînduit în fişe, este şi el păstrat în familia lui.

Gheorghe Ghibănescu, autor a o sumedenie de colecţii de acte moldoveneşti şi foarte puţine muntene. Nu era prea bine pregătit pentru studii genealogice serioase: spiţele de neam alcătuite de el în diferite reviste moldoveneşti, precum şi în colecţia sa de *Surete şi izvoade*, păcătuiesc şi ca fond şi ca formă [1].

Din bătrînii stîlpi ai studiului istoriei şi ai arheologiei la noi nu putem uita pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Odobescu şi Grigore Tocilescu, cari incidental s'au îndeletnicit şi cu genealogia: primul în dicţionariul limbii romîne (tomul al III-lea, cu privire la originile Basarabilor), al doilea în cîteva lucrări cu titlu istoric, privind pe represintanţii Basarabilor în veacul al XVI-lea: Mihnea cel Rău, Mircea Ciobanul şi Chiajna Doamna, în fine al treilea a căutat a lămuri pe contemporanii săi asupra neamului Stancăi, Doamna lui Mihai Viteazul, lucrare, din punct de vedere genealogic, extrem de slabă, căci ajunge la conclusii complect greşite.

La sfîrşitul veacului trecut, cu modeste cunoştinţi istorice, de altfel insuficiente şi în cadrul acelor vremi, d. Octav G. Lecca a editat o lucrare de genealogie a familiilor boiereşti, lucrare care însă, din causa nepregătirii ştiinţifice a autorului, — e drept că era încă foarte tînăr pe acea vreme, — este o îngrămădire de informaţii culese de pe la cîţiva coborîtori ai boierimii ţării, informaţii în dese casuri greşite faţă de spiritul studiilor genealogice serioase de azi. Această carte poate figura în bibliografia lucrărilor genealogice doar ca o încercare meritoasă a autorului ei, însă nu ca o carte de consultat, fiind fără nicio basă de exactitate şi neavînd nici măcar pretenţia unor vieţi romanţate ale boierilor noştri, ca, spre pildă: „Trecutele vieţi de Doamne şi Domniţe" a d-lui Constantin Gane, lucrare care păcătuieşte tocmai prin prea multă fantasie genealogică în slujba istoriei adevărate a familiilor domnitoare din Muntenia şi Moldova. Ediţia a doua a d-lui Lecca, în dorinţa

[1] Adaug bogatele lămuriri pe care d. Iuliu Tuducescu le-a dat bucuros tuturor cercetătorilor. — *N. Iorga.*

www.dacoromanica.ro

de a corecta prima lucrare din 1899, pune la 1911 în şi mai mare nedumerire pe cetitorul ei.

Pentru lucrarea genealogică a lui „E. R. R." (Eugène Rizo-Rangabé), „Livre d'or de la noblesse phanariote", apărută în două ediţii puţin diferite una de alta ca text, putem afirma că este o operă care nu poate servi decît la măgulirea cîtorva coborîtori ai familiilor fanariote trăitoare pe meleagurile noastre în present. În ceia ce priveşte exactitatea genealogică, aceasta nu se referă decît la două sau trei generaţii de înaintaşi ai contemporanilor autorului lucrării; cît pentru originile acelor vre-o douăzeci de familii, informaţiile sînt pe cît de pretenţioase, pe atît de eronate.

Astăzi, pe întinsul ţării, se află o pleiadă de cercetători, mai mult sau mai puţin încercaţi, cari se îndeletnicesc cu studiul genealogiei familiilor lor, dar cei mai mulţi se mărgenesc la cetirea lucrărilor apărute, lipsa, pentru mulţi dintre ei, a cunoaşterii vechii limbi slavone din hrisoavele anterioare Domniilor lui Matei Basarab şi lui Vasile Lupu, pe de o parte, iar, pe de alta, necunoaşterea suficientă a caracterelor limbii scrise până în preajma Unirii, fiindu-li o stavilă de neînvins. De aceia trăinicia, seriositatea, deci şi serviciul real adus studiului genealogiei acelor familii, lasă mult de dorit.

Fără a mai înşira pe toţi acei cercetători ai genealogiilor familiilor boiereşti, cercetători ce trăiesc încă şi astăzi, un singur nume se ridică de-asupra tuturor şi anume acel al d-lui Ioan C. Filitti, autor a multe şi preţioase studii genealogice privitoare la neamurile boiereşti din trecutul Ţării-Româneşti. D-sa este primul care a înţeles că fără analisa amănunţită a textelor vechilor documente genealogiile familiilor boiereşti nu pot fi imaginea credincioasă a realităţii. Însă pentru aceasta a trebuit, în majoritatea casurilor, înlăturate tradiţiile de familie şi informaţiile particulare, în genere greşite. Pentru d. Filitti, zicala amintită mai sus: „Ai carte, ai parte", se poate adapta şi la un studiu genealogic.

Alături de d. Filitti, trebuie aşezat printre serioşii genealogişti şi d. Sever Zotta pentru Moldova. Şi acesta a luat ca punct de sprijin al studiului vechilor neamuri boiereşti moldovene zapisele şi hrisoavele lămuritoare.

În cele înşirate mai sus, şi care sînt doar un resumat succinct al numelor acelora cari s'au îndeletnicit cu studii genealogice, — bibliografia lucrărilor de acest gen este mult mai mare, — după

www.dacoromanica.ro

o experiență de mai bine de un șfert de veac aș putea afirma că *rostul noului Institut ar mai fi și altul, poate chiar mai însemnat, și anume un rol social netăgăduit, care nu atinge numai trecutul unei clase ce a condus destinele țărilor cu atîtea veacuri în urmă, ci și pe acela al întregului romînism. Din studiile pe care le-ar întreprinde în viitor acest Institut, se vor putea distinge, și deci analisă, multe laturi rămase încă necercetate: rostul social, caracterul unei familii, atavismele acesteia.*

Sarcina însă nu este așa de ușoară, căci, dacă pentru trecut vre-o remediere este greu de făcut, pentru a nu spune: imposibilă, *institutul ar trebui să aibă un rol reformator și regenerator.*

Genealogiile familiilor nobile din străinătate, ale burghesimii și acelea ale negustorimii și ale clasei de jos nu sînt așa de anevoioase, de oare ce în cel mai umil sat există cărți de biserici, registre de notari, în care sînt trecute: nașterile și botezurile, cununiile religioase și civile, decesele și înmormîntările. Cînd azi se vîntură termenul de: rasism, acesta nu se poate cerceta decît sprijinindu-se pe aceste registre, prin care se pot urmări înaintașii ori cărui cetățean.

Dar la noi...

Fără a întra în cercetarea condicilor de botezați, cununați sau morți ale bisericilor noastre, condici care nu trec pentru București ca vechime dincolo de 1833, înseși registrele oficiilor de stare civilă sînt rudimentar alcătuite.

În migăloasele mele cercetări, dese ori mi s'a întîmplat a întîlni pentru vremuri mai apropiate, de la 1865 încoace, acte de naștere cu alte nume decît cele ale persoanelor cunoscute ca atare, acte de decese recente, cu mențiunea necunoașterii din partea declarantului a numelui părinților celui mort, ba une ori pronumele acestora sînt amintite, însă nu concordă cu adevărul cunoscut familiei defunctului. Și totuși numai aceste acte sînt luate în samă în pricinile de judecată.

Prin urmare și aici menirea Institutului de cercetări genealogice ar fi necesară, printr'o reorganisare din temelie în concordanță cu civilisația modernă a oficiilor de stare civilă, și aceasta nu numai pentru Capitala României, dar și pentru acelea ale celor mai mici sate de pe întinsul țării.

Mănunchiurilor de acte vechi aflătoare în colecțiile Academiei Romîne și Arhivelor Statului trebuie adăugate ca material infor-

www.dacoromanica.ro

mator de cea mai mare însemnătate şi colecţiile particulare, păstrate adesea în condiţii care nu cadrează nici cu pietatea, nici cu respectul pe care trebuie să le aibă proprietarii lor. Sînt şi ele vestigii unice ale trecutului. Cu tactul necesar, spre a nu jigni pe acei posesori de arhive particulare, cu autoritatea unor persoane, atît ca fiinţă cît şi ca ştiinţă la înălţimea misiunii lor, s'ar putea orîndui acest material în aşa fel, încît noul Institut să poată a-l consulta, la adăpostul creditului acestor persoane, pe lîngă păstrătorii unui patrimoniu de familie.

Iată încă o îndatorire a Institutului de cercetări genealogice, căci prin informaţiile culese în colecţiile particulare de acte vechi se vor putea scăpa de la peire ştiri de cea mai mare însemnătate asupra trecutului boierimii.

Cu privire la organisarea birourilor Institutului.

Ca rol informativ şi educator, Institutul de cercetări genealogice ar trebui să aibă un buletin măcar lunar, cuprinzînd reproduceri de documente, studiul lor, genealogii documentate, recensii de lucrări genealogice şi o rubrică specială cu chestionare servind atît cercetătorilor, cît şi posesorilor de acte.

Acest buletin ar trebui să înfăţişeze într'o limbă străină măcar resumate complecte ale articolelor publicate, pentru ca revista să fie şi la îndemîna străinătăţii, azi, cînd, atîtea familii au înrudiri peste graniţi cu familii ale căror genealogii sînt cunoscute perfect în toate acele ţări.

Comitetul de redacţie al acestui buletin ar fi format din persoanele cele mai representative ale ştiinţii genealogice, posedînd pe lîngă cultura în această ramură aşa de strînsă de istorie şi cunoaşterea principalelor limbi străine.

Noul Institut ar trebui neapărat să-şi exercite şi *un control cît se poate mai întins asupra oricării lucrări atingătoare de ştiinţa genealogică, pentru ca pe viitor tiparul să nu dea la iveală lucrări de talia unora amintite mai sus.*

Pentru toate acestea nevoie este însă de directive pornite de la centru, de persoane încercate şi care şi-au cîştigat în decursul anilor o competenţă de netăgăduit, atît pe tărîmul studiilor istorice, cît şi, mai ales, pe acela al acestei discipline, atît de importante, a ei.

Se impun deci mai multe secţii şi anume pentru fiecare provincie în parte:

www.dacoromanica.ro

1. Țara-Românească, cu Oltenia, cu centrele: București și Craiova.
2. Moldova, cu Basarabia și Bucovina, cu centrele: Iași, Chișinău și Cernăuți.
3. Ardealul, cu Transilvania, Maramurășul și Banatul, cu centrul la Cluj.
4. Dobrogea, cu Cadrilaterul, cu centrul poate la Constanța.

În vedere că în afară de granițile țării noastre mai trăiesc încă și azi Romîni de naștere dintre cari mulți au părăsit locul lor de baștină pentru a veni în țara de origine, și aceștia sînt Macedonenii și Romînii din Pind, institutul nu ar putea trece cu vederea căutarea și acolo a înaintașilor acestora, așa încît o secție se impune și pentru Macedonia.

Privitor la orînduirea de mai sus aș avea a face următoarele complectări:

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Țara-Românească și Oltenia:

Privitor la genealogiile familiilor boierești ale Țării-Românești și ale Banatului Olteniei, se află în manuscript o lucrare monumentală, aș putea spune chiar unică în felul ei, alcătuită de d. Ioan C. Filitti și de mine, începută acum mai bine de douăzeci și cinci de ani, lucrare însumînd mai bine de 400 de spițe genealogice de neamuri în ființă și stinse, neamuri de boieri și de boierinași ai căror ascendenți au purtat dregătorii, de la Clucer de arie pănă la Mare Ban, înainte de Regulamentul Organic (1834). Aceste spițe nu sînt sprijinite decît pe documentele din colecțiile Academiei Romîne, ale Arhivelor Statului, ale particularilor cari au binevoit să ni puie la dispoziție arhivele lor de familii, ale numerosului material de fișe de la răposatul Ștefan D. Grecianu, ale neprețuitului material în fișe de la răposatul general P. V. Năsturel și ale colecțiilor de texte, de documente interne și externe referitoare la acele familii, printre care în primul rînd trebue amintit „Studiile și documente" publicate în decurs de aproape patruzeci de ani de d. profesor Iorga. Orice tradiție de familie nu are o justificare documentală a fost înlăturată; de asemenea și informațiile orale sau verbale.

Lucrarea necesitînd o publicare integrală în format in folio va poseda și un indice alfabetic cît se poate de explicit, care este gata, și nu necesită decît un recontrol cu tabelele genealogice. Acest indice se suie la mai bine de 10.000 de nume de boieri. Fiecare tabelă are o bibliografie lămuritoare.

www.dacoromanica.ro

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Moldova:

Arhivele Statului din Iași posedă un material foarte însemnat de informații privitoare la trecutul familiilor moldovene. D. Sever Zotta, fost director ani de-a rîndul al acestor arhive, a fost primul în Moldova care s'a îndeletnicit cu publicarea unei reviste serioase de genealogie. D-sale îi datorăm publicația „Arhiva genealogică", apărută doar în timp de doi ani, 1912-13. D. Zotta ar putea fi un sprijin serios și neprețuit pentru perfectarea secțiunii acesteia.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Basarabia:

La Chișinău se află vechea arhivă a nobilimii basarabene, publicată în mare parte de către un asiduu și priceput cercetător al trecutului familiilor din această provincie, d. Gheorghe Gh Bezviconi. Grație străduinților acestui tînăr cercetător, pasionat pentru studiul genealogiei, a apărut ani de-a rîndul o revistă redactată de d-sa, „Din trecutul nostru", care din nefericire vine să ne înștiințeze că și-a încetat apariția. Nu ar putea fi persoană mai fericit aleasă pentru conducerea acestei secții. Eventual, d-sa ar putea să se îndeletnicească poate și cu studiul neamurilor moldovene și bucovinene care-și au legături cu Basarabia.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Bucovina:

Am amintit mai sus de d. Sever Zotta, care a publicat cîteva studii asupra nobilimii bucovinene, atît în revista d-sale dintre anii 1912-13 cît și aparte. D. Bălan ar putea fi un aport însemnat prin colecțiile d-sale de documente bucovinene.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Ardeal:

De la cavalerul Pușcariu și lucrarea acestuia asupra familiilor de peste munți, lucrare foarte prolixă, nu am cunoștință cineva să se fi îndeletnicit în spiritul care a călăuzit pe d-nii: Filitti, Zotta și Bezviconi în studiile lor genealogice amintite, pentru aceste provincii. Aici, în Transilvania, se află o sumedenie de familii de nemeși, iar Maramurășul și-a avut în trecut o nobilime însemnată. De asemenea și în Banat au fost și sînt încă neamuri coborîtoare din personagii bine cunoscute le veacurilor XVII și XVIII. Trebuie totuși să adaug că multe din neamurile de obîrșie străveche romînă au trecut Tisa, repudiind originea lor etnică romînă și purtînd cu mîndrie haina magnaților unguri. Și cu toate acestea bibliografia maghiară pe tărîmul genealogic amintește de multe familii azi cu represintanți cetățeni romîni. Dintre

www.dacoromanica.ro

aceste familii aflăm în lucrările de genealogii maghiare alcătuite de Nagy, între anii 1857-68, în revista „Turul", care a durat până în primii ani ai veacului nostru, în fine în marele opuscul al lui Pálmay Joseph tratînd despre familiile noblle din județul Trei Scaune (ed. 1902).

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Dobrogea:

Cu toate că în această provincie, unde epoca romană ni-a lăsat atîtea urme de netăgăduit, este nou-incorporată, abia de vreo șaizeci de ani, regatului nostru, și cu toate că nu-mi sînt cunoscute neamuri boierești în această parte a țării, Institutul ar trebui să iea în cercetare și această provincie, pentru neamurile de Macedoneni aflătoare acolo.

Secția atingătoare de studiul genealogiilor în Macedonia:

Provincia aceasta, unde elementul românesc a rămas încă foarte viu, cu toate asupririle din trecut, a avut din vechime o clasă nobilă ce se distinge printr'o organisare specifică ei, în trei clase ai căror membri, sprijiniți pe un tradiționalism de neînfrînat, nu s'au amestecat în decursul veacurilor nici chiar între ele, păstrîndu-și fiecare cu mîndrie rangul din generație în generație. Mulți represintanți ai acestei nobilimi, siliți de împrejurări, au luat drumul exilului spre țările noastre încă de prin veacul al XVIII-lea, avînd azi represintanți, atît în Țara-Românească, pe cît și în Ardeal și în Dobrogea, cari toți își păstrează cu mîndrie tradițiile de familie.

Studiul acestei nobilimi, care se declară de esență romană, aflătoare prin Epir și Pind, la Bella, la Furca și în alte localități din Macedonia, necesită o atenție foarte urgentă, de oare ce din informațiile ce le dețin de la neamurile cu vechime arhivele lor au fost pe de-a'ntregul distruse în asupririle seculare, însă se mai află încă și azi bătrîni cari nu-și pierd tradiționalismul ancestral, ale căror informații ar fi de cel mai mare interes pentru cunoașterea acelora ce se trag din vechile neamuri macedonene.

Pe lîngă aceste birouri ce s'ar înființa pentru fiecare din filiale, conducerea fiind din București, ar trebui totuși alese în fiecare centru cîte o personalitate representativă.

Asociația de ajutorare a nobilimii romîne.

În cursul acestei veri, am fost incidental pus în contact cu un membru al asociației francese A. N. F. („Association d'entre-aide de la Noblesse Française"), cu care am avut o convorbire, extrem

www.dacoromanica.ro

de interesantă, cu privire la scopul grupării de nobili francesi. Ţinîndu-mă în legături de corespondenţă cu acest personagiu, cavaler al Ordinului Suveran de Malta, am putut lua cunoştinţă şi de statutele acestei asociaţii şi de structura ei. Contele d'Estienne d'Orves mi-a suggerat chiar înfiinţarea unei A. N. R., adecă: „Asociaţie de ajutorul a nobilimii romîne".

Şi acest punct cred că ar putea interesa noul Institut.

Almanahul boierimii.

În toate ţările străine există un almanah al nobilimii, înşirînd în fiecare an pe membrii în viaţă coborîtori din vechile familii nobile. Destul să amintesc Almanahul de Gotha, existent de la anul 1763, cu titlul german de: „Hofkalender" („Calendarul Curţilor"), căruia în decursul celor o sută şaptezeci şi cinci de ani de existenţă i s'au adăugat Almanachurile Comitale („Gräfliche Häuser") de la 1827, Almanahurile baronale („Freiherrliche Häuser") de la 1851 şi Almanahurile de nobili („Adelige Häuser"), de dată mai recentă.

În programul de activitate al Institutului pentru cercetări genealogice un astfel de almanah pentru România ar fi de alcătuit.

Pe lîngă sprijinul netăgăduit pe care acest Institut de cercetări genealogice l-ar aduce istoriei în general şi în special istoriei ţării noastre, *înfiinţarea lui ar fi mai presus de toate o necesitate mai ales în conjunctura vremilor presente, căci, sprijinit pe pactul fundamental al ţării, ar fi şi el luminătorul pentru viitor al punerii în aplicare a acestuia.*

Ştiri din presa francesă privitoare la Ţările noastre (1730-1733)

de V. Mihordea.

Am dat, acum cîţiva ani [1], o culegere de ştiri din presa franceză, referitoare la Romîni în secolul al XVII-lea. Importanţa lor se evidenţia din faptul că, pe vremea lungului războiu turco-german de la sfîrşitul veacului, ţările noastre erau obiectul unei deosebite atenţii din partea opiniei publice, atît cît se poate vorbi de o asemenea noţiune pentru acele timpuri.

[1] *Les Principautés roumaines dans la presse française au XVIII-e siècle*, în „Mélanges de l'École roumaine en France" pe 1932.

www.dacoromanica.ro

Informaţia din presă, atunci cînd este verificată şi pusă de acord cu ştirile documentare obişnuite, îşi are superioritatea prin aceia că reflectă faptul contemporan cunoscut de toată lumea, în opoziţie cu piesa din arhivă, devenită de domeniul public, de cele mai multe ori, abia în timpurile noastre.

Pentru secolul al XVIII-lea, ştirile din presă confirmă faptul că acea epocă, botezată în mod arbitrar „fanariotă“ [1], este un moment de integrare a vieţii noastre publice în curentul de influenţă a reformelor apusene.

Informaţiile mai jos, extrase din *La Gazette* [2], vin să arăte că, şi pe vremea cînd nu erau războaie în aceste părţi, şi cînd Domni de mai puţină însemnătate, ca acei veniţi din Constantinopol, se găsiau în Scaunele din Bucureşti şi Iaşi, ţările noastre se bucurau totuşi de atenţia opiniei europene.

În intervalul de la 1730 la 1732, pe lîngă revoluţia din Constantinopol a lui Patrona-Halil, cu repercusiunile ei în Principate, competiţiile pentru Domnie ale lui Mihai Racoviţă, Constantin Mavrocordat şi Grigore Ghica, o serie de relatări mărunte ale vieţii locale, neînsemnate în documentele obişnuite, constituie ceva, în domeniul vieţii publice, consemnat de informatorii opiniei de peste hotare în acel timp.

I.

Constantinopol, 1-iu Mart 1730.

Alexandru Ghica, Marele Dragoman al Porţii, participă la serbătorirea naşterii moştenitorului Tronului frances, organisată la ambasada din Pera.

....Le Marquis de Villeneuve, ambassadeur du roy de France auprès du Grand Seigneur, ayant reçu le 15 du novembre la nouvelle de la naissance du Dauphin, il envoya, le 17 au matin, son

---

[1] D. Lupaş în „Revista cursurilor şi a conferinţilor“ propune termenul de *„Epoca discontinuităţii politice“*. D. Iorga (*„Sfaturi pe întunerec“*, p. 393), o altă denumire, mai cuprinzătoare ca sens : „Reformele europene“.

[2] Titlul de *La Gazette de France* va fi adoptat începînd cu anul 1762. Cf. *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la République des lettres en France*, Paris 1778, t. I, p. 8.

www.dacoromanica.ro

premier secrétaire au Sérail pour donner part de cette nouvelle au Grand Vizir...

...Le lendemain, le Grand Seigneur[1] lui fit faire des complimens de félicitation par le neveu du prince de Valachie[2], accompagné d'un des principaux drogmans[3] du Sérail...

...La feste commença le 9 janvier...

...Il y[4] eut ce premier jour un souper pour deux cens cinquante personnes: les plus considérables se mirent à la première table, qui estoit de cent trente couverts.

Le drogman du Grand Seigneur et le neveu du prince de Valachie furent servis séparément et mangerent avec quelques Grecs qui les avaient accompagnéz. Après le souper on commença le Bal, qui dura jusqu'à cinq heures du matin....

(La Gazette, 17 Maiu 1730, pp. 240-41.)

Ştirea se mai găseşte în manuscript la Biblioteca Naţională din Paris, ms. fr. 7194, fol. 149 şi 153.

II.

Moscova, 29 Iulie 1730.

Fortificaţii ruseşti la hotarele Imperiului Otoman.

....Il est arrivé icy un officier dépesché par le commandant de Pultawa, qui a rapporté que les forts qu'on a construits par ordre de Sa Majesté Czarienne le long du Pruth[5] et le Dnieper estoient achevez, et qu'on n'avoit plus rien à craindre des courses des Cosaques et des Tartares, les principaux de ces forts estant garnis de vingt-quatre pieces de canon, de trois cens hommes d'infanterie et d'un détachement de cavalerie....

(Ibid., 2 Septembre, p. 409.)

III.

Viena, 11 Octombre 1730.

Moartea lui Nicolae Mavrocordat.

....Le mesme jour [6 octobre][1], on reçut par le courrier de Tran-

[1] Sultanul Ahmed al III-lea.

[2] „Prince de Valachie" era atunci Nicolae Mavrocordat.

[3] Avem a face aici cu o confusie. Din frasa „Le drogman du Grand Seigneur et le neveu du prince de Valachie", care sînt una şi aceiaşi persoană, informatorul a făcut două. Alexandru Ghica, nepotul de soră al lui Nicolae Mavrocordat, era pe atunci Mare Dragoman al Porţii (1727-40). Cf. Stourdza, *L'Europe Orientale*, p. 38, nota.

[4] În palatul ambasadei franceze din Pera.

[5] Menţionarea Prutului e o confusie, din necunoaşterea realităţii geografice.

[6] Nicolae Mavrocordat a murit la 8 Septembre.

www.dacoromanica.ro

sylvanie la nouvelle de la mort du prince Nicolas Maurocordato, hospodar de Valachie....

(Ibidem, 28 Oct., p. 507.)

IV.

Moscova, 2 Novembre 1730.

Constantin Mavrocordat, ales de boieri, nu se poate menţinea în Scaun.

....Le Sieur Nieplief[1] a dépêché icy un courier..., qui a apporté des lettres de Constantinople par lesquelles on apprend que Sa Hautesse[2] avoit déposé le nouvel hospodar de Valachie[3], fils du dernier Hospodar Mauro Cordato[4], qu'il l'avoit fait enfermer avec ses enfans, que ses biens avoient été mis en sequestre, mais que son successeur[5] n'estoit pas encore nommé....

(Ibid., 30 Decembre, p. 614.)

V.

Veneţia, 5 Ianuar 1731.

Din timpul revoluţiei lui Patrona-Halil.

....On a appris par les dernières lettres de Constantinople... que trente-six commandans des bandes des janissaires revoltés... ont été taillés en pieces par les janissaires affectionnez au Gouvernement.

Cette punition n'empescha pas Ali-Patron[6] (chef et auteur de la dernière révolution), de demander le lendemain que le nommé Gicca[7], frère de l'interprete de Sa Hautesse, dont il avoit reçu

---

[1] Nepluiev, ambasador rus la Poartă.
[2] Sultanul Mahmud I-iu.
[3] Constantin Mavrocordat.
[4] Nicolae.
[5] La 15 Octombre, ambasadorul francez, Villeneuve, scria către guvernul său: „On a déposé aussi le Kan des Tartares, le fils du dernier prince de Valaquie qui avoit obtenu la principaute après la mort de son père, et le Prince de Moldavie, frère du drogman de la Porte... Mikeldoda (Mihai Racoviţă), qui avoit été autrefois prince de Moldavie, a été fait prince de Valaquie, et Patrona Kalil a fait donner la principauté de Moldavie à un boucher". (Hurmuzaki, *Doc*, *Supl.* I, p. 471, No. DCXCIII). Acelaşi ambasador comunica la 12 Novembre: „Un ancien prince de Moldavie, déposé par le Sultan Ahmed III, a été fait prince de Valaquie à la place du jeune Mauro-Cordato)" *(ibid.*, p. 472, No DCXLIV).
[6] A se vedea pentru aceasta şi D. Russo, *Cronica Ghiculeştilor*, pp. 64-6, unde se dă şi bibliografia chestiunii.
[7] Această ştire este o diformare a realităţii, care, în *Cronica Ghiculeştilor*, se presintă în felul următor: ....„Pe cînd zisul capugi-başa se afla încă la Iaşi, a sosit ştire lui Grigore-Vodă de la fratele său, Marele Dragoman, că unul din oamenii lui Casap-başa, anume Ianachi Buţucachi,

www.dacoromanica.ro

cent bourses, fut nommé Vaivode de Valachie, à la place de Maurocordato. Le Grand Seigneur luy accorda cette nouvelle grâce ; mais, quelques jours après, l'ayant fait arrester avec le nouvel Aga des Janissaires, ces deux rebelles furent étranglez, et l'on trouva chez eux près de cinq millions en or, qui ont esté portez au tresor du Serail....

(Ibid., 24 Februar, p. 93.)

VI.

Varşovia, 13 Septembre 1731.

Cai din Principate pentru armata turcească.

....Le Bacha de Choczim a reçu ordre du Grand Seigneur d'envoyer incessament à Constantinople six mille hommes qui sont en quartiers dans le territoire de cette ville. Les Hospodars de Valachie et le Moldavie ont ordre aussi de fournir dans un mois quatre mille chevaux pour remonter la cavalerie turque qui est en Perse....

(Ibid., 6 Octombre, p. 470.)

VII.

Varşovia, 1-iu Octombre 1731.

Lupi în jurul Hotinului.

....Les dernieres lettres de Choczim portent que le Bacha de cette ville avoit fait partir pour Constantinople huit mille hommes de troupes de son département, et qu'on croyoit qu'elles seroient envoyées en Perse. Ces lettres adjoutent qu'il y avoit dans le territoire de Choczim des loups enragez qui faisoient de grands ravages et que, les païsans s'estant assemblez pour les chasser, en avoient detruits quelques-uns, mais qu'il en restoit encore assez pour les obliger à mettre toutes les nuits des sentinelles à toutes les les avenues de leurs villages....

(Ibid., 27 Octombre, p. 506.)

VIII.

Viena, 28 Novembre 1731.

A doua Domnie a lui Constantin Mavrocordat.

....Quelques lettres de la frontière portent que, l'Hospodar de

---

care era secretar al Slugeriei împărăteşti şi avea prietenie cu capul răsvrătiţilor, Patrona, pentru o îndatorire ce-i făcuse mai înainte, la predarea căreia a cerut de la dînsul, care doria să facă un bine lui Buţucachi, Domnia Mo'dovei" *(ibid.*, pp. 64-5).

www.dacoromanica.ro

Valachie [1] qui avoit esté mis en place par les auteurs de la précédente révolte de Constantinople ayant esté déposé, le prince Constantin Maurocordato, fils du feu Hospodar, avoit esté mis en sa place. Ces lettres adjoutent qu'il ne paroissoit pas que la tranquilité fut encore bien rétablie dans Constantinople, et qu'on y craignoit une nouvelle révolution [2]....

(Ibid., 15 Decembre, p. 593.)

IX.

Varşovia, 17 Ianuar 1732.

Altă cerere de cai pentru armata turcească.

....On a appris que le Bacha de Choczim avoit écrit aux Hospodars de Valachie et de Moldavie d'envoyer dans deux mois sur le Danube quatre mille chevaux indépendamment des quatre mille qu'ils envoyerent l'été dernier à Andrinople....

(Ibid., 16 Februar. p. 75.)

X.

Petersburg, 6 Februar 1732.

Armată austriacă în Oltenia.

...On assure que par l'alliance deffensive que cette Princesse [3] a faite avec l'Empereur [4], Sa Majesté Impériale s'est engagée d'entretenir dans la Valachie [5] une armée preste à faire une diversion en cas de besoin....

(Ibid., 8 Mart, p. 110.)

XI.

Viena, 13 Februar 1732.

Populaţia din Ţara-Românească se revoltă contra trupelor turceşti de ocupaţie.

....On a appris des frontières de la Valachie que les peuples de cette province s'estoient soulevez à l'occasion des mauvais traitemens qu'ils avoient reçus de la part des milices turques qui

[1] Mihai Racoviţă.
[2] O informaţie cu acelaşi fond, dată 26 Octombre din Constantinopol, în Hurmuzaki, *Supl.* I [1], p. 477, no. DCXCVIII.
[3] Ţarina Ana.
[4] Carol VI.
[5] Oltenia.

www.dacoromanica.ro

sont en quartiers dans le pais et que le Grand-Vizir avoit donné ordre aux Bachas des provinces voisines d'y envoyer des nouveaux détachements pour prévenir les suites de cette révolte....

(Ibid., 1 Mart, p. 101.)

XII.

Viena, 5 Mart 1732.

Înlăturarea lui Mihai Racoviță.

...Les lettres de la frontière portent que l'Hospodar de Valachie avoit esté enlevé et conduit à Constantinople [1]...

(Ibid., 22 Mart, p. 137.)

XIII.

Varşovia, 26 April 1732.

Armată turcească în Principate.

....Le Roy a tenu depuis quelques jours un conseil de guerre à l'occasion des avis qu'on avoit reçus que les troupes du Grand Seigneur s'assembloient vers la Moldavie et la Valachie, et l'on a envoyé des ordres aux gouverneurs de Caminieck et du fort de la Trinité de se tenir sur leurs gardes et de faire toutes les semaines des détachements de leurs garnisons pour observer les mouvement se Turcs....

(*Ibid.*, 24 Maiu, p 242.)

XIV.

Varşovia, 22 August 1732.

Mişcări de trupe turceşti în Principate.

....On a appris par les lettres de Léopold qu'en vertu d'un nouvel ordre du Grand Seigneur, le Bacha de Choczin avoit fait marcher vers le Danube six mille hommes de sa garnison, qui devoient este remplacez par de nouvelles troupes levées dans la Valachie et la Moldavie....

(Ibid, 13 Se, tembre, p. 437.)

[1] Ştirea e relatarea cu întîrziere a faptului mazilirii lui Mihai Racoviță. Cf. un raport detaliat al lui Villeneuve referitor la această chestiune, din 20 Decembre 1731, în Hurmuzki, *Supl.* I [1], p. 479, no DCCI.

www.dacoromanica.ro

XV.

Varşovia, 1-iu Octombre 1732.

Constantin Mavrocordat chemat la Poartă.

....On vient de recevoir des lettres du nouvel envoyé du Roy à Constantinople par lesquelles on apprend qu'à son arrivee tout paraissoit disposé à une nouvelle révolte;... que, l'Hospodar de Walachie[1] ayant esté soupçonné de vouloir se mettre sous la protection de l'Empereur, avoit esté mandé à Constantinople, qu'on croyoit qu'il seroit mis en prison aux Sept Tours et que le Bacha de Coczim avoit eu ordre d'envoyer des troupes dans la Valachie pour s'assurer de cette province....

(*Ibid.*, 25 Octombre, pp. 508-9.)

XVI.

Varşovia, 15 Octombre 1732.

Constantin Mavrocordat la Constantinopol. Ordin pentru furnisarea de cai din Ţara-Românească armatei turceşti.

....On a appris par les dernières lettres des frontières que, par ordre du Grand Seigneur, les officiers de l'Hospodar de Valachie, qui est actuellement à Constantinople, avoient reçu ordre de fournir encore deux mille chevaux outre les six mille que cette province a déjà fournis cette année pour remonter la cavalerie de Sa Hautesse....

(*Ibid.*, 8 Novembre, p. 531.)

XVII.

Varşovia, 20 Decembre 1732.

Sultanul pretinde ridicări de trupe în Ţara-Românească.

....Les dernières lettres de la frontière portent que l'Hospodar de Valachie[2] avoit reçu ordre du Grand Seigneur de faire assembler sur les bords du Danube le quart des habitans de cette province qui sont en état de porter les armes et que cet ordre avoit beaucoup allarmé les peuples, parce que la Porte n'en donne jamais de semblables que dans la plus grande extremité....

(*Ibid.*, 24 Ianuar, p. 40.)

---

[1] Constantin Mavrocordat.
[2] Constantin Mavrocordat.

www.dacoromanica.ro

XVIII.

Constantinopol, 27 April 1733.

Tentativă nereuşită a lui Mihai Racoviţă de a ocupa tronul Munteniei.

....Mikal Voda, qui a esté deux fois prince de Moldavie et qui, lorsque le Grand Seigneur est monté sur le trone, avoit obtenu la principauté de Valachie, qu'on luy a ostée il y a environ un an, a fait depuis peu quelques tentatives pour rentrer dans cette principauté. Ses amis ont representé à la Porte que le prince qui gouverne à présent la Valachie et qui est fils du prince Nicolas Maurocordato estoit trop jeune et n'avoit pas assès d'expérience pour gouverner cet État; mais ces réprésentations n'ont rien produit en faveur de Mikal et la Porte s'est contentée de donner la principauté de Valachie au prince de Moldavie et celle de Moldavie au jeune prince Maurocordato. Les ordres pour faire cet échange out esté signifiez le 16 de ce mois aux Capi-Kiaias ou Agens de ces princes à la Porte, ausquels on donna le caftan avec les cérémonies accoutumées [1]....

(*Ibid.*, 27 Iunie, p. 302.)

XIX.

Constantinopol, 22 Iunie 1733.

Schimbarea Domnilor unul în locul altuia.

....Suivant les ordres qui ont esté signifiez il y a quelque temps aux Agens des princes Mikal [2] et Maurocordato [3], le premier a pris possession de la principauté de Valachie et il a abandonné au second celle de Moldavie....

(*Ibid.*, 20 August, p. 409.)

---

[1] O variantă, cu data „2) avril", se găseşte la Bibl. Naţ., mss. français, vol. 7183, fol. 947; *ibid.*, Nouv. Acq. fr. 6834, fol. 27 V-o. 28; de la Affaires Étrangères, Corresp. polit. Turquie, vol. 86: a fost reprodusă în Hurmuzaki, *Supl.* I [1], p. 486, No. DCCVII.

[2] Mihai Racoviţă, în exil la această dată. Cel ce a ocupat tronul Munteniei, venind din Moldova, e Grigore Ghica.

[3] Constantin Mavrocordat trece din Ţara-Românească în Moldova, până 1735. Ştirea nu se găseşte în Hurmuzaki.

www.dacoromanica.ro

Un cercetător al Românei în vremea războiului de independență

Un ziarist de la *L'Estafette,* A. Mlochowski de Belina (Belinski), urmărind operațiile războiului ruso-turc, a trecut și prin România. Țării noastre îi consacră multe pagini din cartea sa *De Paris à Plevna, Journal d'un journaliste, de mai à décembre 1877.*

De la început, acest Slav așezat la Paris își arată credința că, supt egida Rusiei, „Romînii, Grecii și Slavii vor să se ridice ca un singur om ca să ajute pe Țar în mărinimoasa lui întreprindere“ [1].

În cale cetește broșura generalului ungur revoluționar Tűrr, *Solution pacifique de la question d'Orient,* în care recomandă pentru chestia acum deschisă „un arbitragiu“: e vorba de ceia ce el numește „autonomia națională sau confederația“ [2].

De la Viena, în tren e și „un tînăr diplomat romîn de naștere înaltă și de perfectă distincție, prințul Grigore Ghica“, avînd pașapoarte de la Constantinopol *(sic)* „ca să se angajeze în armata romînă“, după ce a luptat la 1870-1 în cea francesă [3].

Drumul e prin Bucovina. La Cernăuți „oraș de lemn *(sic)* cu Evrei puturoși și murdari“ [4]. Descripție a tichiilor și perciunilor, a nasurilor, toate elemente pănă atunci necunoscute călătorului. La Suceava impresionează aspectul de cetate care ar putea fi și întărită. „Funcționarii romîni vorbesc franțuzește și sînt foarte afabili.“ Se adauge vin, probabil de Drăgășani, plata făcîndu-se în „frumoasele piese de 1 și 2 franci cu efigia prințului Carol al Românei“. Dar țăranii sînt *quelque peu mal mis* [5].

De la Roman în jos ofițerii și convoiurile Rușilor, Cazaci călări cu sulițile lungi. Dar și dorobanți, cu imposante căciuli și cu opinci, care nu-i plac lui Mlochowski, destul de rău îmbrăcați. Ofițerii romîni îi par negri mai ca Țiganii față de blonzii Ruși.

La București, obișnuita stradă rău pavată, plină de animale libere, căsuțe de mahală, dar în față „palate“, trăsuri de lux. Otele pline de Ruși (Broft, Hugues, Boulevard), cu prețuri scumpe, mese

[1] P. 62.
[2] Pp. 18-9.
[3] P. 25.
[4] P. 27.
[5] P. 29.

www.dacoromanica.ro

bune, afară de papricaș, și șervete murdare. E chiar ziua proclamării independenței și trupele cu muzică străbat orașul.

Mlochowski pretinde că a pătruns în Palat, asistînd la memorabila scenă, redată exact. Carol I-iu e „de o frumoasă prestanță, fața, umbrită de o barbă mică ascuțită, e foarte plăcută. E ce zicem noi vulgar: un băiat frumos, *un joli garçon*. Doamna e *charmante et a véritablement grand air*[1]. Lîngă ei mîndrul Mare-Duce Nicolae, vorbind încet cu adiutanții săi. Pare îngîndurat.

Ziaristul încrezut își închipuie că poate deosebi în „grupurile" din fața Palatului pe cei cari aprobă ca și pe cei cari sînt de părere că lucrul a fost prea grăbit[2]. Relevează o broșură a lui D. Brătianu îndemnînd, în „O datorie de conștiință față de țara sa", să nu se colaboreze cu Rușii.

În Capitala la nivelul Apusului, în ciuda copiilor în cămașă din suburbii, Șoseaua, frumoasă, bine îngrijită de grădinari francesi, dar prea scurtă și ajungînd la linia prăfoasă, între locuri nelucrate, dincolo de *Jardin des fleurs* și alte cîrciume boierești.

Revenind la Centru, cu grădinile Rașca, *Union Suisse*, „Teatrul de vară", otelul Dacia și restaurantul Stavri, pline de Ruși, cari fac Curte femeilor, orhestre și cîntărețe în franțuzește, dar de originile cele mai deosebite, „artiști parisieni" cu cîntece veștede, cîte un „comunist" cu *Marsiliesa*, țistuit de ofițeri, distrează mai mult pe oaspeții ruși[3].

Nu se uită literatura, „în copilărie", cu Alecsandri, pe al cărui frate, Ioan, l-a cunoscut visitatorul la Paris, supt Cuza, și mai ales presa: *L'Orient*, „admirabil redactat" de Frédéric Damé, *Journal de Bucarest*, al lui Ulysse de Marsillac, *Monitorul Oficial*, al lui N. Orășanu, *Românul* lui Rosetti și Costinescu, *Presa* lui Vasile Boerescu, *Timpul* conservator, *Alegătorul liber*, al „centrului stîng", condus de „d. Catargi", *România liberă*, a lui Laurian („republicană!"), *Telegraful*, cu minciuni grăbite (al lui Fundescu), *Vestea*, a lui Macedonschi, „poet de talent și politician incolor", *Nuvelistul* lui Pantazi Ghica „puțin cam turcofil": se vînd cu douăzeci de bani, numai *L'Orient* cu zece. Dintre corespondenții străini se pomenesc: Crestovschi, Georgevici de la foaia aventurierului

[1] Pp. 32-3.
[2] Pp. 33-4.
[3] Pp. 36-7.

www.dacoromanica.ro

general Cernaiev, Carazin de la *Novoia Vremia*, Giers de la *Messager du Nord*, cel de la *Golos*, cel de la „Ilustraţia rusă" şi cunoscutul panslavist Nimirov-Dancenco.

La Ploeşti, cu grădini, „mici vile, destul de curate", şi perspectiva Carpaţilor, — Ruşii Marelui Duce Nicolae. Grozavul otel *Concordia*, cu doi lei pe zi, odăile fiind reduse la o jumătate, la un şfert. „Ce praf şi ce mîncare!" Manevre de Cazaci. Colonelul Hasenkampf, istoriograf al campaniei, dă cărţile de legitimaţie; visită pentru „placa" respectivă la generalul Stein şi la colonelul Polivanov. Se pomeneşte Pellicer, de la „Ilustraţia" spaniolă, care a lăsat admirabile desemne.

Se discută dacă vine Împăratul sau nu. Dar el apare, trenul fiind condus de Francesul Alquier. Lîngă el Domnul romîn, care l-ar fi întîmpinat „incognito la graniţă". Formidabile urale ruseşti. Lista Marilor Duci şi a generalilor, între cari Jomini, plus diplomatul Nelidov, care mai tărziu şi-a desvăluit tainele, şi Cercaschi, pe lîngă I. Brătianu şi Kogălniceanu. „Mare aier şi statură maiestoasă" a lui Alexandru al II-lea.

Plictiseală în „capitala judeţului Prahova", glodoasă, cu distracţia lăutarilor din grădini. Se lucrează în biroul Ţarului, care după dejun se primblă în caleaşca păzită de Cerchesi. Îi plac lăutarii: într'o seară s'a oprit înaintea otelului faimos şi a zimbit; pe drum împarte bacşişuri la Ţiganii zdrenţuroşi şi rău mirositori, pufăind din lulele. Jurnalistul parisian nu e nesimţitor la „magnetismul" femeilor din tagma lor, *ces brunes à la mine effrontée*. Ele şi-ar rîde de birjarii scapeţi ai Ruşilor, cari se feresc de dînsele ca de foc.

Plecarea spre Bucureşti a Împăratului pentru neapărata visită de politeţă. Se descrie oraşul gătit cu covoare la ferești, cu împodobirea de arme la Şcoala militară, cu cele trei arcuri de triumf. Kogălniceanu presintă la gară corpul diplomatic. Rosetti vorbeşte înaltului oaspete de „liberarea popoarelor Orientului", şi i se răspunde: „am o mică îndreptare de făcut: vreau liberarea popoarelor *creştine* ale Orientului". Nu lipseşte, cu pîne şi sare, colonia rusească. Ar fi fost şi o încercare de manifestaţie „roşie", oprită de poliţie. Mulţi ar fi fost contra visitei; lumea ar fi rămas mută. Ofiţerii ruşi ar fi plecat nemulţămiţi, — şi de Rosetti, „emul al *cetăţeanului* Floquet"" [1].

[1] Pp. 49-51.

www.dacoromanica.ro

Se revine la oposiția lui D. Brătianu și se aprobă urmarea „tradiției istorice“ lîngă Ruși.

Aici se intercalează o bună statistică a *tuturor* Romînilor, după scriitorii francesi și după Hasdeu[1]. Se semnalează dușmănia Ungurilor, de frică să nu li se iea Ardealul, unde se oprește subscrierea, inițiată de Damé, pentru răniții romîni[2]. Și cifre pentru armată[3].

Autorul asistă la trecerea în revistă a legiunii bulgare de la Ploiești: 6.000, „perfect echipați“, cu uniforme verzi și crucea națională pe căciuli, supt colonelul bulgar Chisecov *(sic)*. Asistă, cu ochii bolnavi supt ochelari, și Ignatiev[4].

Se face cunoștiința căpitanului bulgar Boiciu Nicolov, care a adus servicii Rușilor la 1854, și a lui Ivan de Woestyne, de la *Figaro*[5].

Prînzul oferit Țarului și familiei la Cotroceni e foarte frumos descris. Două musici și corul fetelor de la Asil.

Davilla e presintat: „nalt, slab, cu înfățișare ascetică și glasul poruncitor“: are șase ambulanțe, lîngă marile mijloace ale Crucii Roșii ruseștí[6].

Prințul Milan e primit la gară de Brătianu: are cu el pe Ristici, pe secretarul Stoianovici, pe generalul Protici și coloneii Leșianin, Horvatovici, Iancovici[7]. E în gazdă la unchiul, generalul Catargi. Merge de două ori la Ploești pentru a vorbi Țarului, care-i ține năcaz[8]. Ristici e primit de Carol I-iu, întovărășit de Kogălniceanu[9].

Se înseamnă voluntarii boierimii: Grigore Sturdza, Ghica de mai sus, apoi Ioan Ghica, Constantin Manu, un Lahovari, un Bălăceanu, doi Polizu, un Rioșanu, un Vîrnav, un Moruzi, un Stefanopol (?)[10]. „Roșii“ ar fi la spitale.

Apariția la Ploești a Marelui Duce Alexe, „nalt, de statură

[1] P. p. 54-7
[2] Pp. 57-8.
[3] Pp. 59-60.
[4] Pp. 61-2.
[5] Pp. 62-3.
[6] Pp. 64-5.
[7] Cunoscutul locotenent-colonel D. Papazoglu tipărise un frumos tablou presintînd părechea domnitoare și generalii războiului sîrbesc din 1876. Un exemplar în Bibl. Institutului de istorie universală.
[8] Pp. 65-6.
[9] Pp. 66 7.
[10] P. 67.

www.dacoromanica.ro

herculeană, blînd la față și cu mîni de femeie": are douăzeci și șapte de ani [1].

Ziaristul merge la Brăila pentru trecerea Rușilor. află pe don Carlos, „entusiast al războiului" pe care-l cunoaște adînc: „blînd, politicos, afectuos, binevoitor", dar cu „flegmă britanică". Rușii îi admiră „statura înaltă, ținuta nobilă și aierul așa de aristocratic", e sigur că „augustul său amic" Țarul va birui într'un război drept. Don Carlos vorbește și de „tînăra oaste românească" și ar dori o cruciată. Lîngă el generalul Boet și secretarul catalan viconte de Monferrat [2]. Amănunțită și competentă descriere a luptei, la care ziaristul ia parte, nu fără riscuri. La Măcin află pe ziariștii italieni: Lazzaro, Marcotti, „Aristo" de la *Fanfulla*, pe Americanul Edward King și pe locotenentul Bjőrlin, de la un ziar din Stockholm [3]. Țarul apare pentru recompense: are lacrimi pentru crimele bașbuzucilor (nu se indignează corespondentul Ward, agentul consular engles). Spioni evrei, cari vor fi judecați la Ploești.

La București, spectacole de amatori pentru Crucea Roșie. Joacă și marchisul de Laubespine-Sully, secretar la „compania francesă (?) a Căilor Ferate romîne", și soția, în două piese francese. Participă la representație d-nele Alexandrina Ghica, Ecaterina Florescu, lîngă un Bengescu, Ioan Cantacuzino, Cerchez și Strat. Asistă părechea domnească, don Carlos și un duce de Saxa-Altenburg. „S'ar fi zis o premieră la Paris." La Cotroceni aceiași dau o represintație pentru Țar și familia lui [4].

Sosește Gorceacov cu Jomini și Frederiks. Ziaristul visitează lagărul rusesc de la Băneasa (generalul Han): seara, corurile cîntă rugăciunea [5].

Prin gara Filaret el se duce spre Giurgiu. Descriere a aspectului militar de-a lungul drumului. La Giurgiu e condus de maiorul Manu; otel *Bellevue*, în orașul bombardat. Se face cunoștința frumosului general tînăr Scobelev [6]: un Marceau! Între ofițerii ruși, cari-i sînt cunoscuți, un colonel Nicola Paparigopol [7]. Moara

[1] P. 68.
[2] Pp. 73-5.
[3] P. 78.
[4] Pp. 81-3.
[5] Pp. 83-5.
[6] Pp. 89-92.
[7] Pp. 93-4.

www.dacoromanica.ro

Rădulescu a ars, dar Romîni în piaţă stau la cafenea şi joacă biliard, pe cînd un corespondent belgian a fugit într'o pivniţă [1]. Imediat otelul însuşi e în ruină [2].

Corespondentul e dus de un bun birjar romîn, cîntăreţ vesel, tocmai la Zimnicea. Descrierea drumului, cu păsări de tot felul, trupe şi Ţigani. Popas la Bragadiru. Lipsă de poduri. La Zimnicea „vre-o trei sute de căsuţe, acoperite cu stuf, între garduri putrede"; murdărie, praf [3]. Lipsă de adăpost şi hrană.

Asistă la trecerea Dunării [4]. Visită la Siştov, cu moschei murdărite de Bulgari. Instalaţii de restaurante francese (un Hillerin de Prassec, un Tertrais, un Puigaudeau, un Virchaux şi un Castillon Souroubille). Apariţia împăratului mulţămind prin rugăciune [5]. Carol I-iu decorează pe generalul Zefcari şi pe colonelul Gherghel, ataşaţi la cartierul rus, cari au participat la luptă [6]. La Bucureşti, Gorceacov, visitînd Spitalul Brîncovenesc, are o slăbiciune [7].

Relaţii cu Poirier de la *l'Ordre*, cu Lançon, desemnatorul de la *l'Illustration*, cu Lemay, de la *Bien Public*, care laudă oastea noastră, cu A. Lamothe, de la *Le Temps*, cu Dick de Lonlay, de la *Monde Illustré* şi *Moniteur Universel* [8]; este şi „comunistul lui Rochefort", Olivier Pain [9].

În descrierea campaniei din Bulgaria, scriitorul revine asupra noastră numai ca să se plîngă că în Romănia a fost exploatat; nici presa n'a răspuns la mesele oferite [10]. Căpitanul Florescu, întrebat, nu declară de la început că Romînii vor trece, şi un ofiţer rus strigă că „pofta li va trece" [11].

Mlochowski revine cu Florescu la Turnu: i se spune că armata

---

[1] P. 94.
[2] P. 96.
[3] Pp. 99-100.
[4] P. 101 şi urm.
[5] Pp. 109-10.
[6] Pp. 113-4.
[7] P. 114.
[8] P. 169. V. şi, p. 170, Lignitz de la *Norddeutsche Zeitung*. Şi Carrick de la *Scotsman*, Dannhauer de la *National Zeitung*, des Marées de la *Über Land und Meer*, Boyle de la *Standard*; pp. 246-7.
[9] Pp. 123-6.
[10] Pp. 141-2.
[11] P. 147.

www.dacoromanica.ro

romînă doreşte participarea la luptă şi că nu trebuie judecată după grija de toaletă a ofiţerilor [1]. Ţarul priveşte pe ai săi cari trec.

Turnu „samănă în urît cu Giurgiul" [2]. Romînii bombardează Nicopolul. Oraşul se dă cu ajutorul generalului Manu şi colonelului Cantili[3]. Se arată un număr din *Romînul* cu vestea întrării în acţiune. I se par însă că sînt „gasconade valahe" în rolul ce ni atribuim [4].

Urmează luptele de la Plevna, criticîndu-se atitudinea, cunoscută, a generalului Manu, care a refusat trecerea Dunării după singurul ordin rusesc [5]. Şi, iată-l arătînd spaima la „declasaţii", „faliţii", „spionii turci" din Zimnicea, influenţa asupra acelor „petits jeunes gens" din Bucureşti, cari vor fugi în străinătate [6]... E în curent cu discuţiile dintre *România liberă* şi *Timpul* [7].

Dar destul de uşor se trece asupra sacrificiului de la Griviţa [8]. Totuşi se recunoaşte vitejia personală a lui Carol I-iu [9], [10]. Se reproduc laudele colonelului Gaillard pentru Romîni [11]. „Glorie nouă" la Rahova [12]. „Incomparabila vitejie" cu care brigadele romîne Sachelarie şi Borănescu iau Opanezul, şi unirea a trei divisii ale noastre cu Ruşii pentru a aduce predarea lui Osman-Paşa [13].

N. Iorga.

DĂRI DE SAMĂ

Teodor Balan, *Documente Bucovinene*, IV, Cernăuţi 1938.

Documentele acestea încep cu 1720. Sînt întăriri domneşti şi cîte o „alegere" de moşie. Se întîlnesc şi multe explicaţii. La pagina 17 se afirmă că „primul Paladi a imigrat în Moldova în primele decenii ale secolului al XVII-lea". De fapt nu e vorba de imigraţi. Păladie e un nume, firesţe de origine grec, ca atîtea din calendar, dar trecut în nomenclatura noastră folkloristică. Se vede că soţia lui Velicico Costin era sora lui Ioan Paladi; *ibid.*

[1] Pp. 147-8.
[2] P. 149.
[3] Pp. 149-51.
[4] Pp. 154-5.
[5] pp. 187-8.
[6] Pp. 189-90.
[7] Pp. 193-4.
[8] P. 229 şi urm.; dar v. p. 231.
[9] Pp. 261-2.
[10] P. 262 (aşezarea luptelor noastre).
[11] P. 264.
[12] Pp. 267-8.
[13] P. 284.

www.dacoromanica.ro

Foarte interesant actul din Botoşani, 22 Iulie 1722, în care un cleric (pe act adaus: „părintele Mitropolit Sava". De fapt e Mitropolitul Sava de Putna, retras la 1701), egumen al Putnei, scrie lui Ion Neculce însuşi, binecuvîntîndu-l („să fii blagoslovit de mila lui Dumnezău cu toată casa dumitale"), pentru a lămuri o chestie de pămînt la Ostriţa. Neculce trecuse „pe la noi, pe la Sineşti". Clericul fusese „dejmar" în copilărie şi ştia semnele, ca şi, „nu numai bărbaţii cei de-a putere, ce şi babile". „Ce, di-i vrea să mă asculţi, eu aşea te svătuescu prieatineşte şi sufleteaşte: nu te iupta cu Besearica lui Hristos, nici trage a lua, să laşi cu blăstăm cuconilor". Să nu se lăcomească la pămînt, „pentru că toţi sântem pămînt"; pp. 20-1, no. 12.

Un călugăr Gheorghe Moţoc; p. 22, no. 14. Extrem de importantă încercarea lui Mihai Racoviţă de a explica pentru ce Putna stă înaintea tuturor mănăstirilor: pentru că Ştefan-cel-Mare a mutat acolo mănăstirea de la Volovăţ a lui „Dragoş-Vodă".

Necunoscutul metoh al Sfîntului Ilie, Florinta (1723); pp. 28-9, no. 19; p. 58, no. 38. Pentru „plecarea la Moscu" a lui Vasile Turcul (Turculeţ); p. 49. Acolo şi „Chighiceoaia", văduva lui Apostol Chigheciu, în serviciul Ţarului. Aflăm o Aftira, fiica lui Toader Calmăşul: fostul Mitropolit Ghedeon o ceruse pentru nepotul său, Stratulat, şi trebui intervenţia episcopului Iorest de Huşi şi dania de Ghedeon a satului Securiceni, ca zestre, pentru a se face căsătoria; i se păstrează Aftirei, cu toate datoriile lăsate de Ghedeon; pp. 76-7. Pentru urmaşii ei, *ibid.*, p. 78. Aşezarea la Nimerceni (dar nu în 1728) a Mitropolitului Gavriil (Callimachi); p. 81, no. 56. Negustori armeni din Suceava, 1728; p. 85, no. 59. Act cernăuţean pentru casa „giupănului Suliman"; p. 91, no. 64. Îşi zice „Suliman Başa"; p. 103, no. 74. Apare la 1732 Hurmuzachi Cîrste; p. 105, no. 76 (avea moşie de zestre de la fiii Vistierului Luca). V. şi n-le următoare. Biserica Adormirea din Cernăuţi, făcută de Nicolae Mavrocordat; pp. 108-9 *(de lemn, mutată la Şerăuţii-de-jos;* în loc, cea de lemn de la Caliceanca). Numele Ţeţinului se mai păstrează; p. 110.

O delegaţie de cercetare lui Nicolae Costin biv vtori logofăt (cel tînăr); pp. 113-4, no. 57. Caii Armenilor din Polonia; p. 130, no. 96. Privilegiul lor; pp. 153-5. Ignatie, episcopul de Suceava al Armenilor (1745); p. 236, no. 154. Tîrgoveţi suceveni din 1737, pp. 130-1. Ilie Ciudin, osîndit la moarte pentru că a ucis doi

www.dacoromanica.ro

Evrei din Cuturi: e scăpat cu dare de 26 bani de un prieten; p. 143. Pentru iarmarocul din Horodinca (1741), pp. 187-8. Pentru Schitul Mare, pp. 235-6, 245-6.

Escelentă tablă de nume şi lucruri.

* * *

Dr. Ioan Mihu, *Spicuiri din gîndurile mele, publicate de prof. Silviu Dragomir*, 1938.

D. Silviu Dragomir schiţează biografia fruntaşului ardelean († 1927), ale cărui pagini sînt adunate în acest frumos şi mare volum. E vorba mai ales de străduinţi economice, pănă la conversaţii cu Ştefan Tisza, la 1910. Se vede că la aceasta întindere a fost îndemnat de politicianul evreu, candidat în Ardeal, Farkás Pal. Şi o stăruinţă săsească se adauge. A consimţit numai după alegeri, în care au ieşit prin luptă dd. Alex. Vaida şi N. Şerban, iar fără contracandidaţi trei (Teodor Mihali, Vasile Damian şi Şt. C. Pop), la cari nu se pot adiţiona cei nouă Romîni guvernamentali (şi Mangra). Şi Goldiş admite discuţia.

Tisza începe prin a propune o alianţă anti-slavă, care ar concorda şi cu politica Romăniei. Propune „concesii... în cadrele legale ale Statului maghiar". Vorbeşte şi în numele preşedintelui de Consiliu, Khuen Hedervàry. Mihu vede doar putinţa „unei convieţuiri normale şi unei colaborări armonice pe toate temele vieţii publice"; pp. 20-2. Din parte-i, ministrul ungar acceptă partidul naţional, cu care e gata să discute, şi aprobarea finală a conferinţii naţionale ce s'ar aduna la Sibiiu; p. 22. Resultatul mulţămeşte pe Mihali, Lucaciu şi Şt. C. Pop; se înştiinţează şi episcopii. La 25 Iulie audienţă la primul-ministru, „om jovial şi de o politeţă aproape supărătoare". Nu pare sincer. Se arată, ca fost Ban al Croaţiei, străin de chestie. El l-a pus pe Tisza, ca neputînd fi bănuit că-l împinge Viena. Anunţă convorbiri şi cu alţi factori romîni; pp. 24-7. Mihu dă, în înţelegere cu Goldiş, un comunicat în *Tribuna* din Arad; pp 26-7.

Meţianu presintă un memoriu „umil şi sărăcăcios"; p. 29. Şi d. Maniu crede că asemenea „pertractări" nu trebuie răspinse pentru a nu părea intransigenţi; pp. 29-30. Înţelegerea se poate face prin concesii mutuale.

D. Vaida e rugat să întrebe în cercurile Moştenitorului, la care fuseseră cîndva Bunea şi Cristea de la Sibiiu, cărora li s'au promis vagi schimbări; p. 34.

www.dacoromanica.ro

La 21 August urmează consfătuirea cîtorva fruntaşi. Se cerea de Tisza un memoriu; p. 39. Mihu credea că poate spune: „între oamenii noştri de samă... nu am aflat nici pe unul care să fie contrar al unei înţelegeri reciproce"; p. 32. Memoriul e şi pregătit, dar Tisza se grăbeşte a cere să nu se facă „promisiuni prea exagerate"; p. 42. Se şi trimete memoriul; p. 44.

Prevăzător, episcopul Hossu spune însă neted lui Tisza că *nu se va putea ajunge la nimic*; p. 46. De fapt acesta răspunde că *memoriul „nu poate fi discutat în ce priveşte multe amănunte"*; pp. 46-7. În casa lui de ţară i se spune de Mihu că nu e un *ultimatum*. Dar, curagios, Mihu adauge că *pacea* cerută între cele două naţii *n'ar fi cu putinţă decît între două State naţionale complecte*; p. 49. Crede că pentru o *convieţuire* paşnică trebuie o adevărată conferinţă; p. 50. Tisza isprăveşte prin a precisa „concesiile" sale.

Se ceruse reforma electorală, participarea Romînilor la funcţii, respectarea limbii, ajutorul de Stat al Bisericilor şi societăţilor culturale, crearea a încă două episcopii ortodoxe, limba maternă în şcolile primare de Stat, un delegat romîn „în Ministeriu".

Tisza promite acceptarea partidului naţional romîn, lărgirea dreptului electoral, chiar fără ştiinţa de ungureşte, limba romînă la primele instanţe, primirea Romînilor în funcţii, datoria funcţionarilor de a cunoaşte limba administraţilor, autonomia bisericească, dreptul de catehisare în limba maternă, care va fi admisă şi în şcolile primare, apoi încă un gimnasiu, consilierul ministerial romîn, cruţare la colonisări, chiar concesie pentru tricolor; pp. 179-80. Cum se vede, erau cedări importante.

Dar acţiunea partidului naţional romîn în „cadrul" celor ungureşti era o imposibilitate (cf. p. 195). Goldiş o vedea bine; p. 213.

În discuţiile cu Goldiş şi dd. Maniu şi Vlad se consideră punctele oferite de Tisza ca putînd fi luate în considerare, cu condiţia unei aplicări oneste. Se hotărăşte continuarea negocierilor. Mihu nu le admite ca o „tactică", ci ca un scop, şi nici discuţii altfel decît pe o bază unitară din partea Romînilor (se propune de el un comitet pentrr aceasta). Tisza cerea întrarea „în cadrele partidelor existente", şi Mihu ţine să preciseze că e vorba de un partid propriu şi un „program propriu"; pp. 56-7. Îndată însă ministrul ungar, cerînd discuţia *numai cu Mihu*, socoate că, date fiind pretenţiile româneşti, chestia are a se amîna „pe timpuri mai bune"; p. 57. Iar, din cealaltă parte, d. Maniu revine asupra

www.dacoromanica.ro

admiterii de Mihu a „actualei stări de drept" şi, publicînd un comunicat, de reluare a „luptei contra sistemului de guvernare dominant", se numeşte o comisiune de opt, pe care acelaşi, într'o scrisoare particulară, îl declară ales pentru a i se comunica materialul de discuţie; p. 60. Mihu îl acusă de „nehotărîre sau poate chiar nesinceritate", cu atît mai mult că personal d. Maniu declară că nu poate lua „decisia definitivă" decît după „amănunţita studiere a chestiunii", apoi „o scrupuloasă examinare a conştinţi proprii şi a necesităţilor reale ale poporului şi neamului întreg românesc". Mihu adauge: „fără orientări sigure politica reală nu se poate face"; p. 61. El nu crede, ca episcopul Cristea, că Ungurii trebuie purtaţi cu vorba pănă vine Franz-Ferdinand p. 62: *„în bunăvoinţa şi trăinicia Habsburgilor peste tot nu am mare încredere"*. Politica lor e perfidă; p. 65. În schimb episcopul Ivan, atunci asesor consistorial, e pentru pacea în condiţiile lui Tisza, care s'ar supune adunărilor populare pe comitate; pp. 62-3.

În acest timp consulul romîn la Budapesta, Derussi, credea că Tisza a şi admis punctele româneşti; p. 63. *La Bucureşti nimeni nu vorbise nimic.*

Tisza taie însă neted pofta de ulterioare discuţii; pp. 65-6. Un comunicat pare a denunţa sfaturi neprielnice venite de la Bucureşti; pp. 67-8. Oricum, nu se poate discuta cu Romînii „de la putere la putere".

În Novembre se încearcă indirect din partea lui Tisza reluarea discuţiilor. Declaraţiile făcute ar fi avut numai un caracter de oportunitate. Numai Goldiş credea însă că se mai poate face ceva; Mihu se mulţămia să regrete că programul românesc e o piedecă. El refusă o nouă întîlnire cu Tisza pentru *acest* scop; p. 69 şi urm. Din Romănia, unde merse la regele Carol, la T. Maiorescu, la I. Brătianu, N. Filipescu şi Take Ionescu, i s'a arătat lui Mihu dorinţa înţelegerii „cinstite"; pp. 85-6. Regele era contra ruperii tratativelor şi *recomanda să se aducă memoriul la cunoştinţa Împăratului şi a Moştenitorului*; pp. 81-3. El a adaus, lăudînd anti-slavismul lui Tisza, că în adevăr există „identitatea intereselor politice ale Germanilor, Maghiarilor şi Românilor faţă cu primejdia comună"; p. 100. Trebuie măcar un armistiţiu, „care să permită a putea merge mînă în mînă în ceasul unui pericol comun". Şi el „ţine la unitatea Romînilor", dar şi realisarea ei parţială îi pare imposi-

www.dacoromanica.ro

bilă în actuala stare a alianțelor europene ; pp. 84-5. Speranța e „în curentele mondiale evolutive ale Occidentului cult și generos". Mihu nu e convins, totuși, de solidaritatea intereselor romîno-germane.

Însărcinat de rege a felicita pe Tisza pentru inițiativa lui, el o face în scris. Deci în Ianuar 1911 Tisza caută pe Mihu și se arată măgulit de cele relatate, pe care Mihu le presinta în forma cea mai potrivită.

Partidul național crezu că trebuie să divulge memoriul.

Tisza reveni prin discursul ținut la masa oferită de episcopul de Arad, Papp. Revăzîndu-l, Mihu recomanda executarea unora din măsurile din memoriu ; pp. 90-2.

În documentele din „Anexe" se vede că încă de la 1902 Mihu era pentru părăsirea programului contrar formei de Stat ; pp. 97-8. La 1910 și Goldiș se declara contra punctului privitor la autonomia Ardealului, arătînd că a spus-o cu mai mult de un deceniu înainte ; pp. 107-8. Dar el vedea scopul lui Tisza : desfacerea partidului național-romîn, folosindu-se de episcopi și, pe lîngă ei, de oameni ieșiți din partid, ca Mihu însuși. Nu credea nici în Împărat, cîștigat de politica maghiarisării. Prevedea detronarea dinastiei.

D. Vaida credea că persoana lui Mihu a fost aleasă pentru a masca pe un „Mangra, Babeș, Șeghescu" ; p. 122. Memoriul, așa de sărac, al lui Meținanu ; pp. 129-30. Memoriul atribuit d-lui Maniu, cu catedre românești, autonomie bisericească, trei noi episcopii (Timișoara, Cluj, Arad), secțiunea românească la culte, vot universar și egal, schimbarea legii colonisărilor și a orfelinatelor ; pp. 152-5. D. Vaida contra tratativelor serioase ; pp. 156-8. Noul memoriu Mihu, 12 Septembre 1910 ; p. 159 și urm. (și trei gimnasii românești). Noi observații ale d-lui Maniu (mărunte) ; pp. 168-70.

* * *

Ion Vîrtosu, *Corespondența literară între Nicolae și Iancu Văcărescu (1814-1817)*, București 1938.

Aceasta prețioasă publicație, împodobită cu un portret al lui Iancu Văcărescu în 1827 (poartă turbanul turcesc), și iscălituri dă nu mai puțin de patruzeci și cinci de scrisori schimbate între unchiu și nepot, ambii poeți. Se întinde între 1819 și 1829. Subiectele privesc, în cea mai mare parte, afacerile și legăturile prietenești. Ici și colo se amestecă, din ambele părți, versuri, slabe (n-le II, V, VI, VII, VIII, XXI). Odată Nicolae amintește lui Iancu prefața lui Ienachi la Gramatică și laudă rostul familiei (no. XII).

www.dacoromanica.ro

Altfel și glume destul de proaste. Și stilul e artificial și greoiu.

Și învoirea căsătoriei fiicei lui Nicolae Văcărescu și a Alexandrei Băleanu, Maria, cu Constantin Ghica (va fi apoi Doamna lui Bibescu); p. 22, nota 4.

Se adaugă și documente cu privire la familie, între altele desvinovățirea lui Alexandru Văcărescu, acusat că ar fi ucis pe aceia ce „ținea lîngă el loc de mumă" (no. XXXVIII). Denunță pe Scarlat Cîmpineanu ca autor al calomniei, despre care spune că e un „dobitoc ce se trage din Tătari" (din causa alianței Cîmpinenilor cu Cantemirii), că s'a revoltat de două ori pănă acum împotriva „stăpînirii" și „a înșelat trei Împărății" (trecuse la Austrieci în 1789).

Și după versuri grecești ale lui, traducere în prosă; no. XXXIX. Ale lui Iancu Văcărescu pentru copila Marița; no. XL. O scrisoare, din 1829, a acestuia către Eliad, în legătură cu *Sunetul Păcii;* no. XLIII. Răspunsul; no. XLV. Cu cît e mai bună prosa acestuia!

Note îngrijite și tablă a numelor.

* * *

Ion Albescu, *Comuna Boița,* Sibiiu 1938.

Lucrarea, de mult pregătită, a d-lui Ion Albescu începe cu unele considerații istorice. Se dau și piese preistorice, la pagina 16; un *Flurname,* Făurel, păstrează amintirea vechiului lucru al metalelor. E și un altul, Rude (ruină). Neexplicabil e Budeana, care e fără amintire de *dava* dacă, ci mai curînd în raport cu Budele sau Bughele. Lăcareți, la vechiul lazaret, dă numele medicului, — de la „leac". Încolo, p. 23, poiene, pîraie, vîrfuri, dealuri, după oameni. „Muierile" de din sus și din jos înseamnă despărțirea locului la gîrlă unde ele spălau.

Dar partea cea mai interesantă și mai folositoare e aceia care presintă însăși viața socială a acestui frumos sat de munte, la vechea graniță ardeleană de spre Regat.

Boița e un diminutiv de la Boia, care, firește, nu are nicio legătură cu boii; traducerea germană Ochsendorf, „Satul boilor", e falsă. Numele gîrlei, Boicioara, e după al satului. În ce privește Porceștii, numele venia de la întemeietor, Porcu, iar Cîinenii arată originea de la o localitate Cîina (cf. Cîlnișteа de dincoace, rîu).

Un act românesc de la 1630, p. 47. Al doilea, cu zece ani mai nou; pp. 47-8. „Roscianu" de la 1721 (p. 52) e un „Rascian",

www.dacoromanica.ro

un Sîrb. De mare folos lista locuitorilor la pagina 55 (se întrebuinţează şi o lucrare a lui G. Beddäus despre trecătoarea Turnului Roşu). Între nume, un Pătărău (= Pate Rău), doi funari, un curtean, un bugneriu (de la „bute"), doi Brotea (în legătură cu „brotăcel"), un Drăgulea, un Necşulea, un Tîrţonea, un Şoldea, un Bobeş, un Bobeică, un Hînsea; p. 87. Nume de locuri; p. 69.

De notat lipsa pentru vremile vechi a dijmei; p. 72.

Biserica de lemn (p. 74) apare şi în stampe din secolul al XVII-lea pe copertă (elegant turn). Cea de azi, precedată de un fel de pridvor liber, zugrăvit, la pagina 76.

Cîteva acte inedite, pentru secolul al XIX-lea, se întrebuinţează de la pagina 77 înainte. Amintiri despre Şaguna; pp. 81-2. Mişcarea revoluţionară pentru unirea cu ţara liberă, cu învăţătorul Nicolae Istrate; p. 99 şi urm. Izgonirea parasitismului evreiesc; p. 101.

* * *

Locotenent-colonelul N. Pătrăşcoiu, *Bătălia de la Jiiu* (Bucureşti 1938).

Amănunţită lucrare militară, cu o reproducere a actelor de comandament. Se văd Austro-Unguri cari înşeală pe ai noştri îmbrăcîndu-se în mantalele lor (dar se socoate că telegrama ar putea fi apocrifă; p. 49). Se recunoaşte rolul decisiv al locotenentului Toma Ioniţă şi al maiorului Dumitrescu; p. 73. Marele rol al autorului însuşi e presintat cu o nobilă discreţie; p. 77 şi urm. Prisonieri germani cari-şi cer viaţa; pp. 82-3.

E o povestire de epopee. Conclusia: „Un singur om se aruncă orbeşte, cu arma în mînă, unspiezece chilometri, dînd năvală în duşman mult departe înaintea alor săi. Goneşte pe cotropitor şi smulge arma cea mai preţioasă pe care o întoarce împotriva lui, ajunge pănă la cartierul inamic, care, surprins, dă ordin de retragere"; p. 84.

* * *

Friedrich Gundolf, *Anfänge deutscher Geschichtsschreibung*, [Amsterdam 1938].

Sînt multe lucruri cu totul nouă în cartea postumă a lui Friedrich Gundolf: aceasta mai ales în ce priveşte începuturile de cronică în Elveţia. Cetirea însă e foarte mult îngreuiată de jargonul modernist, metofisico-mistic, de care prea mult se foloseşte au-

www.dacoromanica.ro

torul. E rea și „vorbăria metodologică a Seminariilor germane", acea „Wissenschafterei" a „corporațiilor de învățați", „ein allgemein menschliches Verhängnis". Mai citäm, din vocabularul critic, „Handwerksform", „Unterrichtspflicht", dar Chateaubriand și Lamartine sînt batjocuriți cu al lor presupus „Edelschwatz".

Însă și această plutire în abscons nu e mult mai recomandabilă Dar sînt atîtea puncte de vedere, în caracterisarea lui Tschudi, din care se dă un interesant fragment contra neologismelor latine și „velșe" pe care le introduc „oamenii de catedră". Capitolul despre istoricii secolului al XVI-lea, Aventinus și Sebastian Franck, are o înfățișare liniștită, care li se și potrivește. Caracterisarea „Cosmografiei" lui Sebastian Münster, între Vincențiu de Beauvais, sau Hartmann Schedel, și Happelius, e dreaptă. La Quard se semnalează simțirea pentru operele de artă, exprimată într'o formă cu totul personală (interesant extrasul care arată ce a ieșit din vechea Germanie barbară și săracă).

Și ca spirit nu se poate lăuda în de ajuns reclamația îndrăzneață a autorului în favoarea cărților care au „noutatea tonului" și nu „noutatea materiei" (p. 51) sau deosebirea între „Geschichtssammler" și „Geschichtsschreiber" Gundolf atacă și istoriile universale comandate „la douăzeci de diverși specialiști cu total deosebită metodă, preparație și măsură" (p. 83), dar colecția Heeren și Ukert nu merită a fi și ea condamnată, ca una care nu caută ce e general uman. Tot așa ce se spune despre admisibilitatea cuvintelor străine; pp. 75-7. Și despre cei ce „cu strigăt de massă se socot noii Arminius"; p. 78. Ar fi de cercetat știrile despre Turcia și alt Orient pe care le dă la sfîrșitul secolului al XVI-lea Leonhart Rauwolf și, la începutul secolului al XVII-lea, un Peter Villinger și un Michael Heberer von Bretten *(Aegyptiaca servitus)*, mai curînd decît Olearius și Mandelslo, ori și Jürg Andersen, și știrile din Moreia ale lui Otto-Friedrich von der Gröben (1675).

* * *

Preotul Dimitrie P. Micșunescu. *Visitînd mănăstiri basarabene și bucovinene* (București 1937).

Supt forma plăcută a unei călătorii, se vorbește și de lăcașuri pănă acum nedescrise ca mănăstirea Terapont (pp. 11-2), mănăstirea Cetatea, în același Sud basarabean, la Ismail, apoi Borisovca, pe lacul Salsic, Chițcanii sau Noul Neamț, de mai veche faimă (ar trebui un

www.dacoromanica.ro

catalog al marii biblioteci cu cărți din Neamțul de origine), Surucenii, Condrița, străvechea Căpriană, închinată Zografului, Hîncul, Vărzărești, Raciula (secolul al XVIII-lea), Hîrjauca, Hîrbovațul, Frumoasa, pe valea Ichilului, Țigănești, Tabăra, Curchii, Hirova, Dobrușa (resumatul unui act privitor la legăturile cu răzeșii; pp. 67-8), Coșelăuca (tot secolul al XVIII-lea), Japca, solidă clădire, lîngă vechea peșteră, Rugii, bine refăcută, Călărășauca. Și note bucovinene și moldovene (aspre și nemeritate critice pentru Agapia). Bună ilustrație personală.

N. Iorga.

CRONICĂ

Pentru originea Orheiului basarabean: Orheiul Bistriței. V. *Arhiva Someșană*, 1938, no. 24, p. 219 și urm.

*

D. Valer Literat scoate și în extras însemnările din bisericile Oltului ardelean, supt titlul *Din Țara Oltului* (Brașov 1938).

*

Multe prețioase observații de amănunt asupra literaturii românești în secolul al XIX-lea, în cartea d-lui I. M. Rașcu, *Alte opere din literatura romînă*, București 1938. Autorul o menește elevilor, dar și cercetătorii cei mai competenți vor trage folos din această așa de stăruitoare muncă onestă.

Nu vreau să impun nimănui (v. p. 7) ipotese care se pot desminți prin noi descoperiri. Așa și în ce privește unele scrieri ce s'ar putea atribui lui Conachi *(Rev. Ist.*, VII, p. 85). Dar eu n'am atribuit, ci am spus că versurile satirice descoperite de mine, *versuri de o calitate cu totul superioară*, cu toate trivialitățile amestecate în ele, ca și nota mitologică dominantă, îndeamnă la această atribuție, ce „pare sigură". A se nota și aceia că *bucata se află între hîrtiile de la Stînca ale lui Conachi.* Cred a fi convins pe orice cetitor de bună credință care se va fi oprit mai stăruitor asupra unei probleme care nu e fără importanță. Din nenorocire pentru buna clădire a Istoriei literaturii noastre, articolele mele din 1916 și 1921 au rămas total neobservate până la tăgăduirea, dur profesorală, a d-lui Rașcu.

O altă observație privește calificarea de mine, *acum vre-o pa-*

www.dacoromanica.ro

truzeci de ani, înainte de a cunoaște multe lucruri, a *unei părți* din scrisul lui Conachi ca nefiind superioară *ca spirit, nu ca formă*, la ceia ce gîndește și spune „un ștrengar de rînd". Mai e necesar după această definire să mă cred atins de ascuțișul criticei d-lui Rașcu (p. 9)? Cînd, la pagina 11, se pune în fața unei păreri de acum atâta vreme aceia din 1929, cred că ajunge. De altfel una e „simțirea" și „sinceritatea" și altceva realisarea literară a „strigătului venit din inimă" (p. 11, nota 14). Fragmentul citat de d. Rașcu: „Am iubit. Auziți, inimi", e, de altfel, banal. Iar nimeni nu cred să vadă serios la Conachi o urmă de „problemele mari ale vieții". Nu-l ajuta nici cultura, nici mediul (cf. p. 14). D. Rașcu însuși spune că „limba compunerilor lui Conachi ni dă o impresie barocă, neunitară" (p. 19).

Nu pot verifica punctul privitor la Dufresnel (p. 20, nota 29), dar e curioasă admiterea corecturii în du Resnel, oricine ar fi făcut-o.

Influența lui Voltaire asupra lui Grigore Alexandrescu e așa de evidentă, încât nu era nevoie s'o culeg la 1929 din studiul de la 1927, încă recent și publicat într'o revistă a cării atitudine față de mine nu mă putea îndemna s'o urmăresc atent, al d-lui Drouhet (v. p. 83, nota 21).

De mare interes e urmărirea așa de strînselor legături ale „germanisatului" Eminescu cu literatura franceză, dar nu i se pot pune în samă greșelile de tipar din *Timpul*. Cu acest sistem unde nu ajungem?

*

În *Făt-Frumos*, XIV, 3, despre picturi ale lui Epaminonda Bucevschi (reproducerea frumoasei Madone de la Stroești).

*

Păr. Ludovic Cosma tipărește catalogul Bibliotecii de la „Sfinții Împărați" din Galați (Galați 1938).

*

O notiță despre episcopul Nicolae Popea și despre revista „Aurora sau Zorile", în *Plaiuri Săcelene* din Brașov, V, 78 (se vede încercarea de a se împiedeca la Cluj, de tineretul maghiar, un discurs funebru în românește). Și vederea bisericii din Tigveni (Argeș).

www.dacoromanica.ro

În *Le Monde Slave*, Iulie, continuă studiul despre cercetările sovietice asupra vechii arte ruseşti.

O dare de samă arată că primele tipărituri iugoslave, înainte de publicaţia de la Cetinie (1494), sînt Liturghierul veneţian din 1483, repetat la 1493, pe cînd la Senj (Segna, Zengg) se dădea unul în glagolitică, urmîndu-se acolo lucrul pănă la 1508 (după cartea lui Mirko Breyer, *Südslavische Rara und Rarissima*, Viena-Leipzig-Zürich 1937). Un *Lectionarium* „iliric" cu litere gotice la Veneţia în 1495 (a 2-a ediţie, 1543), dat de Franciscanul Bernhard din Spalato (Split). La Fiume o tipografie glagolitică în 1534. De la 1519 la 1538 în Veneţia cărţile chirilice ale Voevodului de Cetinie, Vucovici, adăpostit acolo. La 1552 o Evanghelie la Belgrad. La Veneţia, în 1512, şi două *Ceasloave*.

*

Se anunţă o *Histoire du monde de 1919 à 1937*, redactată de dd. L. Cahen, R. Ronze şi E. Folinais (Paris, Aubier, 1937).

*

O nouă ediţie, potrivită după program, din escelenta *Istorie a Bisericii romîne* de păr. I. Lupaş (Bucureşti [1938]. Se păstrează aceiaşi pronunţată originalitate ştiinţifică. Lecturi sînt adause. La pp. 24-5, se dă traducerea actului de fundaţie al Mitropoliei Ţării-Româneşti, indicînd Hurmuzaki, XIV (cf. şi p. 27, nota): dar nu Hurmuzaki, mort de atîta vreme, ci N. Iorga a făcut traducerea, şi era indicat să se spuie aceasta; de altfel tot materialul tot N. Iorga l-a adunat; el nu i s'a dat de Academie, afară de copiile lui Manuil Ghedeon. Aceiaşi observaţie pentru a doua traducere, la pp. 27-8. Episcopia de Vad e numai „probabil" opera lui Ştefan-cel-Mare (p. 35)? La p. 51: Antonio *din* Spoleto. Varlaam de la p. 71 nu e autentic, şi cred că nici Antim de la pagina 82. Un Vasile Moga, la pagina 94. Stareţul Paisie; p. 97 (lipsesc în opera unui militant ortodox episcopii uniţi). La pagina 107: Curchi (nu Curchiu). Era necesar să apară episcopii ruşi, şi cu portrete (p. 110 şi urm.)? Să-mi fie îngăduit a releva (p. 34) forma „Petru Muşat" (pentru al Muşatei). Să fie Grigore Ţamblac în scena de imaginaţie a lui von Richenthal, istoricul sinodului din Constanţa (p. 45)?

Autorul a dat reproducerea scrisorii din 1600 a Vlădicăi Ioan

www.dacoromanica.ro

din Bălgrad. Era de dorit: caligrafia, exemplară, arată o înaltă treaptă de cultură. E de mare valoare și frumoasa formă românească a limbii.

*

A apărut *Episcopia ortodoxă a Maramurășului în primul an de la reînființare*. Note despre întemeiere, cu ilustrații.

*

În *Arhiva Someșană*, no. 24, d. Virgil Șotropa presintă „înființarea graniței năsăudene" (Acțiunea cunoscutului Buccow, 1762). S'au produs și manifestații contra Unirii și a cătănici. E un important capitol din Istoria Romînilor din Ardeal. Despre rolul Năsăudenilor la bătălia de la Arcole, de d. Iuliu Moisil: vestitul pod a fost apărat de grăniceri romîni (batalionul *phalanx valachica*, al doilea din regimentul II). Căpitanii se chemau Rotaru și Herța: un Toader Răul ținea steagul; sergent era un Găvrilă. Coșbuc a descris frumos lupta, apropiind-o de cea de la Călugăreni. Numele Utalea, în părțile Năsăudului; p. 193. Despre sentimentul pentru Romîni în Italia catolică la 1880, o scrisoare publicată de d. Iuliu Moisil: profeții de Unire românească și îndemn la cultură și activitate. Pop Reteganul către Hasdeu; pp. 209-10. D. Șotropa traduce din Cronica lui Cserei (începutul secolui al XVIII-lea). Interesant un vechiu act maramureșean.

*

La bibliografia chestiei mănăstirilor închinate a se adăugi rara broșură *État actuel de l'Église orthodoxe et des couvents de Moldavie*, Petersburg, tipografia Jul. Andr. Bockramm, 1864.

*

În *Timpul* de la 7 Novembre, d. Artur Gorovei publică apelul din 5 Novembre 1918 pe care l-au presintat Bucovinenii din Gura Humorului prefectului de Suceava, arătînd că județul lor „e în mare primejdie", căci „trupe demobilisate" *(rutene)* „cutreieră satele acestui județ, incendiind, prădînd și omorînd populația pașnică.

*

În *Bulletin of the historical committee of historical sciences*, 39, April, rapoarte pentru congresul din Zürich: despre papirologie (d. Wenger), despre Traci și Iliri (d. Balotă; se răspinge ideia

www.dacoromanica.ro

vechii influenţe albanese; Romînii din Balcani n'o au; ipotesa unei strînse legături între cele două popoare de basă), despre hotarele între antichitate şi evul mediu (d. Ottorino Bartolini; contra teoriei lui Pirenne). Arhiepiscopul Netzhammer despre insigniile cetăţilor din Pont. Despre sensul Imperiului „romano-germanic" (d. Raffaello Morghen), despre sentimentul naţional în evul mediu (d. Domanovszky: îl atribuie Ungurilor), despre Abisinianul „preot Ioan" (d. C. Marinescu), despre prioritatea descoperirii italiene în Atlantic (d. Paolo Revelli).

*

În *Revista teologică* din Sibiiu, 1938, păr. I. Lupaş publică două anchete de la jumătatea secolului al XVIII-lea asupra satelor româneşti din jurul Sibiiului. În introducere despre schimbările religioase din epoca precedentă.

*

În revista *La Transylvanie* pe 1938, păr. I. Lupaş presintă pe scurt felul cum Ardealul s'a desfăcut din legăturile lui nenaturale cu Monarhia austro-ungară.

*

Într'o broşură, d. Teodor Balan presintă „rolul lui Vasile Bodnarescu în preajma Unirii", Cernăuţi 1938: a fost emisar către Guvernul romîn.

*

În *Făt-Frumos*, XIII, 4, despre N. Gane şi Bucovina. O scrisoare a lui T. Maiorescu către Alecsandri.

*

D. Al. Ciorănescu publică la Paris textul tragediei *Isabelle*, imitată după Ariosto de Jean Thomas, scriitor necunoscut (sec. al XVII-lea). Opera lui nu-l recomandă prea mult.

*

În *Atti del IV Congresso nazionale di studi romani*, Roma 1938, d. Virgil Vătăşianu vorbeşte despre pictorii romîni cari în secolul al XIX-lea au studiat la Roma.

*

În *Arhivele Olteniei*, XVII, 95-6, un studiu amănunţit al d-lui Ioan I. Vlădăianu despre moşia Vlădaia, de unde e originar neamul său (un minunat act din 1668, la p. 36).

www.dacoromanica.ro

D. Al. Bărcăcilă despre săpăturile din Drubeta. Despre biserica lui Fota Vlădăianu din Craiova, d. Ion Donat.

*

D. Iosif E. Naghiu dă, cu o prefață a profesorului său, d. Teodor A. Naum, o *Bio-bibliografie a lui Vasile Bogrea, 1881-1926, cu ocasia comemorării a zece ani de la moartea lui* (Cluj 1937).

*

În *Arhivele Olteniei*, Iulie-Decembre 1937, un studiu al d-lui Ioan Donat despre „hotarele Olteniei": foarte importantă și nouă lucrare de antropo-geografie (se semnalează plîngerea din 1491 a lui Vlad Călugărul pentru „ce a luat Turcii sau Ungurii"; analisa hotărniciei lui Neagoe Basarab; cf. Elena Eftimiu, în aceiași revistă, V, pp. 207-8: autorul îl dă în facsimile. D. C. D. Fortunescu analisează cunoscuta lucrare a lui Samuel Köleseri, *Auraria romano-dacica* (1717). Ipotesele păr. C. Stănică relativ la originile Craiovei. O listă de nume slavone care au de fapt și forma românească. În ce privește problema, Craiova face parte din grupul *în ova* despre care m'am ocupat cîndva în Buletinul Institutului Sud-Est european și într'o revistă sîrbească; rădăcina are a face, ca în Craiova, cu „colțul", nu cu „regele". *Ce fel de „colț" era, pentru ce dominația și cînd, acolo e misterul.* Despre doamne oltene, d. M. Theodorian-Carada. D. Ilie Chiriță termină bogatul său studiu despre familia Brîncoveanu. Despre un deposit de aramă în Ostrovul Corbilor, d. D. Berciu, și de același și o prețioasă bibliografie a preistoriei oltene.

*

În *Memoriile Academiei Romîne*, seria a 3-a, XX, mem. 15, N. Iorga, *Intinderea spre Răsărit a Moldovei lui Ștefan-cel-Mare, cu prilejul unei inscripții* (e vorba de o inscripție de la Suceava, cu pomenirea unui dregător al lui Isac de Mangup, și de amestecul lui Ștefan-cel-Mare în conspirația lui Mihail Olelcovici de la Chiev, cumnatul lui, contra regelui Poloniei).

*

Despre dănțurile cehe, Victor Junk, *Die taktwechselnden Volkstänze, deutsches oder tschechisches Kulturgut?* Leipzig [1938]. Largă bibliografie.

*

www.dacoromanica.ro

În revista *Însemnări creştine* de la Bălţi, I, 3, păr. Furtună dă testamentul Irinei Soroceanu, măritată cu Mihai Herescu din Botoşani (1813). Un Herescu copie traducerea românească a Odiseii.

*

În revista *Ani*, II, 3, între articolele de colaboraţie internaţională, un studiu al d-lui C. Marinescu despre un dar de moaşte al regelui Armeniei Oşin către catedrala din Taragona (după inedite).

*

D. Gogu Tomescu dă *Istoricul cartierului Bereasca din Ploeşti*, Ploeşti [1938]. Acte nouă. Interesant pentru formarea noilor cartiere. Şi ilustraţii.

*

În *Le cas du Métropolite (Callinique) Miclesco, un document longtemps attendu* în legătură cu o broşură de comemoraţie germană (Zug, 1938), arhiepiscopul catolic Raymund Netzhammer caută să elucideze chestia „trecerii la catolicism" a Mitropolitului catolic Palma, înaintea căruia Mitropolitul ar fi „abjurat schisma". Halul în care era, „un cadavru", explică un gest care n'ar fi fost posibil la un om în plenitudinea mijloacelor sale intelectuale. Calinic ar fi trebuit să părăsească întâiu Scaunul său metropolitan înainte de o astfel de convertire.

*

În *Lumina* II, 4, d. Valeriu Papahagi aduce, din Pouqueville şi alte izvoare, ştiri despre chervanagiii macedoneni.

*

În *Cronica numismatică şi arheologică*, XIII, 109, semnalare de monede nou-descoperite (de dd. Corneliu Secăşanu, Emil Becker şi d-na Paucker), note, de d. M. Dimitriu, despre castrul de la Poiana-Piroboridava. Despre „roata lumii" pe o piatră de mormînt la Iaşi, d-ra Maria Golescu.

*

În *Figuri mureşene*, de dd. Eugen Nicoară şi Vasile Netea (Tîrgul Murăşului 1933), e vorba de Petru Maior, Şincai, Papiu Ilarian, Constantin Roman Vivu, Virgil Oniţiu şi bătrînul Petra Petrescu. Nu odată rectificări de cronologie.

*

www.dacoromanica.ro

În *Corectări geografice în Istoria Romînilor, I. Pe Olt; în Oltenia*, Bucureşti 1938, d. Ion Conea dă o nouă carte de război contra „istoricilor de şcoală veche" cari nu ştiu geografia. Şi propune deslegări nouă: între altele Ţara Loviştei mutată în Argeş, ceia ce poate fi, şi Celeiul ridicat de la Dunăre în Carpaţi (pescării ca acestea n'ar fi meritat să între într'o diplomă aşa de solemnă şi ambiţioasă ca a Ospitalierilor). Ipotesele cu privire la Caucas şi Caucasieni nu vor putea întîlni o aprobare. Tot aşa pentru Bautae-Boiţa. Interesante consideraţiile privitoare la Dorna — „vîltoare". E vorba şi de a muta lupta de la Posada, al cării nume supt o formă într'u cîtva schimbată se află într'un document mai tărziu în Loviştе.

Oricum, discuţii aşa de vioaie ale unui om atît de inteligent nu pot decît folosi. E vorba, în nevoia de a se cunoaşte reciproc, dacă istoricii vor învăţa mai curînd geografia ori geografii istoria.

*

Asupra primelor Expoziţii, întăiu numai naţionale: 1798 supt Directoriu, apoi 1801 — foarte cercetată —, 1802 — 540 de exposanţi, de două ori ca întăia dată —, 1806 — cu 1.422, Albert Meynier, în *Revue de l'Institut Napoléon*, I, 2. Scoţianul Douglas, naturalisat, apare ca „iniţiatorul maşinismului". Menţiunea, după Jacquard, a lui Philippe de Girard, care inventează maşina de ţesut ni ajută şi miniştri. Se relevează devotamentul pentru Napoleon al muncitorilor. — Tot acolo despre balonul cu care Rostopcin voia să ucidă pe Napoleon la Moscova şi acela cu care cîţiva Brasilieni voiau să-l scape de la Sfînta Elena (de Jules Duhem). De la planul primului şi tehnica arderii Moscovei, făcută ca să oprească pe Ţar de la pace şi să împiedece o „contagiune revoluţionară" care s'ar fi şi pronunţat („martiniştii").

N. Iorga

NOTIŢE

Iată cum vorbeşte, la 1-iu August 1744, către abatele Guasco, despre Antioh Cantemir Montesquieu însuşi, căruia acesta-i comunicase manuscriptul lui Dimitrie-Vodă: „L'abbé Vénuti m'a fait part, mon cher abbé, de l'affliction que vous a causée la mort de votre ami, le prince de Cantemir.... Vous trouverez partout

www.dacoromanica.ro

des amis pour remplacer celui que vous avez perdu, mais la Russie ne remplacera pas si aisement un ambassadeur du merte du prince de Cantemir". Și editorul adauge: „On peut voir ce qui en est dit dans sa Vie, qui est à la tête de la traduction en françois de ses satyres russes, par un anonyme que l'on croit être l'ami à qui Mr. de Montesquieu, écrit cette lettre" *(Lettres familières du président de Montesquieu, baron de la Brède, à divers amis d'Italie*, 1767, pp. 42-3 și 43, nota 2). In 1746 apoi, către același: „Le Père Desmolets m'a dit qu'il avoit trouvé un libraire pour votre manuscrit des satyres, mais que personne ne veut de votre sçavante dissertation, parce qu'on est sûr du débit de ce qui porte le nom de satyres et très peu des dissertations sçavantes". Și, în notă: „Il y a apparence qu'il est ici question des satyres russes du prince Cantimir, avec la Vie de l'auteur, imprimée *(sic)* en Hollande et à Paris, t. 1, in 12" (p. 53 și nota 1).

O altă scrisoare lămurește că ducesei d'Aiguillon, „muse favorite" a abatelui, acesta-i „avoit dédié la traduction des satyres russes du prince Cantemir sous le nom de Mad..., parce qu'elle était fort liée avec le prince Cantimir et que c'est à sa réquisition que l'on avoit fait la traduction française de ses satyres"; p. 76, nota 2. Asupra d-lui și d-nei d'Aiguillon, și pp. 153, 195-6, 253-5 (scrisoare a ei (1755). În scrisori e vorba și de critica făcută lui Montesquieu de abatele de la Porte, autorul călătoriilor pe care le-a tradus Amfilohie de Hotin.

O altă notă arată ca motiv pentru ruptura dintre Madame Geoffrin, conducătoarea vestitului salon, și abatele Guasco și aceia că, „ayant fait la Vie du prince Cantimir et parlé des personnes avec qui il étoit en liaison, il ne l'avoit pas nommée"; p. 224, nota. O notă își rîde de dînsa, spuind că în Polonia, unde a mers să vadă pe regele Stanislav, ea are sarcina de „Grand Bostangi"; p. 238, nota.

Certat cu Guasco, bolnav de piept, Montesquieu îl presinta abatelui Venuti ca ocupat de lectura tuturor broșurilor, de prînzuri pe care ar trebui să le refuse stomahul lui și ca unul care „ruine sa fortune au service de son Cantimir et de son Clément V, ce qui n'empêche pas que l'on trouve son Cantimir très froid, mais c'est la faute de feu Son Excellence"; p. 245.

*

www.dacoromanica.ro

In scrisorile Ţarinei către Nicolae al II-lea (*Lettres de l'Impératrice Alexandre Teodorovna à l'empereur Nicolas II*, Paris 1924), la 14 Novembre 1915: „Mă neliniştesc atîta din causa Romăniei, dacă e adevărat ce a telegrafiat Veselchin (hîrtiile lui Grigorovici) că se spune la Rusciuc cum că Romănia ne-a declarat războiu. Sper că nu e adevărat şi că ei răspîndesc ştirea numai pentru a face plăcere Bulgarilor. Ar fi ignobil şi, în acest cas, de sigur că şi Grecii s'ar întoarce contra noastră. Ah, fie blăstămate aceste ţări balcanice! Rusia a fost pentru ele totdeauna o mamă ajutătoare şi plină de iubire şi acuma ei se întorc ca trădătorii contra ei şi-i declară războiu"; p. 286. În ce priveşte „biata Serbie", ce păţeşte îi pare pedeapsa pentru asasinarea lui Alexandru şi a Dragăi. „Ah, şi Grecia! Ce joc ruşinos se petrece acolo şi în Romănia! Aş vrea să văd mai limpede... Nici Coziel (Poclevschi-Coziel) nu şi-a făcut datoria"; p. 259. La 8 Novembre, criticînd pe Fredericks, care dicta telegrame şi cu privire la Romănia, se adauge că „el găseşte că trebuie să ai, în Romănia, o masă de trupe ca să nu ne poată lua pe la spate" (Ţarul apărea la Reni); p. 268. La 9: „într'un ziar german scrie că, pe cînd Aliaţii îşi pierd vremea cu conversaţii asupra Romăniei, Germanii şi Bulgarii îşi fac pregătirile". Şi iar se atacă diplomaţia; p. 269. Ţarina speră că s'au luat măsuri la frontiera bulgaro-romînă; *ibid.* La 13: „Grigore (Rasputin) crede că Grecia nu se va mişca, şi nici Romănia"; p. 273. Pentru vechea linie stricată de la Reni, p. 276.

La 1-iu Februar 1916 Ţarina se teme că, prin trupele din Bulgaria, Germanii ar putea lua pe la spate pe Ruşi; p. 323. La 13 August: „slavă Domnului, în sfîrşit Romînii vor să se mişte"; p. 437.

*

Cum judeca, la 1904, preşedintele Teodor Roosevelt ce poate da viaţa materială şi cea morală. Într'o scrisoare către Frédéric Mistral, el spune: „Lucrurile care au în adevăr valoare în viaţă sînt ale spiritului. Industriile şi căile ferate au valoarea lor până la un punct; dar curagiul şi puterea de a răbda, iubirea soţiilor noastre şi copiilor noştri, iubirea vetrei şi a patriei, iubirea logodnicilor unul pentru altul, iubirea şi imitaţia eroismului şi a sforţărilor sublime, simplele virtuţi din fiecare zi şi virtuţile eroice şi toate aceste virtuţi sînt lucrul cel mai înalt. Şi dacă ele lipsesc, nicio bogăţie îngrămădită, niciun „industrialism" impunător

www.dacoromanica.ro

şi răsunător, nicio activitate înfrigurată, supt orice formă ar fi, nu vor fi de folos nici individului, nici naţiei. Nu refus recunoaşterea mea lucrurilor corpului naţiei; numai cît doresc să nu ne ducă a uita că pe lîngă corp e şi sufletul."

*

Cu privire la Ştefan-cel-Mare s'au uitat cu totul conferinţile inteligentului critic bucureştean Radu Ionescu din 1865: *Două conferinţe despre Domnia lui Ştefan-cel-Mare, ţinută în sala Ministeriului Cultelor la 19 şi 20 Mart.* De fapt, e vorba de Ştefan, fără noutate, numai în a doua.

*

O carte care ar trebui reeditată e traducerea lui Massillon de Eufrosin Poteca: „Cuvintele înţeleptului Masilon sau Petit Carême, Mic Post, tălmăcite şi tipărite cu voia şi blagoslovenia Preasfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit al Ungro-Vlahiei Domnul D. Neofit II de Eufrosin Poteka, arhim Motrean". Tiparul e la Rosetti şi Winterhalder, în 1846. E o dublă dedicaţie, către Vodă-Bibescu şi către Dionisie Romanò, pe atunci „ierodiacon, profesor şi inspector Seminariului Sfintei Mitropolii". Poteca avînd a merge la mănăstirea sa, acesta e rugat a face corecturile. Dintre cele o mie de exemplare, nouă sute se vor da d-nei Elisabeta Ştirbei pentru şcoala ei de fete („femeile sînt născătoarele şi întăiele învăţătoare a' tot neamului omenesc"); restul îl va împărţi el la Craiova prin episcopie.

*

În frumoasa carte a lui Frédéric Masson, *L'impératrice Marie-Louise (1809-1815),* Paris 1902, se vede că viitoarea soţie a lui Napoleon, Maria-Luisa, şi-a întovărăşit tatăl, Împăratul Francisc, la Timişoara („dans le Banat et *(sic)* Temeswar"; p. 24). La 1809, a treia soţie a Împăratului, Maria-Ludovica, aşează la Oradea-Mare pe moştenitor şi surorile lui; Maria-Luisa pleacă de acolo cu maştiha ei; p. 30. E vorba şi de binecuvîntarea steagurilor Torontalului; p. 32.

Fiul ei, nenorocitul duce de Reichstadt, avînd să facă o temă, vorbeşte de o visită închipuită a unui prieten „în frumoasa Ungarie, pe malurile Tisei" *(Papiers intimes et journal du duc de Reichstadt, publiés par Jean de Bourgoing,* trad. Étienne Kruger, Paris, f. d., p. 75).

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Din N. IORGA:

„ISTORIA ROMÂNILOR"

au apărut și se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoșii înainte de Romani*, 267 pag.		sfârșit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . .		150 „
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, 342 pag.		150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag.		180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag.		280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag.		250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag.		300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag.		200 „
„ VIII, *Revoluționarii*, 398 pag.		250 „
„ IX, *Unificatorii*, 402 pag.		(supt tipar)

www.dacoromanica.ro

Așezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Prețul: **60 lei.**

www.dacoromanica.ro